

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tansu AKIN
(162026009)

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN

Giresun-2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 27.08.2018 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Tansu AKIN'ın Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları başlıklı tezini incelemiş olup aday 14.09.2018 tarihinde, saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Selim KURT	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN	

ONAY

.../.../2018

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/09/2018

TANSU AKIN

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları” adlı bu çalışma, Türk savunma sanayiinin gelişim sürecini incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmanın başından sonuna kadar, eleştirileri ve yönlendirmeleriyle bana katkı sağlayan, bilgisini ve sabrını benden hiç esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN’e teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgi, saygı, merhamet, emek ve ahde vefayı öğreterek bugünlere gelmemde büyük emek sahibi olan, bu tezin tamamlanmasında maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen başta dedem Haydar AKIN olmak üzere anneme ve babama, varlıklarından destek aldığım kardeşlerim Tansel ve Yiğit Fatih’e, araştırmanın yazım süreci boyunca yanımda olan, görüş alışverişinde bulunduğum arkadaşım Filiz’e sonsuz teşekkürler.

Son olarak, büyük bir emek ve özveri ile yazdığım bu tezi, aziz şehitlerimize ithaf ediyorum.

II

ÖZET

Savunma sanayii kuşkusuz kalkınmanın ve sanayileşmenin bir parçasıdır. Türkiye, henüz savunma sanayii gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, olumlu bir gelişim içerisindedir. Bu tez çalışması, Cumhuriyet dönemi savunma sanayii politikalarını incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Süreç modeli yöntemi esas alınarak hazırlanan çalışmada, geçmişten günümüze savunma sanayi politikalarının analizi hedeflenmiştir. Ancak kullanılan klasik süreç modeli yaklaşımı değildir. Zira politik sistemin girdileri ve çıktıları dışında, dönemin siyasi, ekonomik ve askeri koşulları, karar verici aktörleri ve uygulamaları, savunma sanayiinde faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşları ile ortaya koyulan savunma sanayii çözümleri de dikkate alınmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum itibariyle, barışın korunmasında ve caydırıcılığın sağlanmasında, savunma sanayiinin ileri teknoloji ürünleri üretebilir durumda olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak milli güç unsurlarına dayanmayan bir savunma sanayiinin yeterliliğinden ve sürdürülebilirliğinden söz etmenin mümkün olmadığı da ifade edilmiştir.

Bu çerçevede Türk savunma sanayiinin gelişimini etkileyen kırılma noktaları tespit edilmiştir. Çalışmada genel itibariyle ulaşılan sonuçlar şunlardır: Türk savunma sanayiinin sürdürülebilirliği; Türkiye'nin savunma sanayiini, kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak görerek, buna yönelik tasarım ve üretim stratejileri belirlemesine bağlıdır. Bunun için söz konusu alanda, her koşulda “özgün” ve “milli” üretim bilinciyle hareket edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası Analizi, Savunma Sanayii Politikası, Milli Savunma Sanayii, Savunma Harcamaları, Milli Harp Sistemleri ve Muhtelif Teçhizatlar.

III

ABSTRACT

Defence industry is a part of development and industrialization no doubt. Even though Turkey is still a country that its defence industry is improving, it is in a constructive improvement. This thesis study has prepared to observe the Republic Period defence industry policies. In the study, which is prepared by taking the process model as basis, the analyze of the defence industry policies from past to future has aimed. But the used process model approach is not the usual. Because, except the inputs and outputs of the political system; period's political, economic and military conditions, decide maker agencies and activations, the company which is active on defence industry, the defence industry which is present with institutions and organisations solutions has also considered. In the study, it is stated that the high technology products of defence industry could be produced under the protection of peace and awareness as of the geographical location of Turkey. However it is also stated that its impossible to talk about the sufficiency and sustainability of a defence industry which does not stands on the national power.

In this context, the breaking points which affects the improvement of Turk defence industry has detected. The conclusions concluded in the study generally are: The sustainability of Turk defence industry is depended on Turkey to determine the design and production strategies by counting its defence industry as a essential factor of development. Therefore, in every condition it should be moved with the awareness that "unique" and "national" production in the field being talked about.

Key Words: Public Policy Analyze, Defence Industry Policy, National Defence Industry, Defence Expenses, National Warfare Systems and Various Devices.

IV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLOLAR DİZİNİ	XVII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XVII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. SAVUNMA	6
1.2. SAVUNMA SANAYİİ	8
1.3. POLİTİKA	10
1.4. KAMU POLİTİKALARI ANALİZİ	13

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1923-1952 DÖNEMİ.....	16
2.1. SİYASİ-ASKERİ DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI	16
2.2. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI:	
AKTÖRLER VE UYGULAMALAR.....	22

2.3. SAVUNMA SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN

FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR	30
2.3.1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	30
2.3.2. Gölcük ve Taşkızak Tersaneleri	31
2.3.3. Şakir Zümre Bomba Fabrikası	32
2.3.4. Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi	32
2.3.5. Eskişehir Tayyare Fabrikası	33
2.3.6. Kayseri Tayyare Fabrikası	33
2.3.7. Vecihi Faham Tayyare İnşa Fabrikası	34
2.3.8. Nuri Demirağ Uçak Fabrikası	34
2.3.9. Nuri Killigil Silah Fabrikası	35
2.3.10. Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası	36
2.3.11. Türk Hava Kurumu Gazi Uçak Motoru Fabrikası	36
2.3.12. Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu	37
2.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ	39
2.4.1. Hava Araçları	39
2.4.2. Deniz Araçları	42
2.4.3. Silah ve Muhtelif Mühimmat	43
2.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	43

VI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1952-1974 DÖNEMİ.....	46
3.1. SİYASİ- EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI	46
3.2. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI:	
   AKTÖRLER VE UYGULAMALAR	51
3.3. SAVUNMA SANAYİİNDE FAALİYET GÖSTEREN	
   FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR	58
   3.3.1. Denizcilik Bankası Camialtı Tersanesi	58
   3.3.2. Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı	58
   3.3.3. Türk Donanma Vakfı	59
   3.3.4. Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı	59
3.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ	60
   3.4.1. Deniz Araçları	60
   3.4.2. Silah ve Muhtelif Mühimmat	60
3.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1974-1998 DÖNEMİ	63
4.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI	63
4.2. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI:	
   AKTÖRLER VE UYGULAMALAR	69

4.3. SAVUNMA SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN

FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR	81
4.3.1. Askeri Elektronik Sanayii	81
4.3.2. Nurol Makine Sanayii Anonim Şirketi	81
4.3.3. İşbir Elektrik Sanayii Anonim Şirketi	82
4.3.4. Asil Çelik Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi	82
4.3.5. Barış Elektrik Endüstrisi Anonim Şirketi	82
4.3.6. Dearsen Tersanesi	83
4.3.7. Askeri Pil Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi	83
4.3.8. Hava Elektronik Sanayii	83
4.3.9. Savunma Donatım Hizmetleri Genel Müdürlüğü	84
4.3.10. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Anonim Şirketi	84
4.3.11. Eta Elektronik Tasarım Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi	85
4.3.12. TUSAŞ Motor Sanayii	85
4.3.13. Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii	85
4.3.14. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı	86
4.3.15. FMC-Nurol Savunma Sanayii Anonim Şirketi	86
4.3.16. Roket Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi	86
4.3.17. Savunma Sanayii Derneği	87
4.3.18. HAVELSAN Teknoloji Radar Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi	87
4.3.19. Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret Anonim Şirketi ...	87

VIII

4.3.20. TÜBİTAK Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü ...	88
4.3.21. Hava Elektronik Harp Sistemleri Mühendislik Ticaret Anonim Şirketi	88
4.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ	89
4.4.1. Kara Araçları	89
4.4.2. Hava Araçları	90
4.4.3. Deniz Araçları	91
4.4.4. İnsansız Hava Aracı Sistemleri	91
4.4.5. Roket, Füze ve Muhtelif Mühimmat	92
4.4.6. Muharabe, Radar-Sensör ve Komuta-Kontrol Sistemleri	92
4.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	94

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1998-2018 DÖNEMİ	96
5.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI	96
5.2. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI: AKTÖRLER VE UYGULAMALAR	102
5.3. SAVUNMA SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR	111
5.3.1. ODTÜ-TEKNOKENT	111
5.3.2. BAYKAR Makina	114
5.3.3. BİTES Savunma Şirketi	114

5.3.4. Vestel Savunma	115
5.3.5. STD Uzay ve Savunma Teknolojileri Anonim Şirketi	115
5.3.6. TUSAŞ-Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Anonim Şirketi	115
5.3.7. METEKSAN Savunma	116
5.3.8. Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatçıları Birliği	116
5.3.9. YEPSAN Savunma ve Havacılık Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi.....	116
5.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ	117
5.4.1. Kara Araçları	117
5.4.2. Hava Araçları	118
5.4.3. Deniz Araçları	119
5.4.4. İnsansız Hava Aracı Sistemleri	120
5.4.5. Füze Sistemleri	122
5.4.6. Ağır Silah	123
5.4.7. Radar-Sensör Sistemleri	125
5.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ ...	125
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	128
KAYNAKÇA	133
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.e.	: adı geçen eser
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AMT	: Ana Muharebe Tankı
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
ASD	: Avrupa Havacılık, Uzay ve Savunma, Güvenlik Teşkilatı
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayii
ASPİLSAN Enerji	: Askeri Pil Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
AUV	: Autonomous Underwater Vehicle
AZMİM	: Amfibi Zırhlı Muharebe İstihkâm İş makinesi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organizatio
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren

XI

CNC	: Computer Numerical Control
ÇNRA	: Çok Namlulu Roketatar
DDK	: Devlet Denetleme Kurulu
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DHY	: Devlet Hava Yolları
DM	: Deutsche Mark
DOOB	: Müşterek Komuta Kontrol Sistemi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSH	: Denizaltı Savunma Harbi
dwt	: Deadweight long ton
Dz. K.K.lığı	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
Ed.	: Editör
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
EMESYA	: Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü
FAC	: Fast Attack Craft
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FNSS	: FMC - NUROL Savunma Sanayii Anonim Şirketi
Gnkur.Bşk.	: Genelkurmay Başkanı
Gnkur.Bşk.lığı	: Genelkurmay Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

XII

HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
HAVELSAN EHSİM	: Hava Elektronik Harp Sistemleri Mühendislik Ticaret Anonim Şirketi
HGK	: Hassas GÜDÜM Kiti
HİP	: Harekât İhtiyaç Planı
HTR	: HAVELSAN Teknoloji Radar Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
HVBS	: Hava Kuvvetleri Bilgi Sistemi
Hv.K.K.lığı	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
IMF	: International Monetary Fund
İHA	: İnsansız Hava Aracı
J.Gn.K.lığı	: Jandarma Genel Komutanlığı
KGK	: Kanatlı GÜDÜM Kiti
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKA	: Komuta Kontrol Aracı
KKBR	: Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer
K.K.K.lığı	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
km	: kilometre
KMS	: Kaideye Monteli Hava Savunma Sistemi
KURYED	: Kurtarma ve Yedekleme Gemisi
LCT	: Landing Craft Tank
LGK	: Lazer GÜDÜM Kiti

XIII

LMM	: Lumbar Motion Monior
MBEAE	: Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü
Mbit/s	: megabit/saat
MC	: Milletler Cemiyeti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİKES	: Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi
MİLGEM	: Milli Gemi
MKEK	: Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
mm	: milimetre
MMKKS	: Meskûn Mahal Komuta Kontrol Sistemi
MMU	: Milli Muharip Uçak
MPT	: Milli Piyade Tüfeği
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSGB	: Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi
MSYK	: Milli Savunma Yüksek Kurulu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NEB	: Nüfus Edici Bomba
OVP	: Orta Vadeli Program
OYTEP	: On Yıllık Tedarik Planı

XIV

p.p.	: pages
PPBS	: Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi
P.Z.L.	: Polonya Panstwowe Zaklady Lotnicze
RE-MO	: Reorganizasyon- Modernizasyon
RG	: Resmi Gazete
ROKETSAN	: Roket Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi
s.	: sayfa
SAGEB	: Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SaSaD	: Savunma Sanayii Derneği
SGAK	: Sahil Güvenlik Arama Kurtarma Gemisi
S.G.K.lığı	: Sahil Güvenlik Komutanlığı
SGRS	: Sahil Gözetleme Radar Sistemi
SHP	: Stratejik Hedef Planı
SIPRI	: Stockholm International PeaceResearchInstitute
SK/O	: Sanayi Katılımı/Offset
SOM	: Satha Atılan Orta Menzilli Mühimmat
ss.	: sayfa sayısı
SSA	: Silah Sistemi Aracı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SSDF	: Savunma Sanayii Destekleme Fonu
SSGF	: Savunma Sanayii Geliştirme Fonu

SSİ	: Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatçıları Birliği
SSİK	: Savunma Sanayi İcra Komitesi
SSM	: Savunma Sanayii Müsteşarlığı
SSYKK	: Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu
STM	: Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret Anonim Şirketi
SYHK	: Seyyar Hücüm Köprüsü
TAI	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Anonim Şirketi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCG	: Türkiye Cumhuriyeti Gemisi
TEI	: TUSAŞ Motor Sanayii Anonim Şirketi
THKGV	: Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TİHA	: Türk İnsansız Hava Aracı
TİM	: Türkiye İhracatçıları Meclisi
TL	: Türk Lirası
TMAP	: Tactical Map
TOMA	: Toplumsal Müdahale Aracı
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TSSK	: TEKNOKENT Savunma Sanayii Kümelenmesi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

XVI

TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TSSSEP	: Türk Savunma Sanayii Strateji Esasları Politikası
TTZA	: Taktik Tekerlekli Zırhlı Araçları
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı
TZA	: Tekerlekli Zırhlı Araç
TÜMAS	: Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi
UEKAE	: Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü
UKKS	: Uzaktan Komutalı Silah Sistemi
Vb.	: ve benzeri
Vd.	: ve diğerleri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YİTAL	: Yarıiletken Teknolojileri Araştırma Laboratuvarı
YKG	: Yarbay Kudret Güngör
YMM	: Yüksek Müdafaa Meclisi
YTKB	: Yeni Tip Karakol Botu
ZMA	: Zırhlı Muharebe Aracı

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo-1	: 1923-1952 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları	21
Tablo-2	: 1952-1974 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları	50
Tablo-3	: 1959 Yılından İtibaren MKEK Bünyesinde Üretilen Savunma Sanayii Ürünleri	61
Tablo-4	: 1974-1998 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları	68
Tablo-5	: 1974-1998 Arası Dönemde Savunma Sanayii Alanında Faaliyet Gösteren Diğer Firmalar	88
Tablo-6	: 1998-2018 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları	100
Tablo-7	: 2000'li Yıllarda TEKNOKENT Bünyesinde Kurulan ve Savunma Sanayii Alanında Faaliyet Gösteren Belli Başlı Firmalar	112

XVIII

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil-1	: 3 Mart 1924 Tarihinde Savunma Yönetiminde Yapılan Değişiklikler	24
Şekil-2	: 1929 Yılı İtibariyle Milli Müdafaa Vekâleti	26
Şekil-3	: 5531 Sayılı Kanunla MKEK'ye Devredilen Fabrikalar	38
Şekil-4	: 1952-1974 Arası Dönemde Savunma Sanayii Politikalarının Oluşumunda Etkili Olan Aktörler	55
Şekil-5	: 1982 Anayasası ve 3238 Sayılı Kanun İle Savunma Sanayii Mekanizmalarında Yapılan Düzenlemeler	74
Şekil-6	: SSM Sistemi	106
Şekil-7	: Savunma Sanayii Politikalarının Oluşum Süreci ve Bu Süreçte Yer Alan Aktörler	108

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet dönemi boyunca yürütülen savunma sanayii politikalarını incelemektir. Bu amaç kapsamında, savunma sanayiinin gelişimine etkisi olan karar alıcı mekanizmalar ve üstlendikleri roller, bu alanda üretim yapan firma, kurum ve kuruluşlar ile bunların hangi ihtiyaca yönelik çözüm ürettikleri değerlendirilecektir.

Savunma sanayii, devletlerin politik ve ekonomik alanlarda gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Devletlerin tehdit odaklarına karşı caydırıcı politikalar uygulayabilmeleri için, öncelikli olarak kabiliyeti ve teknolojik üstünlüğü yüksek bir orduya sahip olmaları gerekmektedir. Bu üstünlük ise ancak, milli savunma sanayiinin varlığıyla sağlanabilmektedir. Bundan dolayı devletler, milli savunma sanayiilerinin istikrarlı gelişimini hedefleyerek, bu alana ciddi yatırımlar yapmaktadırlar. Bu bağlamda; Almanya, Fransa, İngiltere, Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya söz konusu alandaki en güçlü alt yapıya sahip olan ülkelerdir. Diğer taraftan günümüzde Türk savunma sanayiinin de hızlı bir gelişim içerisinde olduğunu belirtmek gerekir.¹

Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) kurulduğu günden itibaren, jeo-stratejik konumu ve çevresindeki tehdit ortamı sebebiyle milli savunma sanayiinin varlığına ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet öncülüğünde, söz konusu alana ciddi yatırımlar yapılmıştır. Lakin 1947 yılı itibarıyla ABD'den Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında alınan şartlı yardımlar, Türk savunma sanayiinin gelişimini sekteye uğratmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar devam eden bu süreçte, milli savunma sanayii adeta terk edilmiştir. Dolayısıyla nitelikli çözümler ortaya konulmamıştır. Bu yıllarda Türkiye, savunma teçhizatlarını ağırlıklı olarak yurt dışından temin etmiştir. Bu durum savunma sanayii alanında Türkiye'yi, gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmiştir. Öte yandan savunma sanayiini geliştirme politikalarının terkedilmesi, mevcut kabiliyetlerin de kaybedilmesine yol açmıştır.

---

¹ TÜBİTAK, "Savunma Sanayii ve Tedarik", Ocak 1998, s. 14.

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında, 1975-1978 yılları arasında ABD ambargosuna maruz kalan Türkiye, başta muharebe sistemleri olmak üzere, hava araçlarının yakıt ve yedek parçalarının temin edilmesinde büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntılar, Türkiye'ye milli savunma sanayiinin geliştirilmesinin zorunluluğunu göstermiştir. Adeta zihniyet değişiminin yaşandığı bu dönemde, milli savunma sanayii altyapısının oluşturulmasına dair girişimler başlatılmıştır. 1985 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)'nin kuruluşunu takiben gerçekleştirilen yatırımlarla kara, hava, deniz sistemleri ve platformlar bazında bazı yurt içi imkân ve kabiliyetler kazanılmıştır. Nihai olarak Türkiye, 1990'ların sonunda savunma sanayii geliştirme çalışmalarında deneyim kazanmaya başlamıştır. Akabinde 1998'de yürürlüğe konulan "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE)" belgesi ve sonrasında SSM'nin hazırlamış olduğu "2007-2011 Stratejik Planı"nın ardından, Türk savunma sanayiinde "özgün" ve "milli" üretim dönemi başlamıştır.

Günümüzde Türkiye'de, savunma sanayiinin millileşmesi ve bu konuda dışarıya olan bağımlılığın azaltılması adına önemli projeler geliştirilmektedir. Geliştirilen projeler, hem Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin modernizasyonu hem de milli savunma sanayimizin gelişimi açısından önem arz etmektedir. 2016 yılı itibariyle SSM projeleri kapsamında ortalama yerli katkı oranı %68,5 olarak gerçekleşmiştir.² Öte yandan, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)'nin yayınladığı verilere göre, Savunma ve Havacılık sektörü ihracatı; 2011'de 883 milyon 845 bin, 2012'de 1 milyar 260 milyon 810 bin, 2013'te 1 milyar 388 milyon 803 bin, 2014'te 1 milyar 647 milyon 799 bin, 2015'te 1 milyar 654 milyon 88 bin dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bu veriler, kuşkusuz bugün Türk savunma sanayiinin hızlı bir gelişim içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Bu çerçevede, Levent Kalyon "Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?" adlı kitabında, Türkiye'nin savunma politikalarını çeşitli alt başlıklar içerisinde ele almıştır. Kitap, konuya ilişkin kapsamlı bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak kitapta savunma politikaları ve karar verici mekanizmaların kapsamlı bir

---

² Mönch TR, "Savunma Sanayi Müsteşarlığı: Teknolojik Derinlik Küresel Etkinlik", (Ed.: İbrahim Sünnetci), **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt: XXX, Sayı: 178, 2016, s. 13.

şekilde ele alınması, savunma sanayii alanındaki üretim bazlı gelişmelerin tüm boyutlarıyla analiz edilmesini mümkün kılmamıştır.

Aytekin Ziylan'ın, "Türkiye'de Savunma Sanayii Tarihçesi" adlı makalesinde, milli savunma sanayiinin gelişimi incelenmiştir. Ancak makalede milli ve özgün projelerden bahsedilmemiştir. Bu sebeple çalışmada, konunun bütüncül olarak değerlendirilmediği görülmektedir.

Tansel Zeynep Akalın ve Nadir Yurtoğlu'nun kaleme aldığı "Türk Savunma Sanayii Tarihi" adlı kitap, konuyla alakalı bir diğer çalışmadır. Çalışma, savunma sanayii alanında ortaya koyulan çözümler ekseninde yapılarak, bu alanda kurulan firma, kurum ve kuruluşlara geniş yer verilmiştir. Çalışmanın salt olarak, bu alana odaklanmasının, savunma sanayiinin bir devlet politikası olarak analiz edilmesini zorlaştırmıştır.

Konunun önemi düşünüldüğünde, Cumhuriyet dönemi boyunca savunma sanayiinin gelişimindeki kırılma noktalarını, karar alıcı mekanizmaların söz konusu alanda ürettikleri politikaları, bu kapsamda kurulan tesisleri ve ortaya koyulan çözümleri analiz eden bir çalışmanın yapılmamış olması önemli bir eksikliktir. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde savunma sanayiinin gelişimini inceleyecek bir çalışmanın, alanyazındaki boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın iki açıdan önem taşıdığı düşünülmektedir. Birincisi, akademik literatürde, savunma sanayii alanına ilişkin yapılmış çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Günümüzde savunma sanayii faaliyetleri, siyasi çevrelerde ve kamuoyunda sıkça tartışılan bir konu olmakla beraber, konuya ilişkin kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. İkincisi, çalışmada TSK'nın geçmişten günümüze kullanmakta olduğu savunma teçhizatlarına ve savunma harcamalarına yer verilmiştir. Çalışma bu yönüyle, savunma sanayiinin kademeli olarak gelişiminin ve mevcut durumunun analiz edilebilmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın temel aldığı varsayımlar şöyledir: Birincisi, ulusal savunmanın sağlanabilmesi; Silahlı Kuvvetlerin varlığına ve bu kuvveti destekleyen güçlü bir savunma sanayiinin teşkiline bağlıdır. İkincisi, savunma sanayiinde dış alımlar, bu

alandaki yurtiçi üretimlerin sürekliliğini sekteye uğratmaktadır. Bu kapsamda milli savunma sanayiinin varlığını sürdürülebilir kılmak önem taşımaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları ise şunlardır: Birincisi, savunma sanayii politikaları incelenirken; söz konusu dönemlerde yer alan karar verici mekanizmalar, kurulan hükümetler ve bu hükümetlerin programlarındaki söylemleri dikkate alınmıştır. İkincisi, çalışmada savunma sanayii alanında üretim yapan belli başlı firma, kurum, kuruluşlara yer verilmiştir. Bu alandaki paydaşların ihracat portföyü ayrıntılı olarak analiz edilmemiştir. Üçüncüsü, savunma sanayiinin salt olarak idari, tesis ve ürün bazında gelişimi incelenmiştir. Dördüncüsü, söz konusu alanda ortaya koyulan belli başlı ürünler, genel itibariyle TSK’da ki kullanım durumuna göre incelenmiştir.

Süreç Modeli yöntemiyle hazırlanan çalışmada savunma sanayii politikalarının; idari savunma yapısı, karar alıcı mekanizmalar, siyasi aktörler ve firma, kurum ve kuruluşlar ile birlikte bir bütün olarak incelenmesi esas alınmıştır. Bu esas doğrultusunda çalışmada, bütüncül bir yaklaşım kullanılarak geçmişten günümüze savunma sanayi politikalarının analizi hedeflenmiştir.

Genel itibariyle problemi, amacı, önemi, varsayımları sınırlılıkları belirtilen çalışma beş ana bölüm içermektedir. Birinci bölüm “Kavramsal Çerçeve” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde politika, savunma, savunma sanayii ve kamu politikaları analizi hakkında genel bir okuma yapılmıştır. Bu kavramların incelenmesinin, çalışmanın temel çerçevesinin anlaşılması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölüm genel itibariyle dört ana başlık altında incelenmiştir: (1) Siyasi-Ekonomik Durum ve Güvenlik Ortamı, (2) Savunma Sanayii Politikası: Aktörler ve Uygulamalar, (3) Savunma Sanayiinde Faaliyet Gösteren Firma, Kurum ve Kuruluşlar, (4) Savunma Sanayii Çözümleri, Savunma Sanayii Politikasının Değerlendirilmesi.

“1923-1952 Dönemi” başlığını taşıyan ikinci bölüm, Cumhuriyetin kurulması ile başlayıp, Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)’ne dâhil olmasını kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu bölümde, savunma sanayiinin

bir devlet politikası olarak gelişimi yorumlanmıştır. Genel itibariyle, Cumhuriyet döneminde savunma sanayii alt yapısını oluşturan ilk girişimlerden bahsedilmiştir.

“1952-1974 Dönemi” başlığını taşıyan üçüncü bölüm, Türkiye’nin NATO’ya dâhil olması ile başlayıp, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’na kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu bölümde öncelikli olarak, Marshall Planı ve Truman Doktrini ile Türkiye’ye giriş yapmaya başlayan askeri yardımların, savunma sanayii üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Akabinde Türkiye’nin NATO’ya girişinin, savunma sanayii politikalarını nasıl dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Sonrasında söz konusu dönemde, savunma sanayiinin dış devletlere bağımlı hale gelmesinin sonuçlarına vurgu yapılmıştır.

“1974-1998 Dönemi” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın gerçekleşmesiyle başlayıp, TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu bölümde öncelikli olarak, ABD silah ambargosu sonrasında, savunma sanayii politikalarında yaşanan değişim incelenmiştir. Akabinde savunma sanayiine yön verebilecek nitelikteki kurumlardan ve bu kurumların amaçlarından bahsedilmiştir.

“1998-2018 Dönemi” başlığını taşıyan beşinci bölüm, TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasından itibaren, günümüze kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu bölümde öncelikli olarak, Türkiye’nin TSSPSE belgesi ile savunma sanayiinde, üretim ve tedarik alanında belirlemiş olduğu ilkelere vurgu yapılmıştır. Akabinde milli savunma sanayii bilincinin uygulamaya geçişine yönelik genel bir okuma yapılmış olup, müteakiben önceki dönemlerde savunma sanayii alanında kurulan mekanizmaların değişen misyonlarına değinilmiştir. Son olarak ise, Türk savunma sanayiinin mevcut imkân ve kabiliyetleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. SAVUNMA

Devlet, yaşam alanına yönelik her tehdidi değerlendirerek, tehditlerin saldırıya dönüşmesi durumunda izlenecek stratejiler için tedbirler almalıdır. Bu nedenle hangi tedbirlerin alınacağı, ne zaman ve nasıl uygulanacağı, ne kadar kaynak kullanacağı, nasıl bir yapı oluşturulacağına ilişkin örgütleri bünyesinde barındırır.

Savunma kelimesi “saldırıya karşı koyma”, “müdafaa” anlamına gelmektedir.³ Toplumsal yaşamın başlamasıyla birlikte, bireylerin ve devletlerin muhtemel saldırılarda kendilerini korumaları meşru bir hak olarak ortaya çıkmıştır. Kalyon’un ifadesiyle:

Bu saldırılar bireye yönelik ise bireyin kendini savunmasından, bir ülkeye yönelikse yurt savunmasından söz edilebilir. Bir ulusun yaşam sahası olan ülke/yurt, ahdi hukukla belirlenmiş sınırlar içerisinde kalan topraklar kadar, uluslararası hukukla belirlenmiş deniz ve hava sahasını da kapsar. Yani yurt savunması, sözü edilen bu üç düzlemde ülkenin maruz kaldığı saldırılara karşı koymadır.⁴

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu, 1974 tarihli 3814 sayılı Kararı’nın birinci bendinde saldırıyı, “Bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya bu tanımda belirtildiği üzere,

---

³ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59df6064701c68.2072748 1, 12.10.2017.

⁴ Levent Kalyon, *Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2010, s. 24.

Birleşmiş Milletler Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır” şeklinde tanımlamıştır.⁵

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) 2014 tarihli raporunda savunma, “Devletin egemenliğinin, diğer devletlerin egemenlik iddialarına ve/veya müdahalelerine karşı korunması olup, müdafaanın sağlanması için gerçekleştirilen her türlü faaliyet savunma hizmeti” olarak ifade edilmektedir.⁶

Muammer Şimşek, Kalyon’un ifade ettiği ülke savunmasını iktisadi bir tutumla değerlendirerek, “Savunma, o ülkede yaşayanları tümüyle ilgilendiren, devletin ilgisini asla kesemeyeceği, gerek arz gerekse talep yönüyle açık piyasa koşullarının bulunmadığı, genellikle tekel, bazen de oligopol piyasa alanıdır” demiştir.⁷

Konuşma dilinde savunma kelimesi ekseriyetle güvenlik kelimesiyle eş anlamlı kullanılmaktadır. Lakin fiiliyatta eş anlamlı kullanılan bu iki kelime gerçekte birbirleriyle ilişkili olmasına rağmen kullanıldıkları alan ve durumlar itibariyle farklılık göstermektedirler. Güvenlik kelimesinin sözlükteki karşılığı, “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet”tir.⁸

Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü, 2014 yılı Stratejik Vizyon Belgesi’nde güvenlik ile savunma arasındaki ilişki şu şekilde tanımlamıştır: “Güvenlik, kazanılan mevcut değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hâlidir. Güvenliğe yönelik, tehdit ve tehlikeleri uzaklaştırma, savma, etkisiz hale getirme anlamındaki savunma ise aslında güvenliğin en temel alt başlığını oluşturmaktadır.”⁹ Bu tanıma göre güvenlik

⁵ BM Enformasyon Merkezi UNIC, Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, 27.02.2012, Ankara, s. 1.

⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı DDK Denetleme Raporu, Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2010, 2011, 2012 Yıllarına İlişkin Faaliyet ve İşlemlerinin Denetimi, 14.02.2014, Sayı: 14, s. 1411.

⁷ Muammer Şimşek, “Dünyadaki Yeni Gelişmeler ve Türkiye'nin Savunma Sanayi Stratejisi”, **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 24, Sayı: 85, 1990, ss. 165-166.

⁸ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59df6965c46743.71602321, 12.10. 2017.

⁹ Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü, Stratejik Vizyon Raporu (Taslak), 2014, s. 1.

kavramı, yer ve zaman açısından daha geniş kapsamlıdır ve savunma anlayışını da içermektedir.

T.C. Anayasası'nın 5. maddesinde, "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak" devletin birincil görevleri arasında sayılmıştır.¹⁰ Devlet, toplumsal yaşam alanına yönelik tehditleri değerlendirmek, muhtemel saldırıları bertaraf etmek için bir dizi tedbir almakla mükelleftir. Devletin, ülkenin güvenliğinin sağlanması veya yasal düzenin aksamaması için dış çevreden gelebilecek olası saldırılara karşı ülkeyi savunma yükümlülüğü vardır. Bu durum devletin, ülke içinde toplumsal huzuru, devletin bekasını zedelemek isteyen veya bozan her türlü faaliyete karşı da tedbir alma mecburiyeti ile doğrudan ilişkilidir.

Bu çerçevede milli savunma veya ulusal savunma kavramlarını, bir önceki paragrafta izah edilen devletin asli görevleri çerçevesinde yorumlamak gerekmektedir. Milli güvenlik veya ulusal güvenlik kavramlarını ise, ulusal savunma için alınacak muhtelif tedbirlerin yanı sıra, meşru düzenin korunması için alınması gerekli diğer tedbirler olarak açıklamak daha makul olacaktır.¹¹

Buraya kadar ortaya konulan bilgiler kapsamında, bu çalışmada yapılacak tanım şöyledir: Savunma, bir ülkenin ahdi ve uluslararası hukukla belirlenmiş sınırları dâhilinde; toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasi bağımsızlığına zarar verebilecek muhtelif tehlikelere karşı gerçekleştirilen her türlü faaliyettir.

1.2. SAVUNMA SANAYİİ

Ülkelerin, ahdi sınırlarını korumak ve güvenliklerini sağlamak için öncelikli olarak Silahlı Kuvvetlere sahip olmaları gerekmektedir. Silahlı Kuvvetlerin, muhasım unsurlara karşı caydırıcı bir güç oluşturabilmeleri için modern ve Araştırma

---

¹⁰ 18 Ekim 1982 gün 17863 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", Kanun Numarası: 2709, Cilt: XXII, RG: 9.11.1982, s. 3.

¹¹ Kalyon, a.g.e., s. 27.

ve Geliştirme (Ar-Ge)'ye dayalı savunma sistemleri ile teçhizatlara ihtiyaçları vardır. Söz konusu sistemler ve gerekli teçhizatlar ise ancak güçlü bir savunma sanayiinde üretilebilir.

Savunma sanayiinin kavramsal olarak tanımlanması üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Savunma sanayii, “Ülkelerin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik doktrinsel, stratejik ve taktiksel gereksinimleri için ihtiyaç duyacakları ürün ve hizmetlerin bütünü” olarak tanımlanabilir.¹² Savunma sanayi, ülkelerin askeri güç ve ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılayan sanayi varlıklarından oluşmaktadır; bu varlıklar hükümet tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu belirlenmektedir.¹³

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) Tedarik Terimleri Sözlüğü'ne göre savunma sanayi, “Harp silah, araç, gereç ve mühimmatıyla bunların yedek parçalarını ve önemli girdilerini üreten sanayi tesislerinin bütünüdür.”¹⁴ Em. Tuğamiral Atıf Güven, “Savunma Sanayii bir ülkenin savunması için, Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan; yiyecek, içecek, giyecek dâhil, silah araç ve gereçlerin mümkün olduğunca yurt içinde üretilmesi ve bu maksatlarla dış pazarlara satışı için ülkede mevcut endüstri olanak ve uğraşlarının tümüdür” demektedir.¹⁵

Savunma sanayi; her türlü, stratejik ve taktik, muharebe ve savunma silah sistemleri ile askeri teçhizatları projelendirip geliştiren, milli kaynaklarla üreten, sanayi kolları başta olmak üzere diğer ekonomik faaliyet alanları ile işbirliği içinde olan, özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki firmalar topluluğudur.¹⁶ Bu çerçevede, savunma sanayii, “Bir ülkenin savunmasında ihtiyaç duyulan her türlü savunma teçhizatının üretimi ve hizmetlerin planlanması ile bütün endüstriyel iş kollarını kapsayan bir organizasyondur” denilebilir.¹⁷

---

¹² Şafak Herdem, **Savunma Sanayii Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul 2017, s. 1.

¹³ Ahmet M. Köseoğlu, “Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İzmir 2010, s. 5.

¹⁴ Milli Savunma Bakanlığı MSS 76-1, **Savunma Tedarik Terimleri Sözlüğü**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 98.

¹⁵ Atıf Güven, “Türkiye’de Savunma Konusu ve Problemleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 95, Sayı: 258, 1976, ss. 86-87.

¹⁶ Köseoğlu, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷ Köseoğlu, **a.g.e.**, s. 6.

Savunma sanayiinin gücü ülkelerin ekonomik ve teknolojik güçleri ile doğru orantılıdır. Savunma sanayii, bilhassa uluslararası platformlarda, ülkelerin gücünü belirleyen en önemli unsurlardandır. Bu çerçevede, Mu.Tuğgeneral Aytekin Ziylan savunma sanayiinin gerekliliğini başlıca iki nedenle açıklamıştır:

Birincisi; ülke güvenliğinin sağlanması için Silahlı Kuvvetlerin özellikleri gizli olan ve yüksek teknolojiler içeren savunma sistemleri ile donatılmasıdır. İkincisi; büyük boyutlarda kaynak gerektiren savunma ihtiyaçlarının ülke içinden karşılanarak ekonomik ve sosyal fayda sağlanmasının yanında ülkenin bilim, teknoloji ve sanayi yeteneklerinin yükseltilmesine katkıda bulunmasıdır.¹⁸

Verilen tanımlar doğrultusunda en genel ifade ile savunma sanayii, devletin; ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, ahdi ve uluslararası hukukla belirlenmiş sınırlarını korumak ve bu sınırlar içerisinde yaşayan yurttaşlarının güvenliğini sağlamak, uluslararası platformda ekonomik, siyasal ve teknolojik üstünlük elde etmek amacıyla Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan savunma sistemlerinin ve teçhizatlarının, ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla araştırma, tasarlama, geliştirme ve üretmesi sürecidir.

1.3. POLİTİKA

Etimolojik açıdan politika kelimesi Antik Yunancadan gelmektedir. Politika, Antik Yunancada “şehir” anlamına gelen, siyasi bir topluluğu ya da kurumu ifade eden “polis” kelimesinden türemiştir. Yunan uygarlık tarihi boyunca site veya şehir devleti olarak tesmiye edilen polis, maddi ve manevi değerlere sahip olarak görülmüştür.¹⁹ Politika kavramının Türkçe sözlükteki karşılığı, “Devlet etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa”dır. Ayrıca politikanın, “Bir hedefe varmak için karşısındakilerin duygularını okşama, zayıf noktalarından veya aralarındaki uyumsuzlıklardan

¹⁸ Aytekin Ziylan, **Savunma Sanayii ve Tedarik**, TÜBİTAK Yayınları, 1998, s. 1.

¹⁹ Cemal Fedayi, **Siyaset Bilimi**, Kadim Yayınları, Ankara 2011, s. 3.

yararlanma vb. yollarla işini yürütme” gibi mecazi bir anlamda kullanılabileceği de vurgulanmaktadır.²⁰

Politikanın bilimsel bir disiplin altında siyasi olarak yorumlanması ihtiyacı, ilk kez Yunan filozof Aristoteles tarafından dile getirilmiştir. Aristoteles, “Politika” başlığını taşıyan eserinde bilimlerin sınıflandırmasını yapmıştır ve politikayı, “üstün bilim” olarak nitelendirmiştir.²¹ Diğer taraftan, Siyaset Bilimci Andrew Heywood’un ifadesiyle politika, “Bir şahıs, grup, işletme veya yönetim tarafından güdülen eylem planına genel olarak verilen isim”dir.²² Politika ile yönetim erklerinin karşılıklı etkileşimini ayrıntılı olarak değerlendiren Heywood, şunları söylemiştir: “Politika; niyetler, eylemler ve sonuçlar arasındaki bağ olarak daha iyi anlaşılmaktadır. Niyetler düzeyinde politika, yönetimin duruşunda yansımaları bulmaktadır. Eylemler düzeyinde politika, yönetimin yapacağını söylediği şeydir. Sonuçlar düzeyinde politika, yönetim eyleminin sonucunda yansımaları bulmaktadır; yönetimin toplumun üzerindeki etkisidir.”²³

Öte yandan politika kavramının, günümüzde dahi herkesin üzerinde mutabakata vardığı bir tanımla yapılamamıştır. Sayısını çoğaltmak mümkünse de örnek olması açısından aşağıdaki tanımlar verilebilir:

Siyasal bilimci William Robson politika için, “Toplum içinde iktidarın mahiyetini, temellerini, kullanışını, amaçlarını ve yarattığı sorunları inceleyen bir bilim dalıdır” demektedir.²⁴ Amerikalı Siyasal Bilimci Harold Laswell’in tanımına göre politika, ünlü kitabının başlığında da açıkladığı gibi “Kimin, neyi, ne zaman, nasıl elde ettiğini belirleyen bir faaliyettir.”²⁵ İngiliz İktisatçı Herbert J. Hicks’e göre politika, karar verme sürecine yol gösteren genel açıklamalardır. Kamu Politikaları

²⁰ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.597082327fe616.71387509,20.07.2017.

²¹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, BB101 Yayınları, (52. Baskı), Ankara 2016, s. 29.

²² Andrew Heywood, **Siyasetin Temel Kavramları**, (Çev. Hayrettin Özler), Adres Yayınları, Ankara 2011, s. 54.

²³ Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, (Çev. Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, (3. Baskı), Ankara 2016, s. 239.

²⁴ Kapani, **a.g.e.**, s. 34.

²⁵ Harold Laswell, **Politics: Who Gets What, When, How**, Meridian Books, New York 1958, p. 13.

ve Yönetimi Profesörü Leslie A. Pal politikayı, “Bir duruş ve belirli bir hareket tarzı” olarak tanımlamaktadır.²⁶

Politika denilince Türkiye’de akla ilk gelen isimlerden olan, kamu hukuku Profesörü Münci Kapani, politikayı bir bilim dalı olarak incelemiştir. Kapani, politika için, “Evrensellik ve süreklilik niteliklerine sahip, (...) Toplumdaki değerlerin dağıtımını ile ilgili bir görüş ve çıkar çatışması, bir iktidar mücadelesidir. (...) Sadece bir çatışma değil aynı zamanda bir uzlaşmadır” diyerek ayrıntılı bir tanım ortaya koymaktadır.

Fatih Ertugay’ın ifadesiyle, “Belirli bir alandaki uygulama ve eylemlere işaret eden politika, bir toplum, bir dernek ya da herhangi bir grup için değerlerin ne şekilde dağıtılacağını belirleyen karar ve faaliyetlerdir.”²⁷

Akademisyen-yazar, Liberal Düşünce Topluluğu kurucularından olan Atilla Yayla politikayı, “Kanunların yapılmasına, idarenin yürütülmesine ve hükümetin ülke içinde ve uluslararası alanda işlem yapmasına rehberlik eden, belirli bir davranış dizisini öngören prensiplerdir” şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte, politikanın “Siyasanın daha geniş anlamda yorumlanması olduğunu ve bir birey, grup, işletme tarafından benimsenen bir eylem/davranış planı” olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Siyaset Bilimci Esat Çam ise politikayı, “Toplumun tümünü ilgilendiren veya toplumu oluşturan birimler arasındaki ilişkileri son aşamada meşru zora dayanarak düzenleyen eylemler” olarak tanımlamaktadır.²⁹ Zekeriya Yıldız’ın tanımına göre politika, “Devletin uluslararası ilişkilerde takip ettiği yol, uygulamaya geçirmek için istediği görüşlerin tümü, siyaset ve yürütmeye bulunan yani hükümet olan bir siyasi partinin yönetiminde takip ettiği yol”dur.³⁰

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere politika kavramına ilişkin genel kabul gören bir tanım bulunmamaktadır. Sağlıklı bir tanım yapılabilmesi için

²⁶ Kalyon, a.g.e., s. 8.

²⁷ Fatih Ertugay vd., **Siyaset Bilimi**, (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, (3. Baskı), Ankara 2012, s. 5.

²⁸ Atilla Yayla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, (5. Baskı), Ankara 2011, s. 177.

²⁹ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul 1995, s. 24.

³⁰ Zekeriya Yıldız, **Politika Sözlüğü**, Etkileşim Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2013, s. 239.

mevcut anlam karmaşalarının tartışılması ve muğlak kalan alanların olabildiğince ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Kavramın tanımlanmasındaki problemlerli alan, politikanın ne olduğu konusunda mutabakata varılamamasıdır. Bu anlaşmazlığın öncelikli sebebi, söz konusu kavrama iki ayrı anlam yüklenmesidir. Birincisi; iktidarı gelme odaklı, rekabeti ve mücadeleyi amaçlayan faaliyetler, çatışmacı, uzlaşmacı bir yarışma anlamıdır.³¹ Bu anlam Batı dillerinde “politics” (siyaset) kelimesi ile ifade edilmektedir. İkinci anlam ise; devletin amaçlarının, bu amaçlara yönelik hedef ve stratejilerinin belirlenerek bunların gerçekleşmesi için hayata geçirilecek faaliyetler bütünüdür. Bu ikinci anlam ise Batı dillerinde, “policy” (siyasa) olarak ifade edilmektedir.³²

Siyasa anlamına göre politika, birçok bakımdan doğrudan devlet veya kurumlarıyla ilgili olan, idarenin yürütülmesine ve hükümetin ülke içinde, uluslararası alanda işlem yapmasına rehberlik eden genel prensipler, tespit edilen hedeflere ulaşması hedeflenen stratejik yollar olarak kabul edilmektedir. Çalışmada politikaya yüklenen anlamda budur.

1.4. KAMU POLİTİKALARI ANALİZİ

Literatürde nispeten yeni bir alan olan kamu politikaları analizinin ne olduğunun anlaşılması için öncelikli olarak kavramın açıklanması yerinde olacaktır. Kamu politikası kavramının tanımlanmasında ve alan çalışmalarında, Thomas R. Dye tarafından yapılan tanım genel kabul görmektedir. Dye, kamu politikasını; hükümetin uygulamayı amaçladığı hedefler ile icraatların incelenmesi olarak görmüş ve “Kamu yönetimlerinin veya hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı seçtikleri şeyler ile bunların vatandaşlar üzerindeki etkisini incelemek” şeklinde ifade etmiştir.³³

---

³¹ Kalyon, a.g.e., s. 8.

³² Cenk Özgen, **Rota: Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği**, (Ed. Turgut Buğra Akdoğan), Gece Kitaplığı Yayınevi, 2015, s. 241.

³³ Thomas R. Dye, **Understanding Public Policy**, Pearson New International Edition, (14. Edition), USA 2014, p. 3.

James E. Anderson, kamu politikalarının bir devletin kurumlarının ve tüm siyasa aktörlerinin plan, program ve stratejilerinden bağımsız düşünülemediğini ileri sürmektedir. Anderson'a göre kamu politikası, "Siyasa aktörlerin, mevcut veya muhtemel sorunları çözmek için izledikleri bir yol"dur.³⁴

Kamu politikası analizi, politika yapım sürecini daha iyi anlamak, ekonomik, toplumsal ve siyasalarla ilgili güvenilir bilgi vermek amacıyla yapılmaktadır.³⁵ Turgay Ergun, kamu politikası analizi çalışmalarını, "Benzer ya da yinelenen durumlarda alınması gerekli önlemlerin takdir hakkı alanını daraltan genel bir ilke ya da kural" olarak tanımlamaktadır.³⁶ Bir başka ifadeyle kamu politikası analizi, merkezinde devlet yapısının bulunduğu kamu politikası sürecinde, tüm aktörlerin tutum ve davranışlarını incelemeyi hedefleyen bir süreçtir.³⁷

Dunn'un ifadesiyle politika analizi, "Siyasa problemlerini çözmek için siyasi ortamlarda kullanılacak siyasalarla ilgili bilgilerin üretilmesi ve dönüştürülmesi için pek çok sorgu metodu ve argüman kullanılan bir uygulamalı sosyal bilim disiplini"dir.³⁸

Kamu politikası analizi alanında yapılan çalışmalarda birçok model kullanılmakla birlikte Süreç Modeli en yaygın olanıdır. Süreç Modeli beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla; problem ve gündem tanımlama, problemin formülasyonu, kanunlaştırma, uygulama ve değerlendirmedir. Söz konusu model ile birlikte, herhangi bir kamu politikasının periyotlar halinde incelenmesi mümkündür. Şöyle ki, herhangi bir siyasanın problem veya ihtiyaç olarak tanımlanması, problemin çözümü veya ihtiyacın karşılanması için gerekli araştırmaların yapılması ve siyasa seçeneklerin formüle edilmesi, bir sonraki aşamada kanunlaştırılması,

---

³⁴ James E. Anderson, **Public Policymaking**, Cengage Learning, (8. Edition), USA 2015, pp. 6-7.

³⁵ Fatih Demir, "Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fakülte Dergisi**, Sayı: 30, 2011, s. 108.

³⁶ Turgay Ergun, **Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama**, TODAEİ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2015, s. 304.

³⁷ Mustafa K. Bayırbağ, **Kamu Politikası Analizi İçin Bir Çerçeve Önerisi: Kamu Politikası Kuram ve Uygulama**, Adres Yayınları, Ankara 2013, ss. 44-45.

³⁸ Demir, **a.g.e.**, s. 108.

kanunlaşan siyasanın uygulanışı, son olarak da istenilen amaca ulaşıp ulaşılmadığını ölçmek için değerlendirilmesi analiz edilebilmektedir.³⁹

Süreç modelinde, problem ve gündem tanımlama aşaması, bir alandaki olumsuzluğun fark edilmesiyle başlamaktadır.⁴⁰ Tanımlanan problem, kamuoyu, politika yapıcılar ve çıkar grupları tarafından sorun olarak nitelendirildiğinde gündem haline gelmektedir.⁴¹ Gündeme gelen probleme ilişkin alternatif politikaların üretilmesi ve tartışılması formülasyon aşamasında yapılmaktadır. Yasalaştırma aşamasında, alternatif araştırmalardan problemin çözümüne yönelik uygun olanı seçilip meşruiyeti sağlanmaktadır. Uygulama aşamasında, problemin çözümüne yönelik belirlenen alternatif politikanın amacına ulaşması için, mevcut örgütlerin yetki ve sorumluluk alanları üzerinde değişiklikler yapılmaktadır. Diğer taraftan sözleşmeler, ihaleler, harcamalar, personel alımları ve bu süreci kimlerin yönettiği de bu aşamada incelenmektedir. Son olarak, değerlendirme aşaması gerçekleştirilmektedir. Bu aşamada problemin çözülüp çözülmediği, alternatif politikanın hangi ölçüde etkili olduğu tartışılmaktadır. Değerlendirme aşaması, politika yapım sürecinin etkili ve verimli olduğunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.⁴²

Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi savunma sanayii politikalarını süreç modeli yöntemi açıklamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte giriş bölümünde de belirtildiği üzere, klasik süreç modelinden farklı olarak sadece politik sistemin girdileri ve çıktıklarına odaklanılmamış; tarihsel perspektifle ilgili dönemin siyasi, ekonomik ve askeri koşulları, karar vericileri, savunma sanayiinde faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşları ile öne çıkan milli savunma sanayii çözümleri de ele alınmıştır. Dolayısıyla kullanılan model klasik süreç modelini esas almakla beraber, farklılıklar da arz etmektedir.

---

³⁹ Paul A. Sebatier, **The Theories of the Policy Process**, Westview Press, 2007, akt., Akgül, Arif ve Kaptı, Alican, (tarih yok), Türkiye'nin Uyuşturucu İle Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi, p.79.

⁴⁰ Wayne Parsons, **Public Policy**, Edward Elgar Publishing Limited, Aldershot 1995, pp. 87-88.

⁴¹ Parsons, **a.g.e.**, pp. 87-88.

⁴² Alican Kaptı, **Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifleri Modeller ve Analiz Yöntemleri**, (Ed. Alican Kaptı), Seçkin Yayıncılık, (2. Baskı), 2013, ss. 26-27.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1923-1952 DÖNEMİ

2.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI

1923-1952 arası dönem, Cumhuriyetin kuruluşundan Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına kadar geçen yılları kapsamaktadır. Dönemi genel itibariyle, 1923-1939, 1939-1952 arası yıllar şeklinde ayırmanın, dönüm noktalarını analiz edebilmek adına doğru olacağı değerlendirilmektedir.

1923-1939 arası yıllarda Türk iç politikasında, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının yani tek parti rejiminin (Cumhuriyet Halk Partisi [CHP]) tam egemenliği söz konusudur.⁴³ Dönemin iç politikasını, çeşitli alanlarda yapılan veya yapılması planlanan reformların hızlı ve etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesine yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu kapsamda iç politikanın ana hedefi, reformlarla kurulan düzenin devamlılığını sağlamak olmuştur. Bu hedefe yönelik benimsenen devletçilik ilkesi de, devletin siyasette daha etkin bir konuma yükselmesini sağlamıştır.⁴⁴

1939-1952 arası yıllarda Türk iç politikası, 2. Dünya Savaşı sürecinden ve sonuçlarından korunmaya yönelik olarak, uluslararası ortamın etkisinde şekillenmiştir. 1945 yılında biten 2. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin yaşamış olduğu "yalnızlık psikolojisi", onu uluslararası dengede kendine bir yer bulma çabasına itmiştir. Bu durum, uluslararası konjonktürün değişimine paralel politikalar yürütülmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda iç politikada liberalleşme sürecine gidilmiştir. Liberalleşme sürecinde yaşanan ilk gelişme, 1946 yılında Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasıdır. Akabinde parti kurma esasları ve CHP'nin

⁴³ Baskın Oran, "1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, Cilt: I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), İstanbul 2016, ss. 244-247.

⁴⁴ Oran, "1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, s. 249.

tüzüğü düzenlenmiştir. Müteakiben 1950 yılında DP iktidara gelmiş ve Türkiye’de ilk defa iktidar el değiştirmiştir. DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte iç politikada en çok tartışılan mesele NATO’ya üyelik süreci olmuştur.⁴⁵

1923-1939 arası yıllarda Türk dış politikasında tartışılan öncelikli konular, Lozan Konferansı’nda nihai karara bağlanamamış ve Türkiye’nin ulusal çıkarlarını zedeleyen meselelerdir. Bu meseleler, Fransa ile başta kapitülasyonlar olmak üzere diğer anlaşmazlıklar, Yunanistan ile mübadele ve İngiltere ile Musul Sorunu’dur. Diğer taraftan dönemin sonlarına doğru İtalya ve Almanya hükümetlerinin yayılmacı politikalar izlemesi, Türk dış politikasında tartışılan bir diğer konu olmuştur.⁴⁶

1939-1952 arası yıllarda ise Türk dış politikasının gündemini, 2. Dünya Savaşı ve savaş sonrası oluşan yeni dünya düzenine entegrasyon çalışmaları oluşturmaktadır. İlk olarak belirtmek gerekir ki, savaş boyunca Türk dış politikasının temel stratejisi savaş dışı kalmayı başarmaktır.⁴⁷ Buna istinaden Türkiye savaş süresince radikal ve Batı yönlü bir dış politika geliştirmiştir. Savaşın bitmesinin ardından, dünya düzeni Batı Bloğu (ABD) ve Doğu Bloğu (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği-SSCB-) olmak üzere iki eksende şekillenmiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu düzende Türkiye, ABD’nin hegemon olduğu Batı Bloğu içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye, 1948’de Filistin Uzlaştırma Komisyonu’na olumlu oy vererek Orta Doğu’ya sırtını dönmüş, 1949’da Asya Devletleri’nin kongresine katılmamış, 1950’de ise Kıbrıs’ta İngiltere’yi desteklemiştir. Yine 1950 yılında yaşanan Kore Savaşı’nda Türkiye, ABD ve müttefiklerinin yanında yer alarak, bölgeye asker göndermiştir. Türkiye’nin bu tutumu, Batı ile yakınlaşma arayışı içinde olduğunun ve bağımsızlığını kısıtlayacak bir dış politika yürüttüğünün göstergesidir.⁴⁸

⁴⁵ Oran, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu”, ..., Cilt: I, s. 492.

⁴⁶ İlhan Uzgel, “1923-1939 Görelî Özerklik-I”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, Cilt: I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), İstanbul 2016, ss. 293-300.

⁴⁷ Oran, “1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2: Dönemin Bilançosu”, ..., Cilt: I, s. 394.

⁴⁸ Oran, “1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu”, ..., Cilt: I, s. 495.

1923-1939 arası yılların ekonomik yapısının bir bütün olarak incelenmesi mümkün görünmemektedir. Bunun nedeni, devletin ekonomi alanında uygulamış olduğu politikaların farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, 1923-1930, 1930-1939 arası yıllar olmak üzere ayırım yapmanın doğru olacağı değerlendirilmektedir. 1923-1930 arası yılların ekonomi politikası, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Kongre'de sanayici, işçi, çiftçi ve tüccar gruplarının talep ve önerileri doğrultusunda iktisat politikalarının ilkeleri ortaya koyulmuştur. Akabinde ekonomik alanda liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Ülkeye yabancı sermaye girişine müsaade edilmiş ve devlet eliyle özel girişimciler yaratılmaya çalışılmıştır. 1930-1939 arası yıllarda ise devletin, önceki yıllara nazaran ekonomide daha etkin bir şekilde rol aldığı görülmektedir. Bunun sebebi, 1929 yaşanan Dünya Ekonomik Krizi'dir. Kriz, Türkiye'de korumacı ve müdahaleci iktisadi politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple, 1923-1930 arası yıllarda uygulanan liberal politikalardan vazgeçilerek, Devlet eliyle sanayileşme programı başlatılmıştır. Bu programla birlikte ülke ekonomisi yabancı sermaye girişine kapatılmıştır. Böylelikle ekonomideki yabancı sermaye oranının, en asgari düzeye indirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye bu dönemi, dış ticaret açığı vermeden ve dış politikada görece özerkliğini kazanmış bir ülke olarak tamamlamıştır.⁴⁹

1939-1952 arası yıllarda Türkiye'nin ekonomik yapısı, Türkiye 2. Dünya Savaşı'na katılmadığı halde⁵⁰, savaşın olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Akabinde çıkarılan kanunlar⁵¹ piyasada üretimin düşmesine sebep olmuştur. Piyasadaki üretim düşüşü, kamu yatırımlarının durmasına ve toplumsal yaşamın da bundan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.⁵² Böyle bir ortamda ekonomi, dış kaynaklara açılmış, sanayileşme terkedilmiş ve dışa bağımlı liberal ekonomiye geçiş yapılmıştır. Akabinde Türkiye, 1948 yılı itibarıyla ABD'den Marshall Yardımları almaya başlamıştır. Bu yardımların ana amacı, belli başlı ülkelerin

⁴⁹ Oran, "1923-1939 Göreceli Özerklik-I: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, s. 247.

⁵⁰ Türkiye 2. Dünya Savaşında tarafsız kalmamıştır. Savaş dışı (non-belligerent) kalmıştır. Bu sebeple dış politikası ve onun etkilerine maruz kalan iç politika savaşın gidişatına göre şekillenmiştir. Bknz: Oran, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Göreceli Özerklik-2, ..., Cilt: I, s. 393.

⁵¹ 18 Ocak 1940 gün ve 4417 sayılı "Milli Koruma Kanunu", Kanun Numarası: 3780, Cilt: XXI, RG: 26.1.1940
11 Kasım 1942 gün ve 5255 sayılı "Varlık Vergisi Kanunu", Kanun Numarası: 4305, RG: 12.10.1942.

⁵² Oran, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Göreceli Özerklik-2: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, ss. 390-391.

ekonomik kalkınmasını sağlamak gibi görünse de, asıl hedef Türkiye'yi ve ekonomik yardım verilen diğer bölgeleri dünya ticaretine açarak, Batı Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bu yıllarda Türkiye'de yardımların kullanılmasıyla tarımsal bir kalkınma dönemi yaşandığı bir gerçektir. Ancak kalkınmanın bir plan ve program dâhilinde yapılmaması, ithalat oranlarının ve enflasyonun ilerleyen yıllarda artmasına sebep olmuştur.⁵³

1923-1939 arası yıllarda Türkiye'de güvenlik gündemini meşgul eden, belli başlı tehditler ve bunlara yönelik alınan tedbirler vardır. Birincisi, 1930'lu yıllara kadar Türkiye'nin en önemli güvenlik sorunu olan ayaklanmalardır. Dönemin hükümeti, ayaklanmaların bastırılması ve Türkiye'nin iç güvenliğinin sürdürülebilir kılınması adına ciddi bir uğraş vermiştir. İkincisi, İtalya'nın Mussolini'nin iktidara gelmesiyle yayılmacı politikalar izlemesidir. Bu durum İtalya'nın 1934 yılından sonra, Türk dış politikasını en çok etkileyen Batılı devletlerden biri olmasına sebep olmuştur.⁵⁴ 1934 yılında Mussolini'nin 2. Beş Yıllık Faşist Kongresi'nde, İtalya'nın hedefinin Asya ve Afrika'da genişleme olduğunu söylemesi Türkiye için kaygı uyandıran bir gelişme olmuştur.⁵⁵ İtalya, siyasi yöneliminin değişmesi sonucunda 1936'da Onikiadalar'ı kuşatmış ve bu bölgeye çeşitli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Adalardaki İtalyan varlığı, Türk hükümetinin tehdit algılamalarını haklı çıkarmıştır.⁵⁶ Üçüncüsü, Almanya'nın değişen devlet politikalarıdır. Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler, 1933'lü yıllara kadar sakin geçmiştir. Ancak 1933 yılından itibaren Almanya'da Hitler döneminin başlaması iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Nasyonal Sosyalistler (Naziler)'in Almanya'nın dış politika dengesini değiştirmesi Türk ve Alman hükümetlerini dış politika ve siyaset hedefleri açısından birbirinden uzaklaştırmıştır.⁵⁷

Netice itibariyle Türkiye, uluslararası ortamdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı önlem almak amacıyla 1932 yılında Milletler Cemiyeti (MC)'ne dâhil

---

⁵³ Oran, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, s. 487.

⁵⁴ Uzgel, a.g.e., s. 293.

⁵⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle: İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, (Ed. Tanıl Bora), Cilt: I, İletişim Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2014, s. 48.

⁵⁶ Uzgel, a.g.e., s. 297.

⁵⁷ Uzgel, a.g.e., s. 300.

olmuştur.⁵⁸ Müteakiben 1934'den itibaren, yaklaşan 2. Dünya Savaşı Türkiye'nin muhtelif tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda Türkiye; 9 Şubat 1934'de Balkan Antantı, Ocak 1936'da Akdeniz Paktı, 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı imzalamıştır.⁵⁹

1939-1952 arası yıllarda ise, Türkiye'nin güvenlik gündeminde yer alan en önemli tehdit odağı: Sovyetler Birliği'dir. 1946'da, Türk Hükümeti ile SSCB ilişkilerinde gerginlik yaratan Boğazların rejimine yönelik notalar, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Söz konusu notalarda Sovyetler Birliği'nin dile getirdiği talepler, Boğazların statüsüne ve Karadeniz'in emniyetine yönelik olup şu şekildedir:

- 1-Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 2-Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 3-Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna memnurdur.
- 4-Karadeniz'e girmek ya da Karadeniz'den çıkmak için tabi su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dâhilinde olmalıdır.
- 5-Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, iş bu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalar ile temin ederler.⁶⁰

Sovyetler Birliği'nin bu talepleri, Montreux rejimini yıkarak onun yerine kendi hâkimiyetini kurmayı ve boğazlardaki Türk egemenliğine ortak olmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple Türkiye, Boğazlardaki egemenliğini kısıtlayacak bu taleplere olumlu yaklaşmamıştır. Buna istinaden Türkiye, kuzeyde Sovyetler Birliği'nden gelebilecek muhtelif bir tehlikeye karşın mümkün olduğu kadar Batı'ya yakın davranmak zorunda kalmıştır. Nitekim Türkiye, egemenliğini

⁵⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 48.

⁵⁹ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında: Türk Dış Politikası (1914-1945)**, DER Yayınları, İstanbul 2011, ss. 353-365.

⁶⁰ 14.08.1946 tarihli *Vatan Gazetesi*, 14.08.1946 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*.

korumak amacıyla etkin bir güvenlik ittifakı arayışına yönelerek, 18 Şubat 1952’de NATO’nun üyesi olmuştur.

Dönemin savunma harcamaları kapsamında yorumlanmasının, bir sonraki bölümlerin anlaşılması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, Tablo-1’de Türkiye’nin 1923-1952 arası yıllarda yapmış olduğu savunma harcamaları verilmiştir.

Tablo-1: 1923-1952 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları

Yıllar	Milyon TL
1923	56
1924	69
1925	85
1926	90
1927	101
1928	112
1929	-
1930	109
1931	83
1932	93
1933	87
1934	104
1935	116
1936	136
1937	162
1938	195
1939	275
1940	324
1941	489
1942	515.5
1943	508.5
1944	807.5
1945	329.0
1946	520.5
1947	807.5
1948	733.5
1949	556
1950	599

1951	652
1952	725

Kaynak: Tablo-1’de ki veriler, Levent Kalyon’un **Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?** adlı kitabından ve “Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Military Expenditure Database (1949-2016)” belgesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-1’de gösterilen, 1923-1938 yılları arasında yapılan harcamalar, milli kaynaklara dayalı savunma sanayiinin teşkiline yöneliktir. Bu dönemde ortalama 1.705 milyon değerinde olan savunma harcaması, dönemin bütçesinin hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Bu durum, devletin orduyu milli araç-gereç ve teçhizatla donatmaya verdiği önemi ortaya koymaktadır.⁶¹

1938-1952 arası yıllar incelendiğinde, 1938’den itibaren savunma harcamalarındaki sürekli artış dikkat çekmektedir. Bu artış, ordunun 2. Dünya Savaşı’na yönelik yapmış olduğu hazırlıklar ile muhtemel bir Almanya saldırısına karşı ve İtalya tehdidine yönelik alınan askeri tedbirleri kapsamaktadır. Türkiye’nin savaşa dâhil olma durumu ortadan kalkınca, savunma harcamalarındaki artış da bir nebze azalmıştır. Ancak 1947’de harcamalarda tekrar yüksek artışın olduğu görülmektedir. Bu artış, söz konusu yıllarda Türkiye’nin milli savunma sanayii politikalarını terk etmesi ve ABD şartlı yardımlarını kabul etmesi ile ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede savunma harcamalarında yaşanan bu artışın büyük ölçüde dış alımlara bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

2.2.SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI: AKTÖRLER VE UYGULAMALAR

Türkiye’nin savunma yapısı günümüze dek bazı kırılma noktaları yaşamış ve değişmiştir. Bu yapının ilk şekillenmesi, 23 Mayıs 1920 Meclis Hükümetinde gerçekleşmiştir. 1920 Meclis Hükümetinde, savunma yapısının üst organlarına deneyimli askerler hâkim olmuştur.⁶² 5 Eylül 1920’de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun 4. maddesi ile ordu ve kolordu komutanları da milletvekili

⁶¹ Kalyon, a.g.e., s. 97.

⁶² Kalyon, a.g.e., s. 62.

olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde görev almışlardır.⁶³ Ancak 1923'de çıkartılan 385 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tabi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanun” ordu mensuplarının meclise girmelerine bir takım sınırlandırmalar getirmiştir.⁶⁴

Meclis hükümetlerinin yapısında, savunma alanında görev icra edebilecek TBMM dışında, iki bakanlığın tesis edildiği görülmektedir. Şöyle ki, 23 Mayıs 1920 Meclis Hükümeti'nde, bugünkü Genelkurmay Başkanlığı (Gnkur.Bşk.lığı) Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, MSB ise Milli Müdafaa Vekâleti adıyla kurulmuştur. Milli mücadelenin devam ettiği bu yıllarda temelleri atılan savunma yönetiminin öncelikli amacı, ordunun eğitimi, harekât, istihbarat, ikmal, idare hizmetlerinin koordinasyonunu sağlamak olmuştur.⁶⁵

Kurtuluş mücadelesinin ardından Türk hükümeti, ordu ile siyasetin iç içe geçmesinin yaratacağı olumsuzlukları öngörüp, bu iki yapıyı birbirinden ayırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.⁶⁶ Mustafa Kemal, 1 Mart 1924'de TBMM'de yaptığı konuşmasında, “Memleketin hayatı umumiyesinde orduyu siyasetten tecrit etmek umdesi, Cumhuriyet'in daima nasbı nazar ettiği bir noktai esasiyedir” demiştir.⁶⁷ Bu düşüncenin uygulamaya geçişi, 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı kanunla olmuştur.⁶⁸ Kanunla birlikte, Erkan-ı Harbiye Vekâleti adıyla kurulan Gnkur.Bşk.lığına yüklenen siyasi statü kaldırılarak, “Erkânı Harbiye Umumiyeti Riyaseti” adıyla yine TBMM'ye bağlı kalması öngörülmüştür.⁶⁹

⁶³ Bknz: “Büyük Millet Meclisi azalığıyla memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemez. Ancak Heyeti Vekile azalığı ve Büyük Millet Meclisinin inzımanı reyî ile sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlığı memuriyetlerinin Meclis azalığıyla cemi caizdir.” 05 Eylül 1920 gün ve 18 sayılı “Nisab-ı Müzakere Kanunu”, Kanun Numarası: 3, RG: 21 Şubat 1337.

⁶⁴ Meclis Kavanin Mecmuası, 19 Kasım 1923 gün ve 385 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tabi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanun”, Cilt: II, s. 172.

⁶⁵ Kalyon, **a.g.e.**, s. 63.

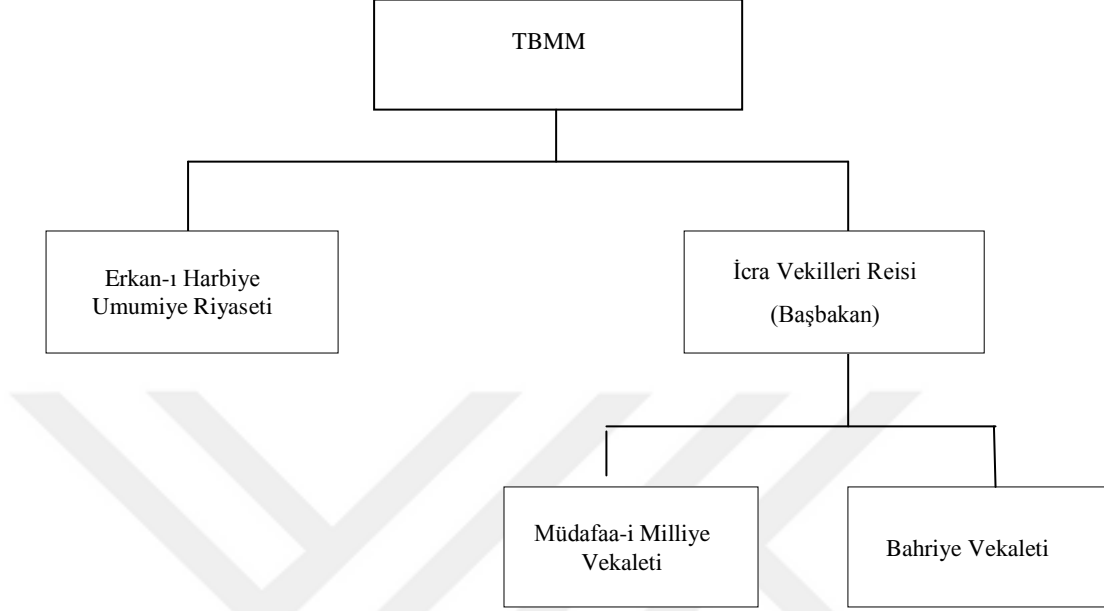
⁶⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 75.

⁶⁷ Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Akif Tural, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006, s. 138.

⁶⁸ Meclis Kavanin Mecmuası, 03 Mart 1924 gün ve 429 sayılı “Erkan-ı Harbiye Vekâleti'nin Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine Dönüşmesi Hakkında Kanun”, Cilt: II, s. 241.

⁶⁹ Kalyon, **a.g.e.**, s. 64.

Şekil-1: 3 Mart 1924 Tarihinde Savunma Yönetiminde Yapılan Değişiklikler

Bu yıllarda savunma politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren en önemli politik aktörler Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'tır. CHP'nin tek parti olarak iktidarda olması göz önüne alındığında, politik anlamda karar sürecinin Atatürk ve İnönü tarafından koordine edildiği görülmektedir. Savunma alanında ise Atatürk ve İnönü, orduyu Fevzi Çakmak'a teslim etmişlerdir. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı (Gnkur.Bşk.) olarak görev yapan Fevzi Çakmak, ordu-siyaset ilişkilerinin güvenilir temeller üzerine inşa edilmesinde önemli rol oynamıştır. Çakmak, ordunun muhalif ve muhasım unsurların tahriklerine kapılmasını engellemiş, iktidarın arkasında bir güç olduğunu hissettirerek meclisin hızlı ve radikal kararlar almasını kolaylaştırmıştır.⁷⁰

Diğer taraftan, TBMM 4 Mart 1924'de Bahriye Vekâleti (Denizcilik Bakanlığı) yasasını kabul etmiştir. Bahriye Vekâleti'nin, MSB'den ayrı bir kurum olarak görev yapması öngörülmüştür.⁷¹ Bahriye Vekâleti, eğitim, denetleme gibi

⁷⁰ Kalyon, a.g.e., ss. 80-81.

⁷¹ 29 Aralık 1340 gün "Bahriye Vekâleti Kanunu Hakkında Müzakere Edilen Mevad", Cilt: II, s. 287
04 Haziran 1924 gün ve 539 sayılı "Bahriye Vekâleti Kanunu", Kanun Numarası: 82, RG: 14.01.1341.

muhtelif alanlarda Gnkur.Bşk.lığına bağlanmıştır. Buna istinaden Gnkur.Bşk.lığı bünyesinde, Deniz Eğitim Şubesi ve Deniz Muavinliği birimleri kurulmuştur.⁷²

1924 anayasasının kabulüne kadar geçen sürede, Türk savunma yönetiminde karar alıcı mekanizmalar, TBMM, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Bahriye Vekâleti'dir. Anayasanın kabulüyle birlikte getirilen düzenlemeler ile savunma yönetimi mekanizmasında bir yenilik yapılmıştır. Şöyle ki; 20 Nisan 1924 anayasasının 40. maddesi ile Başkomutanlık ünvanı Cumhurbaşkanına verilmiştir: "Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harb kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir."⁷³

16 Ocak 1928'de çıkartılan Kanun ile Savunma Bakanlığı bünyesinde, Deniz, Hava ve Kara Müsteşarlık birimleri oluşturulmuştur.⁷⁴ Bu birimler, lojistik, personel, ikmal konularında MSB'ye, sadece eğitim ve harekât alanlarında Gnkur.Bşk.lığına bağlı kalmışlardır. Genel itibariyle MSB'nin emir komutasında teşkilatlanmışlardır denilebilir. Müteakiben 1929'da Müdafai Milliye Vekâleti ismiyle kurulan Savunma Bakanlığı'nın adı, Milli Müdafaa Vekâleti olarak değiştirilmiştir.⁷⁵

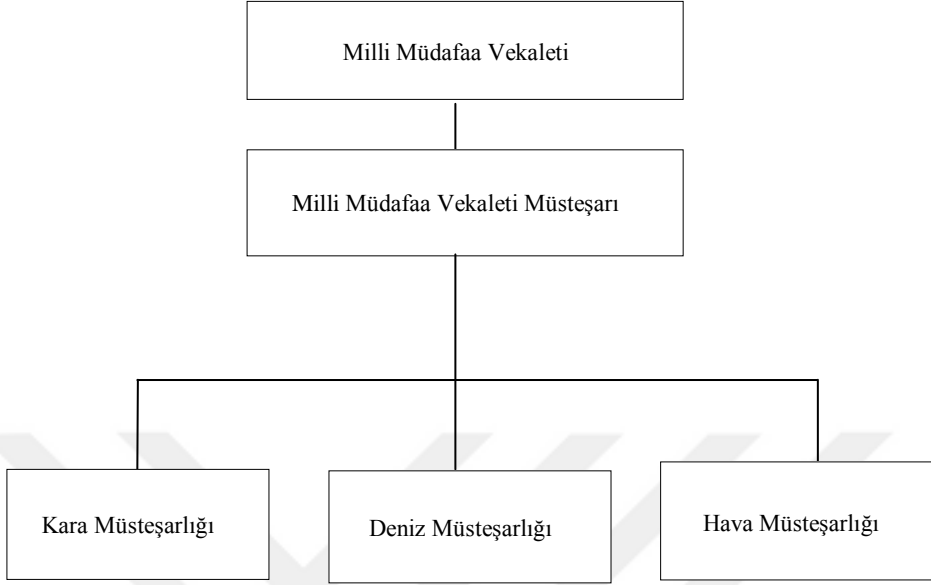
⁷² Kalyon, a.g.e., s. 65.

⁷³ 10 Ocak 1945 gün ve 5905 sayılı "1924 Anayasası", Kanun Numarası: 4695, Cilt: XXVI, RG: 15.1.1945.

⁷⁴ 16 Ocak 1928 gün ve 119 sayılı "Müdafai Milliye Vekâleti Hakkında Kanun", Kanun Numarası: 793, Cilt: VI, RG: 21.01.1928.

⁷⁵ Kalyon, a.g.e., s. 66.

Şekil-2: 1929 Yılı İtibariyle Milli Müdafaa Vekâleti

Kaynak: Şekil-2'deki bilgiler, Levent Kalyon'un **Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?** adlı kitabından alınmıştır.

Türkiye'nin savunma yönetiminde yer alan mekanizmalar 1930'lara kadar teşkilatlanmalarını genel itibariyle tamamlamışlardır. Bu mekanizmalara ek olarak bu dönemde savunma politikalarına ve dolayısıyla savunma sanayii politikalarına etki eden önemli iki kurul vardır: Yüksek Askeri Şura (YAŞ), Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM).

YAŞ, 1923 yılında 636 sayılı kanun⁷⁶ ile teşkil edilmiştir. YAŞ'ın yapısının; Gnkur.Bşk., MSB, Bahriye Bakanı, Donanma Komutanı, üç ordu müfettişi ve önceden ordu müfettişliği yapmış dört asker olmak üzere 11 üyeden oluşması öngörülmüştür.⁷⁷ Bu dönemde YAŞ; ordunun yapısı, ulusal savunma ilkeleri, savaş ve barış ortamında askeri düzenin ne şekilde tesis edileceği konularında hükümete kararlarını, talep ve önerilerini bildiren bir mekanizma olarak teşkilatlanmıştır.

Öte yandan 1930'larda uluslararası konjonktürün ve güç dengelerinin bozulmaya başlaması, özellikle Batılı devletlerde yeni savunma organları

⁷⁶ 22 Nisan 1341 gün ve 636 sayılı "Yüksek Askeri Şura Kanunu", Kanun Numarası: 98, RG: 29.04.1341.

⁷⁷ Kalyon, a.g.e., s. 70.

geliştirilmesini tetiklemiştir. Böyle bir ortamda Türkiye’de milli savunma konularında yeni bir karar organına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda, 24 Nisan 1933 tarih 14443 sayılı kararnameyle YMM teşkil edilmiştir. Heyet, Gnkur.Bşk. ve Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşmuştur ve başkanlığını başvekil yapmıştır. YMM’nin teşkilatlanma amacı ise, ordunun herhangi bir seferberlik öncesinde yapması gereken hazırlıkları tespit etmek olarak belirlenmiştir.⁷⁸

1949 yılı itibariyle Gnkur.Bşk.lığı, MSB’ye bağlanmıştır. Gnkur.Bşk.lığı bünyesinde oluşturulan müsteşarlıkların ise Kuvvet Komutanlıkları olarak teşkilatlandırılmasına karar verilmiştir.⁷⁹ Aynı yıl içerisinde YMM’nin yerini alacak olan, Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) kurulmuştur. MSYK’nın üyelerini, Cumhurbaşkanı, Gnkur.Bşk. ve Başbakan oluşturmaktadır. Ayrıca savaş zamanında Harb Kuvvetleri Genel Komutanı’nın da, kurulun tabi üyesi olması öngörülmüştür.⁸⁰

Yukarıda teşkilatlanma sürecinden bahsedilen aktörler, savunma sanayii alanında kurumsallaşma sürecinin tamamlanmasına öncülük etmişlerdir. Bu sürecin yönetilmesinde, şüphesiz kurulan hükümetler de büyük rol oynamıştır. Bu sebeple siyasi iktidarların, sürece vermiş oldukları ehemmiyeti analiz edebilmek adına hükümet programlarını incelemenin önemli olacağı değerlendirilmektedir.

22.11.1924 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak, Okyar Hükümeti kurulmuştur. Okyar Hükümeti programında, milli savunmanın önemini vurgulayan ifadelere yer verilmiştir. Bu kapsamda, “Türk vatanının muhafızı olan büyük ordumuzun icabeten teçhizat ve teşkilât ile müessiriyetini ve fenni vesaitle kuvve-i maddiyesini tezyid etmek; bahri ve havâi kuvvetlerimizi bu gayeye doğru yükseltmek vazifemiz olacaktır” denmiştir.⁸¹

03.03.1925, 01.11.1927, 27.09.1930, 04.05.1931 ve 01.03.1935 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak sırasıyla; III, IV, V,

⁷⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 95.

⁷⁹ 30 Mayıs 1949 gün ve 7223 sayılı “Milli Savunma Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 5398, RG: 03.06.1949.

⁸⁰ 30 Mayıs 1949 gün ve 7223 sayılı “Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu”, Kanun Numarası: 5399, RG: 03.06.1949.

⁸¹ TBMM, 3. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP3.htm>, 04.05.2018.

VI, VII İnönü Hükümetleri kurulmuştur. İnönü Hükümetleri'nin programlarında, milli savunma sanayii konusuna kapsamlı bir şekilde yer verilmemiş olup, genel itibariyle güvenlik sorunlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda hükümet programları birbirinin devamı niteliğini taşımaktadır.⁸²

Savunma sanayiine yönelik güçlü söylemlerin hükümet programlarına girmesi 01.11.1937 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak kurulan, I. Bayar Hükümeti ile gerçekleşmiştir. Bayar Hükümeti programında şu ifadelere yer verilmiştir:

En son sistem harp vasıtalarından henüz ihtiyacımız olanları da temin için ayrı bir program yapacağız. Bu program memleket dâhilinde yapılması kabil olanları, memleket dâhilinde imal ettirmek esasını ihtiva edecek ve kara, deniz, hava kuvvetlerimizin bu kabil bütün ihtiyaçlarına şamil olacaktır.⁸³

Akabinde ülkede mevcut olan savunma sanayii fabrikalarının güncel durumları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

25.01.1939 ve 03.04.1939 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak sırasıyla; I. ve II. Saydam Hükümetleri kurulmuştur. Saydam Hükümetleri programlarında, TSK'nın silah ve teçhizat ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik milli çalışmaların devamlılığının önemi vurgulanmıştır.⁸⁴

09.07.1942 ve 09.03.1943 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak sırasıyla; I. Saraçoğlu ve II. Saraçoğlu Hükümetleri kurulmuştur. Saraçoğlu Hükümetleri programlarında, genel itibariyle ulusal ve uluslararası askeri gelişmelerden bahsedilmiş ve TSK'nın önemine vurgu yapılmıştır. Ancak milli savunma sanayiine ilişkin kapsamlı ifadelere yer verilmemiştir.⁸⁵

⁸² TBMM, 4., 5., 6., 7., 8., Hükümet Programları, Erişim: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, 14.04.2018.

⁸³ TBMM, 9. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP9.htm>, 14.04.2018.

⁸⁴ TBMM, 11. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm>, 14.04.2018.

⁸⁵ TBMM, 13. ve 14. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>, 14.04.2018.

07.08.1946 tarihinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak, Peker Hükümeti kurulmuştur. Peker Hükümeti programında, milli savunmanın ekonomi ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Milli savunmanın teşkilinin milli ekonominin tesisine bağlı olduğu vurgulanmıştır.⁸⁶

10.09.1947 ve 10.06.1948 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak sırasıyla; I. Saka ve II. Saka Hükümetleri kurulmuştur. Saka Hükümetleri programlarında, milli savunma ihtiyaçlarının karşılanmasının öneminden bahsedilmiştir. Ancak bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik herhangi bir tedarik ve üretim faaliyetlerinden bahsedilmemiştir.⁸⁷

16.01.1949 tarihinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanarak, Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Günaltay Hükümeti programında, ABD askeri yardımlardan bahsedilerek, “Amerika Hükümeti’nin yardımıyla, hareket kabiliyeti ve harp kudreti artmakta olan kahraman ordumuzun modern silah ve araçlara intibakını sağlamaya çalışırken, bir taraftan da milli savunma işlerinin bugünün ihtiyaç ve icaplarına göre idaresi için yeni tertip ve tedbirler almak kararındayız” ifadelerine yer verilmiştir.⁸⁸

22.05.1950 tarihinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanarak, I. Menderes Hükümeti kurulmuştur. Menderes Hükümeti programında milli müdafaanın konusuna ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Müteakiben Silahlı Kuvvetler için, “Son tecrübelerin ve teknik terakkileri neticelerine göre en yeni silahlar veren modern usullerle teçhiz ve takviyeye bütün kuvvetimizle çalışacağız” denmiştir. Ancak milli kaynaklara dayalı savunma sanayiinin geliştirilmesinin zorunluluğundan bahsedilmemiştir. Nitekim bu yıllarda ABD şartlı askeri yardımları ülkeye ciddi şekilde girmeye başlamıştır ve dolayısıyla milli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ötelenmiştir.⁸⁹

⁸⁶ TBMM, 15. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>, 14.04.2018.

⁸⁷ TBMM, 16. ve 17. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>, 14.04.2018.

⁸⁸ TBMM, 18. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm>, 14.04.2018.

⁸⁹ TBMM, 19. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>, 05.06.2018.

Sonuç olarak, 1923-1952 arası dönemde, savunma sanayii politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren aktörler; TBMM, Cumhurbaşkanı, Başbakan, MSB, Gnkur. Bşk.lığı ve ilgili alt birimleri ile YAŞ, YMM/MSYK'dır.

2.3. SAVUNMA SANAYİİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR

Bu bölümde, 1923-1952 arası dönemde kurulan, savunma sanayii alanında faaliyet gösteren belli başlı firma, kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir.

2.3.1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü

Milli mücadele yıllarında ordunun mühimmat ihtiyacını gidermek için, 1921 yılında Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü teşkil edilmiştir. Cumhuriyet döneminde de, ordunun silah ve mühimmat ihtiyacını karşılayacak yatırımlar Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.⁹⁰ Bu bağlamda 1924'de Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri ile fişek fabrikası, 1927'de Yeni Mühimmat Fabrikası, 1928'de Kırıkkale'de Pirinç Fabrikası ve Elektrik Makinaları Fabrikası, 1930'da Kayaş Kapsül Fabrikası, 1931'de Kırıkkale Elektrik Santral ve Çelik Fabrikası, 1936'da Barut, Tüfek ve Top Fabrikaları, 1943'de Mamak Gaz Maskesi Fabrikası kurulmuştur.⁹¹ Bu girişimler ile savunma sanayiinin nitelikli çözümler ortaya koyan, askeri olduğu kadar sivil sektöre de hitap eden bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün çalışmaları sonucu kurulan bu fabrikalar, 08 Mart 1950 tarihli ve 5591 sayılı kanunla kurulan Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)'nin temelini oluşturmuştur.⁹² Kurumun gelişmeye çalışan ülke sanayisine öncülük

⁹⁰ Nadir Yurtoğlu, "Türk Savunma Sanayii'nde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 31, 2017, s. 84.

⁹¹ T. Zeynep Akalın, Nadir Bıyıkoglu, *Başarıya Giden Yolu Kendi Pusulası İle Bulmuş Bir Endüstrinin Gelişimi: Türk Savunma Sanayii Tarihi*, (Haz. T. Zeynep Akalın, Nadir Bıyıkoglu), MİLSOFT Yayınları, Ankara, s. 83.

⁹² MKEK, Tarihçe, Erişim: <http://www.mkek.gov.tr/tr/Icerik.aspx?ID=51>, 15.04.2017.

ettiğini ve özel sektörün giremediği alanlarda etkin bir müteşebbis misyonu üstlendiğini belirtmek gerekir.

2.3.2. Gölcük ve Taşkızak Tersaneleri

30 Aralık 1924 tarihinde Bahriye Vekâleti (Denizcilik Bakanlığı) yasası çıkarılmıştır. Bahriye Vekâleti, Milli Müdafaa Vekâlet'inden ayrı bir kuruluş olarak görev yapmaya başlamış, eğitim, tatbikat, denetleme gibi alanlarda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği (Gnkur.Bşk.lığı)'ne bağlanmıştır. Bahriye Vekâleti öncelikli olarak mevcut imkânlar dâhilinde donanmanın çekirdeğini oluşturma misyonunu üstlenmiştir.⁹³

Bilindiği üzere 1. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi, İstanbul Tersanesi'nin işlevini sınırlandırmıştır.⁹⁴ Savaş esnasında Osmanlı Devleti himayesine giren Yavuz ve Hamidiye zırhlılarının onarım faaliyetleri için, 1926'da Gölcük Tersanesi'ni kurma girişimleri başlatılmıştır.⁹⁵ 1927 yılında havuzlama ve onarım faaliyetlerini gerçekleştirebilecek kapasiteye ulaşan tersane, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (Dz.K.K.lığı)'nın o dönemdeki ağırlık merkezi haline gelmiştir. Aynı yıl içerisinde Bahriye Vekâleti, lağvedilmiştir. Müteakiben Deniz Müsteşarlığı kurulmuş, 1949 yılına kadar tersane faaliyetleri müsteşarlığın denetiminde ilerlemiştir.⁹⁶

Öte yandan, 1. Dünya Savaşı'nın ardından kapatılan Taşkızak Tersanesi ise 1941'de yeniden kurulmuştur. Tersanenin asli görevi, savaş gemilerinin üretimini, NATO kalite sistemine uygun olarak yapmaktır. Bu üretim esası, Gölcük ve Taşkızak Tersaneleri'nin birbirleriyle koordineli çalışmaları ihtiyacını doğurmuştur.

⁹³ Türk Deniz Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, Erişim: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11, 17.12.2017.

⁹⁴ Reşat Baykal, "Tersane-i Amire'nin Tarihçesi, İdari Yapısı ve Personeli", **İTÜ Gemi İnşaatı ve Deniz Bilimleri Fakültesi**, 2015, s. 9.

⁹⁵ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 108.

⁹⁶ Türk Deniz Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, Erişim: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11, 17.12.2017.

Bu kapsamda 1949 yılında Gölcük'te kurulan Tersaneler Komutanlığı, her iki tersaneyi de bu ihtiyaç doğrultusunda bünyesine almıştır.⁹⁷

2.3.3. Şakir Zümre Bomba Fabrikası

Şakir Zümre Bomba Fabrikası, 1925 yılında Şakir Zümre tarafından İstanbul Haliç'te kurulmuştur. Fabrika, Türkiye'nin savunma sanayii alanında ilk devlet destekli özel sektör teşebbüsüdür. Şakir Zümre Fabrikası, Yunanistan, Bulgaristan, Polonya ve Mısır'a muhtelif alanlarda teçhizat ihracatı yapmıştır.⁹⁸ Lakin MSB'den düzenli sipariş gelmemesi ve 2. Dünya Savaşı, fabrikanın verimliliğini azaltmıştır.⁹⁹ Akabinde Türkiye'nin şartlı askeri yardımları kabul etmesi, fabrikanın üretimine son vermesine neden olmuştur.

2.3.4. Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ)

Versailles Antlaşması'nın Almanya'ya getirmiş olduğu sınırlandırmalar, Almanların mevcut birikimlerini Türkiye'ye aktarıp, yatırımlarını kendi ülkeleri dışında yapma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda 7 Eylül 1925'te, tasarımı Almanlar tarafından yapılacak olan uçakların, TOMTAŞ tarafından üretilmesi için Bakanlar Kurulu kararı çıkartılmıştır.¹⁰⁰ Akabinde, Türk hükümeti ile Alman Junkers Flugzeugwerke Aktiengesellschaft (Junkers Uçak Fabrikası Anonim Şirketi) arasında yapılan anlaşma ile şirket faaliyete geçmiştir. TOMTAŞ, 1926 yılında dünyanın en büyük uçak tesislerinden birisi olma özelliğine sahiptir.¹⁰¹

---

⁹⁷ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s.112.

⁹⁸ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 106.

⁹⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 462.

¹⁰⁰ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁰¹ İsmail Yavuz, **Mustafa Kemal'in Uçakları: Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)**, (Ed. Şengün Kılıç Hristidis), Kültür Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2017, ss. 25-27.

Fabrikanın idari ve personel birimlerinde yaşanan sorunlar, şirketin 1928’de faaliyetlerine son vermesine neden olmuştur. Üretim faaliyetlerinin durmasının ardından, fabrikanın tüm malvarlığı Türk Tayyare Cemiyeti’ne devredilmiştir.¹⁰²

2.3.5. Eskişehir Tayyare Fabrikası

Eskişehir Tayyare Fabrikası 1926 yılında, uçakların bakım ve onarım faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla teşkil edilmiştir. Fabrika, kurulduktan sonra uzun süre faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak Eskişehir Tayyare Fabrikası’nın misyonu 1960’lı yıllarda daraltılarak, fabrikanın sadece jet uçak ve motorlarının bakım, onarım ve revizyon işlemlerini üstlenmesi öngörülmüştür.¹⁰³

2.3.6. Kayseri Tayyare Fabrikası

TOMTAŞ’ın faaliyetlerine son verilmesinin ardından, mevcut tesisler Kayseri Tayyare Fabrikası adını almıştır. Fabrika 1932’de faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰⁴

Fabrika bugün dahi çok önemli sayılabilecek üretimlerde gerçekleşmiştir. 1939 yılından itibaren, Hava Kuvvetleri Komutanlığı (Hv.K.K.lığı) envanterindeki uçak sayısının artması buna istinaden bakım, onarım işlemlerinin yoğunlaşması üzerine fabrika, üretim faaliyetlerini ikinci plana atmıştır. 1942 itibariyle ise fabrikada, uçak üretim faaliyetleri tamamen durmuştur.¹⁰⁵

---

¹⁰² Yavuz, **a.g.e.**, ss. 26-27.

¹⁰³ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 126.

¹⁰⁴ Yavuz, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁰⁵ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 125.

2.3.7. Vecihi Faham Tayyare İnşa Fabrikası

Vecihi Hürkuş, Cumhuriyet döneminde kendi tasarımı olan ilk Türk uçağını imal eden teknisyen ve pilottur. Hürkuş, havacılık sanayiinin gelişimine büyük önem vermiş, bu doğrultuda kendi imkânlarıyla projeler geliştirmiştir. TOMTAŞ kurulduğunda şirkette baş pilotluk görevini üstlenmiştir ve çalışmalarına burada devam etmiştir. Lakin TOMTAŞ'ın 1928'de kapatılmasının ardından, Hürkuş 1930'da bir atölye kiralamış ve projelerinin imalat safhasına burada geçmiştir.¹⁰⁶ Müteakiben 1933'de Kadıköy'de kendi fabrikasını kurarak, uçak projelerinin prototiplerini burada gerçekleştirmiştir.

Vecihi bu dönemde, üretmiş olduğu uçakların sertifikasyon alımlarında büyük mücadele vermiştir ve lakin kayda değer bir sonuç alamamıştır. Hatta Türk havacılık makamlarınca, Vecihi tarafından üretilen uçaklara el konularak, uçuşuna müsaade edilmemiştir.¹⁰⁷ Bu durum Türk havacılık sanayiinde büyük bir atılımın gerçekleşmesini baltalamıştır.

Vecihi Hürkuş, millilik ve yerlilik politikalarını benimseyerek, bir uçağın üretimi için gerekli olan tasarım, imalat, kalite kontrol, uçuş ve ilgili yer sistemleri gibi adımların tümünü kendisi yapmıştır. Bu atılım, Türk milli savunma sanayiinin gelişimi açısından çok önemli bir adımdır.¹⁰⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki Hürkuş, 1932'de İstanbul'da ilk sivil Tayyare Mektebi'ni kurmuştur. Bu mektepte, Türkiye'nin ilk sivil pilotlarının yetiştirilmesine öncülük etmiştir. Lakin Hürkuş'un uçaklarına sertifikasyon verilmemesi ve uçuş haklarının çok sınırlı tutulması sebebi ile Tayyare Mektebi 1935 yılında kapatılmıştır.¹⁰⁹

2.3.8. Nuri Demirağ Uçak Fabrikası

Nuri Demirağ, savunma sanayii alanında üretim yapan bir girişimci olup, hava harp sanayiinde dışarıdan alımlar yerine, Türk tasarımı ve üretimi uçakların

¹⁰⁶ Akalın, Bıyıköğlu, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁰⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁰⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁰⁹ Akalın, Bıyıköğlu, **a.g.e.**, s. 131.

kullanılmasını istemiş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Demirağ, 1936 yılında, Beşiktaş Barbaros Hayrettin İskelesi'nde, Tayyare Etüt Atölyesi kurmuştur. Buna ilaveten yine 1936'da Gök Stadyumu adında ilk sivil hava meydanı ve Türkiye'nin ilk paraşüt eğitim merkezi de Nuri Demirağ tarafından kurulmuştur.¹¹⁰

Demirağ, kurmuş olduğu fabrikaya uçak mühendisi Selahattin Alan'ı ortak olarak almıştır. Bu ortaklığın amacı, Demirağ'ın tamamen yerli ve milli imal edeceği uçakların, Türk hava sanayiine kazandırılmasıdır.¹¹¹ Nuri Demirağ'ın havacılık faaliyetleri; çalışmalarının muhalif olarak yorumlanması, ihracat yapmasını engelleyecek kanunların çıkartılması, fabrikayı destekleyen devlet kuruluşlarının bir süre sonra ilgilenmemeleri ve fabrika alanını istimlak etmeleri sonucunda sona ermiştir.¹¹²

2.3.9. Nuri Killigil Silah Fabrikası

Nuri Killigil, T.C'nin ilk silah ve patlayıcı madde üretimi yapan müteşebbisidir. Killigil 1938'de İstanbul Söğütözü'nde, silah üretimi yapmak amacıyla bir fabrika satın almıştır. Fabrikada ilk olarak gaz maskesi, çelik başlık ve benzeri (vb.) türde malzemeler imal etmiştir. Yapılan bu ilk üretimler, fabrikayı silah ve mühimmat üretimi için yeterli kapasiteye ulaştırmak amacı gütmektedir. Akabinde MSB, yaklaşan 2. Dünya Savaşı'na yönelik bir takım tedbirler almak üzere, silah ve cephane ihtiyacının karşılamasına yönelik olarak Nuri Killigil ile anlaşma yapmıştır. Akabinde, mevcut fabrika büyütülmüş ve motor, havan topları, mermi ve tabanca imal edilmeye başlanmıştır.¹¹³

2. Dünya Savaşı bittikten hemen sonra, Nuri Killigil Silah Fabrikası ihracata başlamıştır ve birçok ülkenin cephane ihtiyacını karşılamıştır. Özellikle Mısır, Pakistan ve Suriye'den gelen ihtiyaçlar doğrultusundaki siparişler bu fabrikada imal edilmiştir. Fabrikada üretilen mühimmatların bir kısmı günümüzde bile Jandarma

¹¹⁰ Yalçın, **a.g.e.**, ss. 204-213.

¹¹¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 93.

¹¹² Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 140.

¹¹³ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 101.

Genel Komutanlığı (J.Gn.K.lığı)'nın envanterindeki yerini korumaktadır.¹¹⁴ 1949 yılında fabrikada büyük bir patlama meydana gelmiştir. Aralarında Nuri Killigil'in de bulunduğu 27 kişi hayatını kaybetmiştir. Patlamanın bir kaza mı yoksa siyasi bir sabotaj mı olduğu günümüzde hala tartışılmaktadır.¹¹⁵

2.3.10. Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası

1 Kasım 1937 tarihinde TBMM açılışında Mustafa Kemal Atatürk, "Bundan sonrası için bütün tayyarelerimizin ve môtörlerinin memleketimizde yapılması ve harp sanayiimizin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder" diyerek tam bağımsız savunma sanayiinin geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Müteakiben çalışmalara başlanılmış ve 1939 yılında Etimesgut Uçak Fabrikası devlet eliyle kurulmuştur.¹¹⁶

Etimesgut Uçak Fabrikası için, hava sanayiimizin başladığı ilk yer denilebilir. Çünkü yapılan tüm projeler Türk havacılığına uygun olarak geliştirilen, özgün çalışmalardır. Lakin 1951 kanunla MKEK'ye devredilen fabrika, uçak imalatına birkaç yıl sonra son vermiştir.¹¹⁷

2.3.11. Türk Hava Kurumu Gazi Uçak Motoru Fabrikası

Etimesgut Uçak Fabrikası'nın kurulmasından sonra, üretilecek olan uçaklara entegre edilecek motorların yapımı için, 1947 yılında Gazi Uçak Motoru Fabrikası kurulmuştur. Türk Hava Kurumu Uçak Motoru Fabrikası, makine tezgâh ve kuruluş düzeni itibariyle Avrupa'nın önde gelen tesislerinden biri olmuştur.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 101.

¹¹⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 57. Birleşim, 18.03.1949, s. 73 -77; Ertan Ünal, "2 Mart 1949'da İstanbul'u Sarsan Patlama İhmal mi Sabotaj mı?", **Popüler Tarih**, 2003, Sayı: 31, ss. 58- 59.

¹¹⁶ Yavuz, **a.g.e.**, ss.129-130.

¹¹⁷ Yavuz, **a.g.e.**, ss. 131-136.

¹¹⁸ Akalın, Bıyıkoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

Fabrika faal olduğu zaman diliminde, Türkiye’de ki diğer fabrikalarla karşılıklı sipariş ilişkileri yürütmüştür. 1950 yılına kadar özgün olarak geliştirilip üretilen motorlar ve ilişkili parçaları savunma sanayiinde önemli gelişmeler olarak görülmüşlerdir. Ancak Gazi Uçak Motoru Fabrikası, Etimesgut Uçak Fabrikası ile birlikte 1951 yılında MKEK’ye devredilmiştir.¹¹⁹

Etimesgut Uçak Fabrikası ve Gazi Uçak Motoru Fabrikası’nın MKEK’ye devredildiği dönem devletin savunma sanayii politikasının değiştiği yıllardır. Şöyle ki, Atatürk döneminde yürütölen ve desteklenen milli savunma sanayiinin geliştirilmesine dair politikalar, ABD’den alınan askeri yardımlar neticesinde son bulmuştur. Türkiye’yi bağımlı yapan şartlı yardımlar, uzun bir süre savunma sanayii girişimlerinin önünü kesmiştir.

2.3.12. Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)

08 Mart 1950 tarihli ve 5591 sayılı kanunla sermayesinin tamamı devlet tarafından karşılanmak üzere Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü tüm mal varlığı ile devredilerek, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) kurulmuştur.¹²⁰ Kurumun amacı; askeri fabrikaları nitelikli ürün veren, hem sivil hem de askeri sektöre hitap edecek bir yapıya kavuşturmak, ordunun muhasım unsurlara karşı caydırıcı bir güç olmasını sağlamak amacıyla yüksek teknolojiye sahip, harp silah ve araçlarını yurt içinde üretmek ve bunun için alt yapı oluşturacak üretim tesislerinin idamesini sağlamaktır.

MKEK, 1 Nisan 1950 tarihinde devlet teşekkölü olarak faaliyete başlamıştır. Kurum, milli savunma ihtiyaçları için mevcut tesislerin ihtiyaca en iyi cevap verebilecek bir hale getirilmesini hedeflemiştir. Bu çerçevede, Türkiye’de uçak imalatı ve ihracatı, demir sac mamullerinin üretimi, demiryolu ray üretimi, çekme boru imali ve takım tezgahı ilk kez MKEK tarafından üretilmiştir.¹²¹ Böylelikle

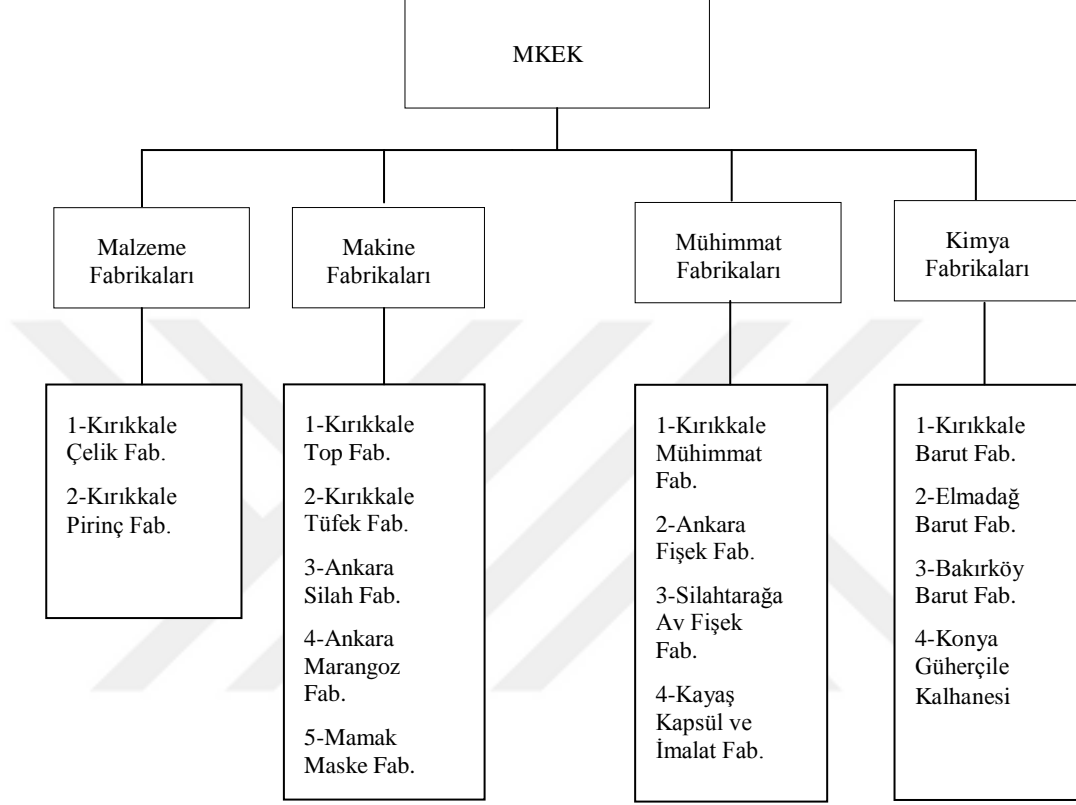
¹¹⁹ Akalın, Bıykoğlu, **a.g.e.**, ss. 154-156-157.

¹²⁰ Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, MKEK Kurumun Tarihçesi, Erişim: <http://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=13>, 18.12.2017.

¹²¹ Akalın, Yurtoğlu, **a.g.e.**, ss. 69-97.

MKEK, ülke sanayisine öncülük ederek, hem askeri hem de sivil ihtiyaçları karşılayan bir ekol haline gelmiştir.

Şekil-3: 5591 Sayılı Kanunla MKEK'ye Devredilen Fabrikalar

Kaynak: Şekil-3'de ki veriler, T. Zeynep Akalın ve Nadir Bıyıkoglu'nun, "**Başarıya Giden Yolu Kendi Pusulası İle Bulmuş Bir Endüstrinin Gelişimi: Türk Savunma Sanayii Tarihi**" adlı kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.

2.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ

Bu bölümde, 1923-1952 arası dönemde üretilen, belli başlı savunma sanayii ürünlerine yer verilmiştir.

2.4.1. Hava Araçları

Vecihi Hürkuş hiçbir destek almadan sahip olduğu imkânlarla; K-VI, XIV, K-XVI, XV isimli uçak projeleri geliştirmiştir. Bu projelerin, belli kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilmesi engellenmiş olsa da, hava harp sanayiinde çığır açtıkları gerçeği göz ardı edilemez. İlk Türk tayyaresi olan Vecihi K-VI, keşif uçağı olarak 1924-1925 yılında üretilmiştir.¹²² Uçak, 1925 yılında deneme uçuşlarını gerçekleştirmiştir. Ancak belli odaklarca izinsiz uçuğu gerekçesiyle, uçağı el koyulmuş ve Vecihi Bey 15 gün ev hapsi cezası almıştır.¹²³ Vecihi XIV ve XV uçakları eğitim amaçlı, Vecihi K-XVI ise, yolcu uçağı olarak tasarlanarak üretilmiştir.

Mühendis Selahattin Reşit Alan, Eskişehir Tayyare Fabrikası'nda 1931-1932 yılları MMV-I ismiyle bir eğitim ve keşif uçağı projesi hazırlamıştır. 1932 yılında, geliştirilen prototipin tecrübe uçuşları başarıyla sonuçlanmıştır. Lakin Milli Müdafaa Vekâleti projenin üretim aşaması için gerekli destekte bulunmamıştır. Bu nedenle proje prototip aşamasından öteye geçememiştir.¹²⁴

1932 yılında Milli Müdafaa Vekâleti, ABD Curtiss Wright firması ile bir anlaşma yapmıştır.¹²⁵ Anlaşma, 32 adet Curtiss Hawk avcı uçağı, 6 adet Curtiss Fledging ve 4 adet yolcu uçağı imaline yöneliktir. Anlaşmada yer alan uçakların, montaj ve üretim safhalarının Kayseri Tayyare Fabrikası'nda yapılması öngörülmüştür.¹²⁶ 33 Adet Curtiss Hawk ve 8 adet Fledgling uçağı yarısı yerli

¹²² Yalçın, **a.g.e.**, s. 194.

¹²³ Akalın, Bıyıköğlü, **a.g.e.**, s. 129.

¹²⁴ Yavuz, **a.g.e.**, ss. 83-84.

¹²⁵ Bknz: Amerikan Curtiss Wright Grubu ile Kayseri Tayyare Fabrikası arasında uçak ve motor yapımına dair Milli Müdafaa Vekâletine yetki verilmesine yönelik kararname. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, 03.11.1931, Arşiv Sayı No:11895.

¹²⁶ Akalın, Bıyıköğlü, **a.g.e.**, s. 120.

imalat olmak üzere Kayseri tesislerinde üretilmiştir. Akabinde bu uçakların üretimine son verilmiştir.¹²⁷ Bu anlaşmanın, ABD'nin Türk hava harp sanayiine girdiğinin bir göstergesi olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Nuri Demirağ'ın kısaltması olarak, Nu.36 ve Nu.38 isimlerini taşıyan uçaklar, Nuri Demirağ Tayyare Fabrikalarında tasarlanmış ve üretilmiştir. Nu.36 1936 yılında mühendis Selahattin Alan tarafından tasarlanmıştır ve 12 adet üretilmiştir. Nu.38 ise yine Selahattin Alan öncülüğünde, 1938 yılında tasarlanmıştır ve bir adet imal edilmiştir. Söz konusu uçakların teknik özellikleri incelendiğinde, döneminin en gelişmiş özelliklerini barındırdığını, teknolojik olarak hiçbir eksiğinin olmadığı görülmektedir. Bu uçaklar motor haricinde, millilik ilkelerine uyan yerli Türk tipi uçaklardır.¹²⁸

Kayseri Tayyare Fabrikası'nda üretilmek üzere, Alman Gothaer Waggonfabrik A.G. ile lisans anlaşması yapılarak 1936-1939 yılları arasında toplam 46 adet Gotha 145A uçağı üretilmiştir.¹²⁹ 1937-1939 yılları arasında ise, Polonya Panstwowe Zakłady Lotnicze (P.Z.L.) firması ile lisans anlaşması yapılmıştır. Anlaşma sonucu PZL-24A ve 24C uçaklarından 24 tane üretilmiştir.¹³⁰ Türkiye 1936-1938 tarihlerinde üretimi ve monte aşamaları gerçekleştirmiş olduğu bu uçaklarla, 433.000 liralık işçilik ve idari masrafın yurt içinde kalmasını sağlamıştır.¹³¹ Lakin bu kazanç savunma sanayiinde dış partnere bağımlı gelişmenin önüne geçememiştir. Müteakiben 1940 yılında, İngiliz Philips and Powis Aircraft Ltd. firmasıyla bir mutabakata varılmıştır. Akabinde Milli Müdafaa Vekâletince lisansı alınmak üzere, 24 adet Magister tipi uçak yine Kayseri fabrikasında üretilmiştir.¹³²

Türk Hava Kurumu Etimesgut Fabrikası'nda; THK-1, THK-3, THK-4, THK-7, THK-9, THK-13 Planörleri ve THK-2, THK-5, THK-10, THK-11, THK-12, THK-15 Uçakları özgün olarak geliştirilmiştir. THK-1; 12 kişi kapasiteli askeri

---

¹²⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 37.

¹²⁸ Yavuz, **a.g.e.**, ss. 93-94-97.

¹²⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 38.

¹³⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 38.

¹³¹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 131.

¹³² Yalçın, **a.g.e.**, s. 131.

taşıt planörü olarak tasarlanmıştır. Projenin prototip faaliyetleri tamamlandıktan sonra, kullanışsız olduğuna karar verilmiştir ve üretimi yapılmamıştır.¹³³ THK-3; tek kişilik uçuşa elverişli olarak üretilmiş planör olup, çok fazla sayıda imal edilmiştir.¹³⁴ THK-4; tek kişinin kullanımına uygun olarak dizayn edilen ilköğretim planörüdür.¹³⁵ Proje kapsamında tamamen yerli kaynaklar kullanılmış ve 15 adet ilköğretim planörü üretilmiştir. THK-7; tek kişinin kullanımına uygun olarak dizayn edilmiştir. Türk kuşu için 25 adet üretilmiş olup eğitim amaçlı kullanılmıştır.¹³⁶ THK-9; iki kişinin kullanımına uygun olarak, Türk Kuşu için dizayn edilmiştir.¹³⁷ Bu eğitim planöründen, 10 adet imal edilmiştir.¹³⁸ THK-13; tek kişilik kullanıma uygun olarak dizayn edilmiştir. Bu çalışma dizaynı itibariyle dünyada ilk olabilecek özelliklere sahiptir. Şöyle ki, planörün kanatlarındaki ağırlığı ve havanın baskısını azaltmak amacıyla yük ve yolcu yerleri kanatların içine alınmıştır. Projenin, prototip geliştirme çalışmaları başarıyla tamamlanmış fakat test uçuşunda yapılan yanlış yönlendirmeler planörün düşmesine ve projenin sonlanmasına sebep olmuştur.¹³⁹

THK-2; tek kişilik kullanıma uygun olarak, askeri akrobasi eğitimlerinde kullanılmak üzere 1946'da tasarlanmıştır. Öncelikli olarak 3 adet prototip üretilmiştir. Müteakiben fabrika MKEK'ye devredilmiştir. 1952 yılında MKEK-2 kodlamasıyla üretime devam edilerek 12 adet imal edilmiştir.¹⁴⁰ THK-5; ambulans uçağı olarak tasarlanmıştır. Uçak; iki hasta, bir doktor ve iki pilot taşıma kapasitesine sahiptir. Sınırlı sayıda imal edilen THK-5, aynı zamanda Danimarka'ya da satılan tek uçaktır.¹⁴¹ Danimarka'nın yanı sıra İsveç'te sipariş vermek istemiştir. Ancak bu dönemde fabrikanın MKEK'ye devredilmesi ve kadrosunda yapılan revizyonlar sebebiyle talepler karşılanamamıştır.¹⁴² THK-10;

¹³³ Yalçın, **a.g.e.**, s. 149.

¹³⁴ Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt: XXVIII, Sayı: 161, 2014, s. 123.

¹³⁵ Yavuz, **a.g.e.**, s. 133.

¹³⁶ Akalın, Bıykoğlu, **a.g.e.**, s. 147.

¹³⁷ Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, ..., s. 123.

¹³⁸ Akalın, Bıykoğlu, **a.g.e.**, s. 147.

¹³⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁴⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁴¹ Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, ..., s. 123.

¹⁴² Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Mühendis ve Makine Dergisi**, Cilt: LIV, Sayı: 636, 2013, s. 34.

çift motora sahip, hafif taşıt uçağıdır. Prototip geliştirme faaliyetlerinin ardından 3 adet imal edilmiştir.¹⁴³ THK-11; 4 kişilik turizm uçağı olarak tasarlanmıştır ve bir adet imal edilmiştir. Orijinal bir proje olmasına rağmen, tasarımdan kaynaklanan bazı sıkıntılar aşılammış ve üretimine son verilmiştir.¹⁴⁴ THK-12; 12 kişi taşıma kapasiteli bir yolcu uçağı olarak tasarlanmıştır. Proje aşamaları başarıyla tamamlanmasına rağmen, Devlet Hava Yolları (DHY)'nin ilgisizliğinden kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle yapım aşaması tamamlanamamıştır.¹⁴⁵ THK-15; Türk havacılık sanayiinde üretilen madeni gövdeli ilk eğitim uçağıdır.¹⁴⁶ Etimesgut Uçak Fabrikası'nın en önemli imallerinden biri olan THK-15 (Uğur Eğitim Uçağı) 1946 yılında üretilmiştir. Yakın zamana kadar Hv.K.K.lığı envanterinde yer alan uçak, performans isterleri bakımından üst düzeydedir. 1951 yılında fabrikanın MKEK'ye devredilmesinin ardından kısa bir süre sonra uçağın geliştirme ve üretim çalışmalarına son verilmiştir.¹⁴⁷

2.4.2. Deniz Araçları

Cumhuriyetin ilk yıllarında, denizcilik sektöründe yeni bir yapılanmaya gidilmesinin gerekliliği öngörülmüştür. Bu amaçla mevcut tersanelerin, modern gemilerin inşa edecek düzeye getirilmesi ve Türkiye'nin bir an önce kendi ihtiyacını karşılayacak gemileri üretebilmesi ve liman hizmetlerinin verilebilmesi için çalışmalara başlanılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye, Cumhuriyet döneminde ilk gemilerini 1930'larda inşa etmiştir.¹⁴⁸

1 Kasım 1935 yılında, Gölcük Tersanesinde kızağa konan Gölcük tankerinin su sathında boyu 56,37 metre, genişliği 9,54 metre, derinliği 3,70 metredir. Tankerin taşıma kapasitesi ise 750 tondur. Gölcük tankeri, Türkiye'nin gemi inşa alanındaki ilk somut ürünüdür. Gölcük Tankeri'nin inşasının tamamlanmasının

¹⁴³ Yalçın, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁴⁴ Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Mühendis ve Makine Dergisi**, ..., s. 35.

¹⁴⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁴⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁴⁷ Yavuz, "THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950", **Mühendis ve Makine Dergisi**, ..., s. 35.

¹⁴⁸ Ünal Özdemir, "Tarihte Türk Denizcilik Faaliyetleri ve Günümüz Limanlarının Gelişim Sürecine Olan Etkisinin İncelenmesi", **SOBİAD**, 2015, S. 432.

ardından tersanede farklı amaçlara hizmet edebilecek gemilerin üretimi gündeme gelmiştir.¹⁴⁹

2.4.3. Silah ve Muhtelif Mühimmat

1923-1952 arası dönemde, Türk Kara ve Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan silahların ve mühimmatların büyük bir çoğunluğu Şakir Zümre Fabrikası'nın üretimleriyle karşılanmıştır. Fabrikada, Dz.K.K.lığının ihtiyaçları doğrultusunda 100, 300, 500 ve 1000 kiloluk uçak bombaları seri olarak üretilmiştir. Diğer taraftan Kara Kuvvetleri Komutanlığı (K.K.K.lığı)'nın silah, cephane, eğitim bombaları, işaret ve aydınlanma fişekleri, el bombası, kara mayınları gibi farklı alanlarda ihtiyaç duyduğu teçhizatlar da yine Şakir Zümre Fabrikası'nın üretimleriyle karşılanmıştır.¹⁵⁰

2.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayii, kalkınmanın ve sanayileşmenin bir parçası olarak görülmüştür. Bu dönemi savunma sanayii politikalarının gelişim süreci kapsamında 1923-1938 ve 1938-1952 olmak üzere ikiye ayırmanın doğru olacağı değerlendirilmektedir.

Atatürk dönemi olarak tanımlanan 1923-1938 arası yıllarda savunma sanayii devlet politikası olarak kabul edilmiştir. Ekonomik ve teknolojik olumsuzluklara rağmen savunma sanayii Atatürk döneminde, ulusallık ve millilik politikaları içerisinde yerini almıştır. Devlet eliyle yapılan yatırımların yanı sıra desteklenen özel teşebbüsler ile birlikte Türk savunma sanayiinin temelleri bu yıllarda atılmıştır. Bu nedenle 1923-1938 döneminde devlet desteğiyle kurulan atölyeler ve şirketler, Türk savunma sanayiinin ilk yapıtaşları niteliğindedir. Öte yandan yurt içinde

¹⁴⁹ Murat Koraltürk, "Cumhuriyet Döneminde İnşa edilen İlk Gemiler: Gölcük Tankeri, Kocataş ve Sarıyer Vapurları", **Gemi Mühendisliği ve Sanayimiz Sempozyumu**, 24-25 Aralık 2004, s. 304.

¹⁵⁰ Akalın, Bıyıkoğlu, a.g.e., s. 105.

üretilmesi mümkün olmayan muhtelif harp teçhizatları ise yurt dışından temin edilmiştir.

1938-1952 arası dönem ise savunma sanayii açısından üretimin pek faal olmadığı yılları kapsamaktadır. Bu durumun sebebi ise, değişen ve bağımsızlığını kaybetmeye başlayan devlet politikalarıdır. 2. Dünya Savaşı'nın yaşanmış olduğu bu dönemde Türkiye, savunma teçhizatlarının birçoğunu dış ülkelere temin etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, 4 Haziran 1935 tarihinde İngiltere ile bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Akabinde 27 Mayıs 1938 ve 3 Şubat 1940 tarihlerinde iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar, Türkiye'nin İngiltere'den savunma sistem ve teçhizatlarının temin etmesine yönelik olmuştur. Ayrıca yine İngiltere'den bu dönemde Bristol uçakları alınmıştır. İngiltere ile yapılan bu ikili anlaşmalar ve uçak alımları şöyle değerlendirilebilir: Türkiye İngiltere ile savunma sanayii alanında ilişkilerini sağlam temeller üzerine inşa ederek, 2. Dünya Savaşı'nda Batılı devletlerden gelebilecek politik zararlara karşı tedbir almıştır. Diğer taraftan Türkiye, 1943 ve 1944 yıllarında Almanya ile kısa süreli ithalat ve ihracat ilişkisi kurmuştur. Şöyle ki, bu yıllarda Türkiye savunma sanayii hammaddesi olan yaklaşık 113 milyon TL değerindeki kromu, Almanya'ya ihraç etmiştir. Buna karşılık Almanya'dan yaklaşık 126 milyon TL değerinde savunma malzemesi ithal edilmiştir.¹⁵¹

Son olarak ise Türkiye, Türk savunma sanayiinin üretim kabiliyetini kaybetmesine sebep olan, 1947 tarihli Truman ve Marshall yardımlarının ülkeye girişine izin vermiştir. Söz konusu yardımların temel amacı, Sovyetler Birliği'ne komşu olan ülkelerin, askeri ve ekonomik açıdan güçlenmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, 1947-1949 arası yıllarda Türkiye'ye Truman Doktrini adı altında 152,5 milyar dolarlık bir askeri yardım yapılmıştır. 1947-1951 arasında ise bu yardımın tutarı, yaklaşık 400 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan 1948-1952 arası yıllarda ise Marshall Planı kapsamında, Türkiye'ye yapılan yardımlar yaklaşık 352 milyon dolar tutarındadır. ABD'den alınan bu yardımları Türk savunma sanayiine etkileri kapsamında değerlendirecek olursak: Birincisi,

---

¹⁵¹ Kalyon, a.g.e., ss. 128-129-130.

yardımların TSK'nın modernizasyonu açısından olumlu bir etkisi olduğu söylenebilmektedir. Ancak yardımların, ABD güvenlik ihtiyaçları kapsamında kullanılması şartı, ilerleyen yıllarda Türkiye'yi zora sokmuştur.¹⁵² İkincisi, yardımlar hükümet yöneticilerinde ve halkta bir rehavete sebep olmuştur. Bu nedenle savunma sanayiinin teknolojiye paralel olarak geliştirilmesi lüzumlu görülmemiştir. Milli savunma sanayiinin geliştirilmesi faaliyetleri ikincil plana düşmüştür. Böylelikle ülkeye giriş yapan teçhizatlar, zamanla Türk savunma sanayiinin üretim yeteneklerinin ve kapasitesinin körelmesine sebep olmuştur. Bu durum Atatürk döneminde sürdürülen bağımsız ve milli savunma sanayii politikalarının terkedilmesi sonucunu doğurmuştur. Üçüncüsü ise yardımlar, Türk savunma sanayii politikalarının, Batı'nın isteği ve izni çerçevesinde şekillenmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim ordunun ihtiyaçlarının yardımlarla karşılanması, dolaylı olarak ABD'yi, Türkiye'nin savunma politikalarında güvenilir ortak konumuna yükseltmiştir.

---

¹⁵² Kalyon, **a.g.e.**, ss. 197-198-199.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1952-1974 DÖNEMİ

3.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI

1952-1974 arası dönem Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması ile birlikte başlayıp, Kıbrıs Ambargosu'na kadar geçen yılları kapsamaktadır. Dönemi genel itibariyle, 1952-1960, 1960-1974 arası yıllar şeklinde ayırmanın kırılma noktalarını analiz edebilmek adına doğru olacağı değerlendirilmektedir.

1952-1960 yılları arasında Türk iç politikasına; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti bünyesindeki bürokratların hâkim olduğu görülmektedir. Bu yıllarda iç politika, Marshall yardımları ve dönem hükümetinin siyasi tercihleri çerçevesinde yapmış olduğu yatırımlar çerçevesinde şekillenmiştir.

1960-1974 arası yıllar ise Türk demokrasisinin, politik ve askeri iç aktörler tarafından sekteye uğratıldığı yıllardır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe sonucunda; hükümet düşürülmüş, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idama mahkûm edilmiştir. Akabinde yapılan 1961 seçimlerinde, hiçbir parti çoğunluk kazanamamıştır. CHP ve Adalet Partisi (AP) tarafından bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹⁵³ Müteakiben yenilen seçimler, tekrar tekrar kurulan istikrarsız hükümetler, artan siyasi olaylar ve kısıtlamalar, Türkiye'yi iç politikada geriletmiştir. Son olarak, 12 Mart 1971 Muhtırası ve akabinde gerçekleşen

---

¹⁵³ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1960): Genel Durum", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, (Ed. Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik), Siyasal Kitabevi Yayıncılık, (10. Baskı), Ankara, 2017, s. 327.

idamlar,¹⁵⁴ Türk iç politikasında anarşinin ve sıkıyönetimin iki ayrı kutupta perçinleşmesine sebep olmuştur.

1952-1960 arası yıllarda Türk dış politikası, ABD ve NATO ekseninde şekillenmiştir. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki sürekli silahlanma ve güçlenme yarışı, Türkiye'yi dış politikada tedirgin ederken, ABD'nin de bölgede Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'ne yakın ülkelere üst kurmayı amaçlayan ABD, Türkiye'nin NATO'ya kabulünün önünü açmıştır. Böylelikle Türkiye, 18 Şubat 1952 yılında resmen NATO üyesi olmuştur.¹⁵⁵ Dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, bu üyeliği şöyle değerlendirmiştir:

(...) Memleketin ve Milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir. Atlantik Paktı, demokrat milletlerin, demokratik rejimlere sahip milletlerin muasır medeniyette aynı medeniyet seviyesine erişmiş milletlerin teşkil bir heyettir. Sadece, askeri ve siyasi bir topluluk değil, bir medeniyet topluluğu, bir kültür topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur.¹⁵⁶

1960-1974 yılları arasında ise Türkiye dış politikada, ABD'nin etkisini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Kuşkusuz bu girişimlerin önünü açan gelişme, ABD Başkanı Johnson'un, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektuptur. Mektup, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleştireceği herhangi bir harekâtın, ABD tarafından olumsuz değerlendirileceğini bildirmektedir. Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikalarına doğrudan müdahale etme amacı güden bu mektup, Türk savunma sanayii politikalarında kırılma noktasını oluşturmaktadır. Tehdit mahiyetinde olan mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

¹⁵⁴ Oran, "1960-1980 Görelî Özerklik-3: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, s. 670.

¹⁵⁵ Mücahit Özçelik, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Şakir Batmaz, Serdar Sakin), Hükümdar Yayınları, İstanbul 2012, s. 391.

¹⁵⁶ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu/Atatürk Araştırma Merkezi, (2. Baskı), Ankara 2000, s. 134.

Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.¹⁵⁷

1952-1960 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik durumu incelendiğinde, ciddi dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki, Menderes Hükümeti 1954 yılına kadar Marshall Kredileri ile tarıma büyük yatırımlar yapmıştır. Yatırımlarla birlikte bu dönemde ihracat artmış, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik refahı yükselmiştir. Türkiye ekonomisi bu yıllarda, hızlı bir büyüme yaşamıştır. Ancak Marshall yardımlarının, belli bir plana tabi olmadan kullanılması, ülke ekonomisinde 1954 yılı itibariyle ciddi sorunlar yaratmıştır. Çünkü söz konusu yardımların niteliği giderek değişmiş, sanayileşmeyi reddeden ve ithalatı zorunlu kılan bir hale bürünmüştür.¹⁵⁸

1960-1974 yılları arasında, yardımların ve yatırımların bir program dâhilinde yürütülmesi hedeflenmiştir. Nitekim bu hedef doğrultusunda, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT ile iktisadi faaliyetler bir süre kontrol altına alınmıştır. Bu durum Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'nin sürekli olarak yükselmesini sağlamıştır. Buna istinaden enflasyon oranları da, 1971'e kadar düşük oranlarda seyretmiştir. Fakat 1971'den sonra enflasyon, Türk Lirası/Dolar kuru, ithalat ve dış borç artış göstermiştir. İktisadi göstergelerde yaşanan bu artışa, ülkenin sadece belirli kesimlerine yönelik uygulanan popülist ekonomi politikalarının sebep olduğu değerlendirilmektedir.¹⁵⁹

1952-1974 yılları arasında Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs Krizi'dir. 24 Aralık 1963 günü Lefkoşa'da Kıbrıs Türkleri'ne yönelik birtakım saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar sonucunda, 24 Türk hayatını

¹⁵⁷ Fahir Armanoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 268.

¹⁵⁸ Oran, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, s. 489.

¹⁵⁹ Oran, "1960-1980 Görelî Özerklik-3: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: I, ss. 661-662.

kaybetmiştir. Buna istinaden Türkiye, 1959 Antlaşmaları¹⁶⁰ kapsamında, adada bulunan Türk askerî birliğinin, Lefkoşa'nın Türk kesimini koruma altına alması amacıyla Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmıştır.¹⁶¹ Ada'da yaşanan bu durum, Türkiye'nin, ABD'ye paralel politikalar izleme eğilimini ve NATO'ya tabiri caizse "gözü kapalı güvenme" anlayışını sorgulamaya başlamasına sebep olmuştur. Nitekim 1974'te yaşanacak olan Kıbrıs ambargosu da, Türkiye'nin bu tasarrufunu haklı çıkaracaktır.¹⁶² İkincisi, Yunanistan ile yaşanan, Adalar Denizi kıta sahanlığı uyuşmazlığıdır.¹⁶³ İki ülke arasındaki uyuşmazlığın başlangıcı, Yunanistan'ın Adalar Denizi'nde sahip olduğunu iddia ettiği kıta sahanlığında, 1959 yılında petrol arama eylemleri için yetki veren bir kanun çıkartmasına dayanmaktadır.¹⁶⁴ Kanunun çıkarılmasının ardından Yunanistan'ın petrol arama faaliyetlerini hızlandırması, akabinde Türkiye'nin de aynı bölgede belirlemiş olduğu kendi ulusal kıta sahanlığında muhtelif faaliyetlerde bulunmak istemesiyle iki ülke karşı karşıya gelmiştir.¹⁶⁵ Adalar Denizi'nde bu dönemde başlayan uyuşmazlık ve Yunanistan'ın uluslararası hukuka uygunsuz hak talebi, günümüze dek Türkiye'nin egemenlik sorunu olmuştur. Sorunun çözümü için, uluslararası mekanizmalara başvurulsa da olumlu sonuçlar elde edilememiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Bknz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, GARANTİ ANTLAŞMASI (Zürich, 11 Şubat 1959) md.3 : "Bu Antlaşma hükümlerinin herhangi birinin ihlali (çiğnenmesi) halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danışmalarda bulunmayı üstlenirler. Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine danışarak (işbirliği halinde) hareket etmek olanağı bulunmadığı takdirde, bu antlaşmanın oluşturduğu durumu (state of affairs) münhasıran yeniden oluşturmak gayesi ile hareket etmek hakkını korumaktadırlar."

¹⁶¹ Fahir Armanoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt: I-II, Alkım Yayınevi, (11. Baskı), İstanbul, s. 786.

¹⁶² Fahir Armanoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, ..., s. 268.

¹⁶³ Bülent Şener, **Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği (1923-2010): Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz**, Barış Kitabevi, Ankara 2013, s. 475.

¹⁶⁴ Melek Fırat, "1960-1980 Görelî Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne: Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, ..., Cilt: I, s. 752.

¹⁶⁵ Şener, **a.g.e.**, s. 476.

¹⁶⁶ Bknz: "Yunanistan'ın 10 deniz mili genişliğinde ulusal hava sahası iddiası Ege hava sahası anlaşmazlığının temelini oluşturmaktadır. Bu ihtilafın ana nedenleri Uçuş Bilgi Bölgesi (FIR) sorumluluğunun Yunanistan tarafından ısrarla istismar edilmesi ve Yunanistan'ın karasuları genişliğinin 6 deniz mili olmasına karşın, ulusal hava sahası genişliğinin 10 deniz mili olduğuna yönelik Yunan iddiasıdır. Uluslararası hukuka göre, bir ülkenin karasuları genişliği aynı zamanda o ülkenin ulusal hava sahasının genişliğini de belirler. Yunanistan 1931 yılında o tarihte karasularının genişliği 3 deniz mili olmasına karşın, ulusal hava sahasını 10 deniz mili olarak deklare etmiştir. Yunanistan daha sonra 1936 yılında karasularını günümüzde uyguladığı 6 deniz miline çıkartmıştır. Bu nedenle Yunanistan'ın ulusal hava sahasının 10 deniz mili olduğu iddiası uluslararası hukuk çerçevesinde savunulabilir bir yanı bulunmamaktadır. Yunanistan'ın 6 deniz mili genişliğinde olan karasuları ile 10 deniz mili olarak deklare ettiği ulusal hava sahası arasında kalan saha uluslararası hava sahasıdır. Yunanistan'ın 10 deniz mili genişliğindeki hava sahası iddiası ne uluslararası alanda ne de Türkiye tarafından tanınmaktadır." T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>, 09.01.2018.

Dönemin savunma harcamaları kapsamında yorumlanmasının, bir sonraki bölümlerin anlaşılması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Tablo-2’de, Türkiye’nin 1952-1974 arası yıllarda yapmış olduğu savunma harcamaları verilmiştir.

Tablo-2: 1952-1974 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları

Yıllar	Milyon TL
1952	725
1953	827
1954	934
1955	1.077
1956	1.159
1957	1.266
1958	1.470
1959	2.153
1960	2.405
1961	2.718
1962	2.980
1963	3.147
1964	3.445
1965	3.821
1966	3.996
1967	4.596
1968	5.159
1969	5.395
1970	6.399
1971	8.487

Kaynak: Tablo-2’de ki veriler, “SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016)” belgesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-2 incelendiğinde, 1952 yılında 725 milyon TL olan savunma harcamasının, 1960 yılında 2.405 milyon TL’ye yükseldiği görülmektedir. Bu artışın sebebi, Türkiye’nin savunma teçhizatlarını, hazır alımlarla tedarik etmeye devam etmesidir. Sadece 1954-1962 arası yıllarda Türkiye’ye, 1.550.000 dolarlık

Amerikan askeri yardımı tahsis edilmiştir.¹⁶⁷ 1964-1969 yılları arasında ise 200 milyon Deutsche Mark (DM) tutarında Alman askeri yardımı alınmıştır.¹⁶⁸ Ayrıca, 1960 sonrası doların sürekli olarak değerlendirildiği yıllar olması sebebiyle, askeri harcamalar da dolar bazında yükselmeye devam etmiştir.

3.2.SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI: AKTÖRLER VE UYGULAMALAR

1952-1974 arası dönemde, iktidar erklerine yönelik gerçekleştirilen askeri müdahaleler savunma sanayii politikalarının oluşum sürecini kuşkusuz etkilemiştir. Çünkü idareye gelen askeri ve sivil yöneticiler, savunma sanayii ve orduyu kapsayan değişim, dönüşüm ve yeniden yapılandırma faaliyetlerini ABD ve NATO güdümünde gerçekleştirmişlerdir.¹⁶⁹

1960 müdahalesinin ardından yayımlanan darbe beyannamesinde dönemin askeri iktidarı, Türkiye'nin Batı'ya paralel politikalar izleneceğinin garantisini vermiştir: "(...) Mütteliklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayetti. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sağdıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız."¹⁷⁰

Öte yandan askeri müdahale sonrası yapılan 1961 Anayasası, savunma sanayii politikalarını yöneten ve yönlendiren mekanizmaları etkileyecek düzenlemeler getirmiştir. 1961 Anayasası doğrultusunda, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği teşkil edilmiştir. Bu kurumlar 1949 yılında kurulan MSYK'nın yerini almıştır. MGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcıları, MSB, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma

¹⁶⁷ Çağrı Erhan, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I: ABD ve Nato'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, Cilt: I, ..., s. 553.

¹⁶⁸ Kalyon, **a.g.e.**, ss. 193-196.

¹⁶⁹ Kalyon, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁷⁰ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 1997.

Bakanları ve Gnkur.Bşk. ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlarından oluşan bir teşkilatlanmadır. Kurulun görevi:

Milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak üzere; milli güvenlik politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın tadil ve tashihi; bu esasların uygulanmasıyla ilgili olarak milli güvenlik konularının her biri için milli plan ve programların hazırlanması, bunların tahakkuku için nihai ve ara hedeflerin tespiti ve bu konudaki faaliyetlerin ahenkleştirilmesi; bütün devlet teşkilatına, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma ve milli seferberlik hizmetlerinin ve sorumluluklarının tespiti ve bu konuda lazım gelen kanuni ve idari tedbirlerin alınması; bakanlıklar tarafından hazırlanacak Milli Seferberlik Planlarına (Sivil Olağanüstü Hal Planlarına) temel olacak esasların tespiti, bu planların ahenkleştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi milli güvenlikle ilgili temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmektir.¹⁷¹

1961 anayasası ile savunma yönetimindeki temel aktörlerin görev ve yetkilerinde de bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler anayasanın 110. maddesinde belirtilmiştir. 110. madde uyarınca, Başkomutanlık ünvanının Cumhurbaşkanı tarafından temsilinin devam edeceği, millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulunun sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir. Aynı madde kapsamında, Gnkur.Bşk., Silahlı Kuvvetlerin komutanı olarak, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur.¹⁷²

Savunma yönetiminde etkin olan aktörlerin yapısında gerçekleştirilen bu düzenlemeler, savunma sanayii alt yapısına ilişkin adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Fakat Amerikan şartlı yardımları ve NATO üyeliği, yurt içinde savunma teçhizatı geliştirme, üretme veya bunların bakımlarını yapma imkân ve kabiliyetinin kaybedilmesine sebep olmuştur.¹⁷³ Bu sebeple, 1963 yılında yayınlanan ve 1963-

¹⁷¹11 Aralık 1962 gün ve 11286 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu Kanunu", Kanun Numarası: 129, RG: 19.12.1962.

¹⁷²20 Eylül 1971 gün ve 1488 sayılı Kanun, Erişim: <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, 10.01.2018.

¹⁷³ Arda Mevlütoğlu, "Türkiye'nin Savunma Reformu", **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı (SETA)**, Sayı:164, 2016, s. 10.

1967 yıllarını kapsayan, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda¹⁷⁴ savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. Lakin bu hedefler ciddi adımlara dönüşmemiştir.

1970 yılında ulusal güvenliğe ve savunma sanayiine yön verecek olan iki mekanizmaya ilişkin kanunlar¹⁷⁵ çıkarılmıştır: “Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine ait Kanun” ve “Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun”. İlk olarak, 31 Temmuz 1970 tarihinde kabul edilen 1324 sayılı kanun ile Gnkur.Bşk.lığının görev ve yetkileri kapsamlı bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerine ait ilke ve önceliklerin tespiti edilmesi ve bunlardan; istihbarat, harekât, teşkilat ve eğitim hizmetlerinin Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ile Gnkur.Bşk.lığına bağlı kuruluşlar vasıtasıyla uygulanması öngörülmüştür.¹⁷⁶

Müteakiben, aynı tarihte kabul edilen 1325 sayılı kanun ile MSB'nin görevleri ve teşkilat yapısı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre MSB'nin görevi: Siyasi, hukuki, sosyal, askeri okullardaki (harp okulları ve astsubay meslek yüksekokulları) eğitim, mali ve bütçe hizmetlerini, Silahlı Kuvvetlerin Bakanlar Kurulunca belirlenen savunma politikası kapsamında, Gnkur.Bşk.lığı öncülüğünde tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre yerine getirmektir. Kanuna göre, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın gerekli gördüklerinde Kuvvet Komutanlarından doğrudan bilgi alma ve bunlara doğrudan emir verebilme hakkı saklı tutularak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları MSB'ye bağlanmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963-1967), Ocak 1963.

¹⁷⁵ 31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, Kanun Numarası: 1324, RG: 07.08.1970.

31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Mili Savunma Bakanlığı'nın Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 1325, RG: 07.08.1970.

¹⁷⁶ 31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, Kanun Numarası: 1324, RG: 07.08.1970.

¹⁷⁷ 31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Mili Savunma Bakanlığı'nın Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 1325, RG: 7.8.1970.

Akabinde 1972 yılında çıkartılan kanunla¹⁷⁸ yapısında değişikliklere gidilen bir diğer kurum YAŞ'tır. Kanunun 3. maddesinde YAŞ; Gnkur.Bşk.lığı tarafından hazırlanan stratejik konseptin yeniden gözden geçirilmesi, TSK'nın ana program ve hedefleri hakkında görüş bildirilmesi, yine TSK hakkında önemi bulunan kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını incelemek ve görüşmek ile lüzumu görülen diğer konular hakkında görüş bildirme görevlerinin icrası amacıyla teşkil edilmiştir. Üyelerini; Başbakan, Gnkur. Bşk., Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve MSB ile Kuvvet Komutanları oluşturmaktadır. Öte yandan, YAŞ'ın çalışma usullerinin ise Başbakanlık tarafından belirlenmesi öngörülmüştür.¹⁷⁹

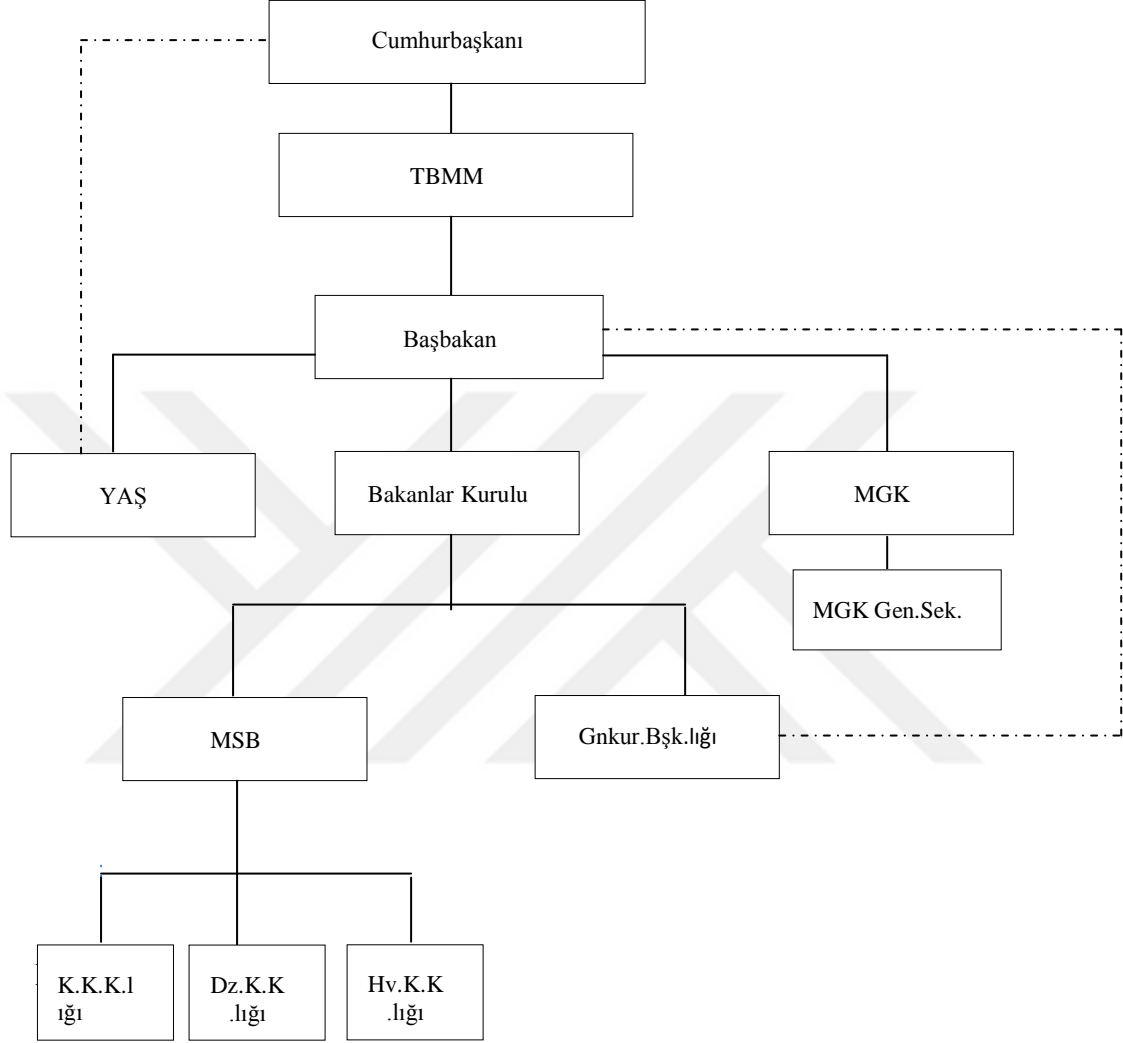
Sonuç olarak 1952-1974 arası dönemde, savunma sanayii politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren aktörler; Cumhurbaşkanı, TBMM, Başbakan, Bakanlar Kurulu, MSB, YAŞ, Gnkur.Bşk.lığı, MGK ve ilgili alt birimlerinden oluşmaktadır.

---

¹⁷⁸ 17 Temmuz 1972 gün ve 14257 sayılı "Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", Kanun Numarası: 1612, RG: 26.7.1972.

¹⁷⁹ 17 Temmuz 1972 gün ve 14257 sayılı "Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", md.2, md.3, md.9.

Şekil-4: 1952-1974 Arası Dönemde Savunma Sanayii Politikalarının Oluşumunda Etkili Aktörler

Kaynak: Şekil-4'de ki, Levent Kalyon'un, **Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?** adlı kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Dönemin savunma sanayii politikalarının oluşum sürecinde şüphesiz kurulan hükümetler de büyük rol oynamıştır. Bu sebeple siyasi iktidarların sürece vermiş oldukları ehemmiyeti analiz edebilmek adına, hükümet programlarını incelemenin önemli olacağı değerlendirilmektedir.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, 1960'a kadar kurmuş olduğu hükümetlerin programlarında, milli savunma sanayiine yön verebilecek nitelikte ifadelere yer vermemiştir. Truman Doktrini ve Marshall yardımlarının ülkeye girmeye devam ettiği bu dönemde iktidar sahipleri, ABD'ye duyulan yüksek güveni hükümet programlarında sıkça ifade etmişlerdir: “Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın, şayanı şükran olan maddi ve teknik yardımlarından müşterek anlayış içerisinde daha geniş ölçüde ve daha süratle istifade imkânlarını temine çalışacağız.”¹⁸⁰

1961, 1962 ve 1963 yıllarında, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak sırasıyla; I. Koalisyon (VIII. İnönü Hükümeti), II. Koalisyon (IX. İnönü Hükümeti), X. İnönü Hükümetleri kurulmuştur. Koalisyon Hükümetleri programlarında, TSK'nın modernizasyona ihtiyaç duyduğundan bahsedilmiştir. Ancak ordunun modernizasyonu için geliştirilmesi gerekli olan milli savunma sanayiine değinilmemiştir. Aksine NATO ve CENTO'nun önemini ifade eden cümleler sarf edilmiştir.¹⁸¹

20.02.1965 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak, IV. Koalisyon (Suat Hayri Ürgüplü) Hükümeti kurulmuştur. Ürgüplü Hükümeti programında, MKEK'ye ilişkin ifadeler yer almıştır. Lakin burada da milli imkân ve kabiliyetlerle tesis edilmesi zorunlu bir savunma sanayiinden bahsedilmemiştir.¹⁸²

27.10.1965 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanarak, I. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel Hükümeti programında, TSK ve savunma sanayii konularına geniş yer verilmiştir: “(...) Silahlı Kuvvetlerimizin, yurt savunmasını müessir bir şekilde başarmaları için muhtaç olduğu gücün modern icaplara göre temini ve gelişmelerin hızlandırılması en fazla önem verdiğimiz bir mesele olacaktır. Bu maksatla hiçbir milli fedakârlıktan kaçınılmayacaktır.”¹⁸³

¹⁸⁰ Nuran Dağlı, Belma Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1923-1960**, Cilt: I, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s. 199.

¹⁸¹ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, ss. 25-27-46-47.

¹⁸² Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., s. 85.

¹⁸³ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., s. 127.

03.11.1969 ve 06.03.1970 tarihlerinde, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak sırasıyla; II. ve III. Demirel Hükümetleri kurulmuştur. Demirel Hükümetleri programlarında, “Harp ve silah vasıtalarından memleketimizde yapılması mümkün ve lazım olanlar ile ilgili sanayiinin geliştirilmesi için özel bir program uygulanacaktır” ifadeleri yer almaktadır.¹⁸⁴

26.03.1971 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak, I. Erim Hükümeti kurulmuştur. Konuyla alakalı olarak I. Erim Hükümeti programında, “(...) Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurt içinden sağlanması için harp sanayiine yönelmeyi gerekli ve zorunlu görüyoruz. Bu bakımdan yurdumuzda ağır sanayiinin ilerlemesine paralel olarak harp sanayiinin geliştirilmesine gayret edilecektir” ifadeleri yer almaktadır. 13.12.1971 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanarak, II. Nihat Erim Hükümeti kurulmuştur. II. Erim Hükümeti programında konuya ilişkin, “(...) Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurtiçinden sağlanması hususundaki ciddi çalışmaları devam ettireceğiz” denmiştir.¹⁸⁵

15.04.1972 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanarak, Melen Hükümeti kurulmuştur. Melen Hükümeti programında şu ifadeler yer almıştır:

Silahlı Kuvvetlerimizin yeniden teşkilatlandırılması ve çağdaş teknolojinin gerektirdiği şekilde silah araç ve gereçlerin süratle yenileştirilmesini hedef olarak almaktayız. Silahlı Kuvvetlerimizin savaş araç ve gereçlerinin yurt içinden sağlanması için savunma sanayiine yönelmeyi zaruri görmekteyiz. Bu bakımdan yurdumuzda ağır sanayiinin gelişmesine paralel olarak harp sanayiinin geliştirilmesine de gayret edilecektir.¹⁸⁶

15.04.1973 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanarak, Naim Talu hükümeti kurulmuştur. Talu Hükümeti programında, “Hükümetimiz Silahlı Kuvvetlerimizin her an zinde ve kudretli olmasını sağlamayı görevlerinin başında saymaktadır” sözleri yer almıştır. Ancak Hükümet

¹⁸⁴ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., ss. 158-192.

¹⁸⁵ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., ss. 223-229.

¹⁸⁶ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., s. 251.

programında, Silahlı Kuvvetlerin caydırıcı olabilmesi için, ordunun milli savunma sanayiine olan ihtiyacından bahsedilmemiştir.¹⁸⁷

3.3. SAVUNMA SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR

Bu bölümde, 1952-1974 arası dönemde kurulan, belli başlı savunma sanayii firma, kurum ve kuruluşlarına yer verilmiştir.

3.3.1. Denizcilik Bankası Cami Altı Tersanesi

Denizcilik Bankası 1951 yılında, 5842 sayılı Kanun ile kurulmuştur. Banka, 01.03.1952 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir. Kuruluşun faaliyet alanları; Bankacılık, Türkiye kıyılarında ve yabancı denizlerde nakliyat, Şehir hatları, Liman işleri, Denizde can ve mal güvenliği işleri (Kıyı Emniyeti), Denizde gemi kurtarma işleri, Fabrika ve Tersanedir.¹⁸⁸ Bankaya ait olan Cami Altı Tersanesi'nde, 1952-1972 arası dönemde gemi inşa faaliyetlerinde bulunulmuştur.

3.3.2. Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

1970'li yıllarda, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi kritik önem taşımıştır. Bölgede yaşanan bunalım esnasında bazı müttefik ülkeler, kendilerinden alınan savunma teçhizatlarının, Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmasını engellemiştir. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayii alanında müttefik dahi olsa diğer ülkelere bağımlı hale gelmesinin sakıncalarını gözler önüne sermiştir. Yaşanan bu gelişmeler milli savunma sanayiine sahip olmanın zorunluluğunu göstermiştir. Bu gereklilik doğrultusunda, 16 Temmuz 1970'de Türk Hava

¹⁸⁷ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, Cilt: II, ..., s. 263.

¹⁸⁸ Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş., Tarihçe, Erişim: <http://www.tdi.gov.tr/tarihce/>, 15.01.2018.

Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (THKGV) kurulmuştur. Vakfın ana amacı, Türk havacılık sanayiini yerli ve milli imkânlarla geliştirmektir.¹⁸⁹

3.3.3. Türk Donanma Vakfı

Türk Donanma Vakfı, 11 Mart 1972 tarihinde Türk Deniz Kuvvetleri'ni güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Vakıf, bu dönemde özellikle çıkarma gemilerinin yapımına yönelik olarak “Kendi Gemini Kendin Yap” kampanyası çalışmalarını yönlendirmiştir. Bu çalışmalar, kamuoyunda ve devlet erkânında savunma sanayii politikalarının sorgulanması ve değiştirilmesi fikrinin canlanmasını sağlamışlardır.¹⁹⁰

3.3.4. Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ)

TUSAŞ, 28 Haziran 1973 tarihinde Türkiye'nin savunma sanayiinde dışa bağımlılığını azaltmak ve Hv.K.K.lığının savaş uçağı ihtiyacının milli imkânlarla karşılanması amacıyla kurulmuştur.¹⁹¹ Şirket, uçak ve ilgili sistemlerinin üretim ve uyum faaliyetlerini gerçekleştirme amacı gütmektedir. İlerleyen yıllarda TUSAŞ Hava Kuvvetleri'ne kritik katkılar sağlayacak projeler üretmiştir.

---

¹⁸⁹ TSKGV, Tarihçe, Erişim: <https://www.tskgv.org.tr/tarihce/>, 15.01.2018.

¹⁹⁰ TSKGV, Tarihçe, Erişim: <https://www.tskgv.org.tr/tarihce/>, 15.01.2018.

¹⁹¹ TAI - Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş., Hakkımızda, Erişim: <https://www.tai.com.tr/kurumsal/hakkimizda>, 15.01.2018.

3.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ

Bu bölümde, 1952-1974 döneminde üretilen, belli başlı savunma sanayii çözümlerine yer verilmiştir.

3.4.1. Deniz Araçları

1965 yılından itibaren Camialtı Tersanesi'nde, 20.000 deadweight long ton (DWT) gemi inşa edilebilme kapasiteli kızağın inşaatına başlanmıştır. Kızak, 1970 yılında tamamlanmıştır.¹⁹² Aynı yıl içerisinde Camialtı Tersanesinde 1438 kişi taşıma kapasitesine sahip 1 adet yolcu gemisinin de üretimi tamamlanmıştır.¹⁹³

Deniz Kuvvetleri'nde planlı inşa döneminin başlamasının ardından 1971 ve 1972 yıllarında, Taşkızak Tersanesi'nde 5 bin tonluk yüzer havuz, Şarköy Nakliye Gemisi, Turhan Boray Tankeri ve LCV-LCM tipi çıkarma gemisi inşa edilmiştir.¹⁹⁴

3.4.2. Silah ve Muhtelif Mühimmat

1952-1974 arası dönemde çeşitli silah ve muhtelif mühimmat üretimi yapan tek kurum MKEK'dir. MKEK bünyesindeki fabrikalar; çelik ve pirinç bloklar, silah mühimmatı malzemeleri, barut, dinamit, trotil, fitil, havan ve top mermisi, muhtelif harp ve tabanca fişeği, saçma, çeşitli kapsül, top ve tabanca, komple maske, kundak taslağı (Piyade ve Av Tüfeği İçin) ve uçak üretimi yapmışlardır. Bu üretim kalemleri arasında savunma sanayii açısından en önemli atılım, 1967 yılında başlatılan G3 Piyade Tüfeği ve MG3 makinalı tüfeklerinin üretim çalışmalarıdır. Bu tüfekler, dönemin en somut ürünleri olarak nitelendirilmektedirler. Tablo-3, kurumun savunma sanayii alanındaki üretim faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin icra edildiği fabrikaları kapsamaktadır.

¹⁹² Arzu Yıldız, "Türkiye'de Tersanelerin Tarihi ve Gemi İnşa Sanayisinin Gelişimi", **Mühendis ve Makine Dergisi**, Cilt: XLIX, Sayı: 578, s. 33.

¹⁹³ Kalyon, a.g.e., s. 190.

¹⁹⁴ Kalyon, a.g.e., s. 190.

Tablo-3: 1959 Yılından İtibaren MKEK Bünyesinde Üretilen Savunma Sanayii Ürünleri

G-3, MG-3 Tüfekleri (Silah ve Tüfek Fabrikası)	81 mm. lik Havan Mermisi (Kırıkkale Mühimmat Fabrikası)	Muhtelif Tabanca Fişegi, Saçma (İstanbul Av Fişegi Fabrikası ve Ankara Fişek Fabrikası)
Dinamit, Trotil, Fitol, Nitro-Gliserinli Barut ve Kara Barut (Elmadağ Barut ve Patlayıcı Madde Fabrikası)	105 mm'lik ve 15'lik Top Mermisi (Kırıkkale Mühimmat Fabrikası)	7,62 mm G3 piyade tüfeği ve 7,62 mm MG3 makineli tüfek (MKEK Silah Fabrikası)
Nitro Selülozlu Barut (Kırıkkale Barut Fabrikası)	Muhtelif Harp Fişegi (Ankara Fişek Fabrikası)	7,5'lik Top, 15'lik Top Tabanca (7,65 veya 9 mm) (Kırıkkale Top Fabrikası)
Kundak Taslağı (Piyade ve Av Tüfeği için) (Ankara Marangoz Fabrikası)	Komple Maske (Mamak Gaz Maskesi Fabrikası)	Uçak (2200 libreye kadar sıklıette) (Etimesgut Uçak Fabrikası)

Kaynak: Tablo-3'de ki veriler, Nadir Yurtoğlu'nun, "Türk Savunma Sanayii'nde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960" adlı makalesinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1952-1974 arası yıllar, savunma sanayii alanında bir duraklama dönemi olarak nitelendirilebilir. Devlet bu dönemde savunma sanayiini güçlendirme ve geliştirme politikalarını terk etmiştir. Nitekim Atatürk döneminde savunma sanayii alanında elde edilen imkân ve kabiliyetler bu dönemde kaybedilmiş ve kurulan fabrikalar verimliliklerini yitirmişlerdir.

Bu duruma sebep olan üç gelişme yaşanmıştır: Birincisi, bu dönemde Batılı ülkeler, ihtiyaç fazlası olarak nitelendirdikleri askeri teçhizatlarını Türkiye'ye göndermişlerdir. Bu durum Türkiye'de modern savunma teçhizatlarının üretilmesinin geri plana atılmasına neden olmuştur. İkincisi, Türkiye'nin NATO'ya girişiyle artan askeri yardımlar, Türkiye'nin savunma sanayii alanında ABD'ye bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Üçüncüsü ise, dönemin politikacıları askeri ihtiyaçların ABD ve Avrupalı ülkeler tarafından tedarik edilmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu memnuniyet hükümet programlarında ve grup konuşmalarında da büyük bir coşkuyla dile getirilmiştir.

Bu üç durum savunma sanayii ürünlerinin yurt içinde üretilmesini imkânsız hale getirilmiştir. Çünkü hazır alımların devam ettiği yıllarda, bir önceki dönemde kurulan fabrikalara sipariş verilmemesi bu fabrikaların işlevselliğini ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık savunma harcamalarındaki artış, ABD yardımları sebebiyle gittikçe artmıştır. Nitekim bu durumu yurt içi üretimden daha olumlu karşılayan hükümetler, 1965'lere kadar hükümet programlarında ordunun güçlü olmasının gerekliliği dile getirilmiş olsalar da milli savunma sanayiinin gerekliliğinden söz etmemişlerdir. Ancak Kıbrıs ekseninde yaşanan gelişmeler sonrasında, şartlı yardımların yükselen maliyeti ve akabinde teçhizat tedarikinde yaşanan sorunlar, savunma sanayiine ilişkin hususların hükümet programlarında yer bulmasını sağlamışlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1974-1998 DÖNEMİ

4.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI

1974-1998 arası dönem, Kıbrıs Ambargosu ile başlayıp, TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasına kadar geçen yılları kapsamaktadır.

Dönemin iç politikası, meydana gelen kırılma noktalarını analiz edebilmek adına 1974-1980, 1980-1998 arası yıllar şeklinde ayrılarak incelenmiştir. 1974-1980 yılları arasında, Türkiye’de üçü koalisyon olmak üzere yedi kere hükümet kurulmuştur. Kurulan koalisyon hükümetlerinin, yaşamış olduğu görüş ayrılıkları iç politikada istikrarın sağlanmasını imkânsız hale getirmiştir.¹⁹⁵ Bu sebepten ötürüdür ki bu yıllarda Türk iç politikasında en çok tartışılan mesele, kurulan koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı olmuştur.

1980-1998 yılları arasında iç politika, devlet yapısının dönüşümünden etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Devlet yapısının dönüşüm süreci 12 Eylül 1980’de, VI. Süleyman Demirel hükümetine karşı yapılan askeri darbe sonrasında başlamıştır. Bu süreçte öncelikli olarak, 7 Kasım 1982’de yeni anayasa yürürlüğe konulmuştur.¹⁹⁶ Müteakiben 6 Kasım 1983’te seçim yapılmış ve Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidara gelmiştir. 1989’a kadar iktidarda bulunan ANAP döneminde, Türkiye’de siyasi istikrar sağlanmıştır. Ancak 1990 ve sonrasında kurulan koalisyon hükümetleri ve uyguladıkları iç politika tercihleri, siyasette keşmekeş ortamı yaratmıştır. Bu kapsamda bahsi geçen dönemde, Türk iç politikasında geniş yer tutan belli başlı meseleler: Kurulan koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı ve ANAP öncülüğünde uygulamaya konulan liberal

¹⁹⁵ Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu, “Cilt: II (1973-1983)”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, ..., ss. 551-552-553.

¹⁹⁶ Baskın Oran, “1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-II”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss. 19-21.

politikaların devletin yapısını dönüştürmesi, İslamcılık hareketleri, milli savunma sanayiinin gerekliliğine yönelik tartışmalar, etnik kökenli çatışmalar, derin devlet yapılanması ve başta PKK olmak üzere diğer terör örgütleri olmuştur.

1974-1998 döneminin dış politikası bir bütün olarak incelenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikası; ABD, Küreselleşme, Turgut Özal ve SSCB çerçevesinde şekillenmiştir. Bu aktörler bazında dönemin dış politikasını şu şekilde değerlendirmek mümkündür: İlk olarak, Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde, Türkiye'ye uygulanan ABD silah ambargosunun, Türkiye'yi dış politikada savunmasız bıraktığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca ambargo sürecinin, Türkiye-ABD ilişkilerinin kısa süreli de olsa sorgulanmaya başlandığı bir dönem olduğunun da altının çizilmesinde fayda vardır. İkinci olarak, 1980'lerin ilk yarısından itibaren küreselleşme, kapitalist üretim araçlarıyla tüm dünyaya yayılmıştır. Bu durum, ABD'nin ve Batı'nın uluslararası ortamda yükselişini sağlamıştır. Dolayısıyla Türk dış politikası da, uluslararası gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Üçüncüsü, Özal'ın dış politikadaki zayıf tavrıdır. Türkiye'de 1990 yılına kadar devam Özal iktidarı döneminde, Türk dış politikası ciddi derecede yıpranmıştır. Bunun sebepleri arasında, Özal'ın Türkiye ekonomisini liberalleşme sürecinde tamamen dışarıya açması ve bu durumun dış politikada bir bağımlılık yaratmasıdır. Bu süreçte dış politikada uzman bürokratların arasında koordinenin sağlanmaması, tabiri caizse bir başına buyruklu ortamı oluşturmuştur. Dördüncüsü, 1990'lı yıllar itibariyle Türkiye'nin en önemli dış politika gündemi olan Soğuk Savaş'ın bitişidir. Soğuk Savaş'ın bitişi, dış politikasını uzun yıllar Batı-Doğu arasındaki mücadeleye göre belirleyen Türkiye'nin, bölgesel öneminin değişmesine yol açmıştır.¹⁹⁷

Öncelikli olarak Soğuk Savaş'ın bitişiyle, Türkiye'nin kuzeydeki en büyük komşusu olan SSCB yıkılmıştır. Ayrıca Türkiye ile SSCB'nin doğrudan bir sınır bağlantısı kalmamıştır. Bu durum Türk dış politikasında olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Çünkü SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin Kafkaslar'da zayıf devletlerle komşu olmasını sağlamıştır. Böylece, Türkiye'nin bu bölgedeki gücü

---

¹⁹⁷ Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: II, s. 232.

artarken,¹⁹⁸ diğer taraftan SSCB'nin yıkılmasıyla ortadan kalkan komünizm tehdidi, Batı Avrupa'nın güvenlik gereksinimlerinin azalmasını sağlamıştır. Bu durum Avrupa'nın Türkiye'ye olan güvenlik ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Nitekim bu gelişmeler, Türkiye'nin, iki kutuplu dünya düzeninde oluşturmuş olduğu etkin dış politika gücünü kaybetmesine ve genellikle "Sevres Sendromu" olarak bilinen parçalanma huzursuzluğunu yaşamasına neden olmuştur.¹⁹⁹ Böyle bir ortamda Türkiye, ABD ve özellikle İsrail ile ortak dış politika geliştirmek zorunda kalmıştır.²⁰⁰

Dönemin ekonomik durumu, kırılma noktalarını analiz edebilmek adına 1974-1980, 1980-1998 arası yıllar şeklinde ayrılarak incelenmiştir. 1974-1980 döneminin iktisadi yapısı incelendiğinde; yaşanan petrol krizlerinin, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında meydana gelen maliyet artışlarının ve ABD ambargosunun, Türkiye ekonomisini çöküşe sürüklediği değerlendirilmektedir. Yaşanan bu ekonomik darboğaza karşın gerekli tedbirlerin alınması amacıyla, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) hazırlanmıştır.²⁰¹

1980-1998 arası dönemde ise Türkiye'nin iktisadi yapısı, 24 Ocak 1980 Kararları²⁰² ve 5 Nisan 1994'de oluşturulan İstikrar Programı ile şekillenmiştir. İlk olarak, 24 Ocak Kararları ile ekonomide liberal ilkeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu ilkeler, Türkiye'de ithalat ve ihracat alanında kısa süreli olumlu gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Ancak liberal politikaların, ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini sağlaması, ithalat ve ihracat arasındaki dengeyi kuşkusuz kısa sürede bozmuştur. Bu durum başta gelir adetsizliği olmak üzere, dışa dönük ve ithalat temelli ekonomik büyümenin, vergi adaletsizliğinin ve kayıt dışı ekonominin artış göstermesine sebep olmuştur. 1990'lı yıllara kadar ithalat 2,5 kat, ihracat 2,75

¹⁹⁸ Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: II, s. 232.

¹⁹⁹ Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi**, Cilt: LI, Sayı: 1, 1996, ss. 359-360.

²⁰⁰ Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: II, s. 236.

²⁰¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977), ss. 21-60-63
Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983), ss. 68-69.

²⁰² Salih Köse, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, 2002, s. 120.

kat ve dış borç hacmi de 3 kat büyümüştür.²⁰³ 24 Ocak Kararları'nın yaratmış olduğu ekonomik olumsuzlukların akabinde, 5 Nisan 1994 Kararları yayınlanmıştır. Kararların amacı; ihracata dayalı ekonomik düzeni teşkil ederek, ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmektir. Ancak gerek 24 Ocak Kararları gerekse 5 Nisan Kararları, hedeflenen başarıya ulaşamamışlardır ve Türkiye ekonomisine ciddi zararlar vermişlerdir. Böyle bir ekonomik ortamda Türkiye, IMF (International Monetary Fund) yardım ve koşullu kredilerine başvurmaya mecbur kalmıştır. Bu durum Türkiye'de IMF yardımlarının önkoşulu haline gelen, "devlet kurumlarını özelleştirme" girişimlerinin bu dönemde fiilen gerçekleştirilmesine sebep olmuştur.²⁰⁴

1974-1998 döneminin güvenlik ortamı bir bütün olarak incelenmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden belli başlı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Yunanistan ile uyuşmazlıkların yaşanması akabinde gerçekleşen Kıbrıs müdahalesidir. 15 Temmuz 1974'de, Yunanistan EOKA²⁰⁵ ile işbirliği yaparak, Kıbrıs yönetimine karşı askeri müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale, 1960 Garanti Antlaşması gereğince, Türkiye'nin adaya müdahale hakkını doğurmuştur. Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde, Kıbrıs'a yönelik 1. Barış Harekâtı'nı ve 14 Ağustos 1974'te de 2. Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Harekât sürecinde, 17 Aralık 1974'te Senato ve 18 Aralık 1974'te de Temsilciler Meclisi 93-559 sayılı Kanunları kabul etmiştir. Kanunlar gereğince, 5 Şubat 1975'den 26 Eylül 1978'e kadar, ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmıştır. Söz konusu yıllarda, Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik yaratan diğer hususlar ise; Kıta Sahaneliği, FIR Hattı ve Kardak Krizi meseleleridir.

İkincisi, S-300 füze krizidir. Kriz, Yunanistan ile Kıbrıs Rum kesiminin ortak doktrin çerçevesinde, Rusya'dan alınacak olan S-300 füze sistemlerinin, Kıbrıs'a konuşlandırılmasını planlanmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye, güvenlik dengelerinin değişmesine sebep olacak olan bu füze sistemlerinin, Ada'ya yerleştirilmek istenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Akabinde ABD ve diğer NATO

²⁰³ Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: II, ss. 15-16.

²⁰⁴ Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: II, ss. 214-215-216.

²⁰⁵ Kıbrıs'taki Türk halkını yok ederek, Adayı Yunanistan'a bağlamak için kurulmuş bir terör örgütüdür.

ülkelerinin tepkisini de çeken bu durum sonucunda, söz konusu sistemlerin Girit adasına konuşlandırılmasına karar verilmiştir.²⁰⁶

Üçüncüsü, PKK'dır. 5 Ağustos 1984'te PKK terör örgütü, Hakkâri ve Siirt'te eşzamanlı olarak silahlı eylemlerde bulunmuştur. Öte yandan ABD öncülüğünde, Ocak 1991'de Irak'a başlatılan askeri harekât esnasında PKK, Kuzey Irak'ta meydana gelen meşru otorite boşluğundan yararlanarak silahlı gücünü bu bölgede konuşlandırmıştır. Böylece PKK, hem Türkiye'nin sınırları içerisinde, hem de Kuzey Irak'a konuşlandığı silahlı güçleriyle Suriye topraklarını da kullanarak, Türkiye'nin sınır bölgesinde potansiyel tehdit odağı haline gelmiştir.²⁰⁷ Lakin PKK'nın Kuzey Irak'a yerleşmesinin önünü açan ABD, 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'nin PKK ile mücadelesine destek vermiştir. Bu bakımdan çelişkili görünen bu destek şöyle değerlendirilebilmektedir: Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD Türkiye'yi, Avrasya'yı kontrol edebileceği bir üs olarak kullanmayı amaçlamıştır. Türkiye ise IMF'ye olan bağımlılığından dolayı dış politikada bağımsız savunma politikaları yürütememektedir. Bilhassa, 12 Eylül sonrası uygulanan yaptırımlar sonucu yaşanan insan hakları ihlalleri, Kürt ve Ermeni sorunları, AB ülkelerinin Türkiye'ye baskı yapmasına sebep olmuştur. Böyle bir uluslararası ortamda Türkiye için ABD ile işbirliği yapmak kaçınılmaz olmuştur.²⁰⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye bu dönemde Batı'da Yunanistan ile "sınır bölgesi" olan güneyde ise PKK'nın topraklarını kullanmasına tepki göstermeyen Suriye yönetimi ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu durumda PKK'nın, silahlı eylemlerine devam etmesi muhtemel görülmüştür. Türkiye'nin, güvenlik gündemindeki bu meseleler karşısında geliştirmiş olduğu politikalar "İki buçuk savaş stratejisi" olarak adlandırılmaktadır. Şükrü Elekdağ tarafından formülize edilen strateji, aynı anda batı ve doğuda iki hasım ülke ile savaşılırken, eş zamanlı olarak içerde çıkabilecek bir ayaklanmanın bastırılmasına dayanmaktadır.

²⁰⁶ Fuat Aksu, 1997 S-300 Füzelelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı, Erişim: <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/kibris/item/28-1997-s-300-fuezelelerinin-k-br-s-a-yerlestirilmesi-bunal-m>, 17.12.2017.

²⁰⁷ Aljazeera (TURK) Haber Ajansı, Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/pkk-nasil-kuruldu-ve-guclendi>, 28.05.2018.

²⁰⁸ Oran, 1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, Cilt: II, ..., ss. 230-231-232.

Dönemin savunma harcamaları kapsamında yorumlanmasının, bir sonraki bölümlerin anlaşılması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Tablo-4’de, Türkiye’nin 1974-1998 arası yıllarda yapmış olduğu savunma harcamaları verilmiştir.

Tablo-4: 1974-1998 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları

Yıllar	Milyon TL
1974	15.831
1975	33.000
1976	40.691
1977	49.790
1978	66.239
1979	93.268
1980	203.172
1981	313.067
1982	447.790
1983	556.738
1984	803.044
1985	1.234.547
1986	1.868.000
1987	2.477.000
1988	3.789.000
1989	7.158.000
1990	13.866.000
1991	23.657.000
1992	42.320.927
1993	77.717.000
1994	156.724.000
1995	302.864.000
1996	611.521.000
1997	1.183.330.000

Kaynak: Tablo-4’de ki veriler, “SIPRI, Military Expenditure Database (1949-2016)” belgesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-4 incelendiğinde, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında savunma harcamalarının iki kat arttığı görülmektedir. Doların sürekli olarak artış kaydettiği bu yıllarda, ithal edilen savunma teçhizatlarının maliyetleri de aynı ölçüde artmıştır.

Ayrıca 1984 yılı itibariyle, savunma harcamalarının bir önceki yıllara nazaran artış hızında ivme kaydettiği değerlendirilmektedir. Bunun sebebi, Adalar Denizi'nde yürütülen silahlanma politikası ve PKK'ya yönelik başlatılan mücadeledir. Bunlar, TSK'nın silah, teçhizat ve personel bazlı harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan bu dönemde başlatılan milli savunma sanayii faaliyetleri de savunma harcamalarının artmasını kuşkusuz tetiklemiştir.²⁰⁹

4.2.SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI: AKTÖRLERVE UYGULAMALAR

1974-1998 arası dönem, savunma sanayii alanında ciddi olumsuzlukların yaşandığı ve akabinde bu olumsuzlukların giderilmesi adına gerekli düzenlemelerin yapılması bilincinin olduğu bir dönemdir.

17 Ağustos 1975 tarihinde hazırlanan Savunma Sanayii Stratejisi ile savunmanın millileştirilmesi için izlenmesi gereken bir yol haritası belirlenmiştir. Stratejide, uçak ve motor sanayii, gemi inşa sanayii, ağır silah ve roket imalatı, tank ve muhtelif zırhlı araçların imalatı, helikopter ve optik sanayii alanlarının geliştirilmesine öncelik verilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca stratejide, sadece savunma sanayii alanında üretim yapan kuruluşların değil tüm sanayii kuruluşlarının milli üretime katkı vermesinin önemi üzerinde durulmuştur. Müteakiben hazırlanan harp sanayii planıyla savunma sanayiine ayrılacak olan ödenek belirlenmiştir. 1980'e kadar yaklaşık 100 milyar TL tutarında olan ödeneğin bu alana aktarılması hedeflenmiştir.²¹⁰

²⁰⁹ Kalyon, a.g.e., s. 278.

²¹⁰ Bekir Dölkeş, **Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri**, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, 2014, s. 58.

Öte yandan 27 Aralık 1979 tarihinde Kenan Evren TSK adına, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e uyarı ve önlem niteliğinde bir mektup göndermiştir. Mektupta şu ifadelere yer verilmiştir:

Sayın Cumhurbaşkanım, ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir. MGK'nın muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.²¹¹

Mektupta yer alan bu ifadeler, aslında Türkiye'de başta siyasi ve savunma alanları olmak üzere muhtelif alanlarda fikir ayrılıkları yaşandığının göstergesidir. Mektupta belirtildiği üzere MGK'nın, görev icra alanlarının kısırlaştırılması sorunu, darbe sonrası yapılan yasal düzenlemelerle çözülmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasası'nın 118. maddesi²¹² ile MGK'nın yetki, sorumluluk, çalışma esas ve usulleri yeniden tertip edilmiştir. 118. madde uyarınca MGK'nın yapısı; Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan, Başbakan ve yardımcıları, Gnkur.Bşk., J.Gn.K., Adalet, MSB, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından oluşmaktadır. Müteakiben MGK ve MGK Genel Sekreterliği'ne yönelik 2945 sayılı kanun çıkartılmıştır. Bu kanunla birlikte, milli güvenlik ve devletin milli güvenlik siyasetinin ne olduğu belirlenmiştir.

Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır. Devletin Milli Güvenlik Siyaseti; "Milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun

²¹¹ Siyaset Haberleri Ajansı, Erişim: <http://www.haber7.com/siyaset/haber/912966-evrenin-darbe-yapacagim-dedigi-mektup>, 10.06.2018.

²¹² 7 Kasım 1982 gün ve 17863 sayılı "T.C. Anayasası", Kanun Numarası: 2709, RG: 20.10.1982, md.118.

belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyasetidir.²¹³

MGK'nın görevleri 2945 sayılı kanunun 2. maddesinde yer alan tanımlar çerçevesinde, "Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları almak ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit etmek, bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmek ve kanunlarla verilen görevlerini yerine getirmek" şeklinde belirlenmiştir.²¹⁴

Netice itibarıyla MGK'nın yetki ve görevleri 1982 anayasası ve 2945 sayılı kanunla genişletilmiş ve kurum, savunma alanında siyasi aktörlere yön verebilecek bir güce kavuşturulmuştur. Bu dönemde MGK, yurtiçinde gerçekleşen muhtelif olayları ulusal güvenlik kapsamında değerlendirmiş ve bu konuları çeşitli basın yayınlarında ele almıştır. Öte yandan MGK, Türk dış politikasında yer alan temel meseleler hakkında hükümete çeşitli yönlendirmelerde bulunmuştur. Diğer taraftan, MGK'nın bu yıllarda faaliyet alanının bir önceki döneme nazaran oldukça genişlemesi ve kurumun savunma siyasetine yön verecek bir güce ulaşması, ulusal ve bölgesel bazı çevrelerde tepkiyle karşılanmıştır.²¹⁵

Diğer taraftan bu dönemde savunma ve sanayii alanında yeniden yapılanma sürecine giren TSK'nın, teşkilatlanmasını tamamlayacak iki önemli kanun çıkarılmıştır: 09 Temmuz 1982 tarihinde 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu²¹⁶ kabul edilerek Sahil Güvenlik Komutanlığı (S.G.K.lığı) kurulmuştur. 1983 yılında ise günümüz Jn.Gn.K.lığının temel mevzuatını teşkil eden 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu²¹⁷ yürürlüğe girmiştir.

1964 yılında Johnson mektubu krizi sonrasında yaşanan; Kıbrıs olayları, 1974'te Kıbrıs Harekâtı ve ABD ambargosu, Türkiye'nin savunma sanayii alanında

²¹³ 9 Kasım 1983 gün ve 18218 sayılı "MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu", Kanun Numarası: 2945 RG: 11.11.1983, Md. 2.

²¹⁴ 9 Kasım 1983 gün ve 2945 sayılı "MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu", Md. 4.

²¹⁵ Kalyon, a.g.e., ss. 228-229.

²¹⁶ 9 Temmuz 1982 gün ve 17753 sayılı "Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu", Kanun Numarası: 2629, RG: 13.7.1982.

²¹⁷ 10 Mart 1983 gün ve 17985 sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu", Kanun Numarası: 2803 RG: 12.3.1983.

kendi ayakları üzerinde durması gerektiği bilincini uyandırmıştır. Lakin bu dönemde Türkiye’de bu bilinci harekete geçirecek, savunma sanayii alt yapısının varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, savunma sanayiinde, dışa bağımlılığın asgari düzeye indirilmesi, yerli kaynakların optimum şekilde kullanılması ve yüksek teknolojili ürünlerin yurt içinde üretilmesinin sağlanması amacıyla bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Öncelikli olarak savunma sanayiine destek verebilecek kurumsal yapının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 7 Aralık 1985’te Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. 1989 yılında 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurumun ismi değiştirilerek SSM olmuştur.²¹⁸ Müsteşarlığın görevleri genel olarak; İcra Komitesinin aldığı kararları uygulamak, mevcut milli sanayii, savunma sanayii ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etmek, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirmek, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkânlarını araştırmak, teşebbüsleri yönlendirmek, bu konudaki devlet katılımını planlamak, fon programlarını ve finansman modellerini belirlemek, ihtiyaç duyulan modern silah, araç ve gereçlerin özel veya kamu kuruluşlarında imalatını planlamak, gerektiğinde özel, kamu veya karma nitelikli yeni yatırımları dışa açık olmak kaydıyla desteklemek, modern silah, araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek, prototiplerin imalini sağlamaktır. Bu görevlerin icra edilebilmesini kolaylaştırmak amacıyla, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) oluşturulmuştur.²¹⁹

Aynı kanunla Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK) ve Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) teşkil edilmiştir. SSYKK; Başbakan, Gnkur. Bşk., MSB, Maliye Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Dışişleri Bakanı, DPT Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı ve Kuvvet Komutanlarından oluşan bir yapılanmadır. Kurul, savunma alanında planlama ve koordinasyonun sağlanmasını takip etmek, savunmanın ekonomi, dış ilişkiler ve kalkınma gibi farklı alanlarla olan ilişkisini değerlendirerek politika yapım ve uygulama sürecine

²¹⁸ Aytekin Ziylan, “Savunma Nereden Nereye: Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”, **Ulusal Strateji Dergisi**, Sayı: Kasım/Aralık, 2001, s. 2.

²¹⁹ 7 Kasım 1985 gün ve 18927 sayılı, “Savunma Sanayii Müsteşarlığının Kurulması ve 11 Temmuz 1939 tarih ve 3670 sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanun ile 25 Ekim 1984 Tarih ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 3238, RG: 13.11.1985.

yönelik düzenleyici direktifler vermek amacını gütmektedir. Ayrıca bu kurul, savunma teçhizatlarına olan ihtiyacın giderilmesi konusunda tedarik şeklini belirleyen üst düzey bir mekanizmadır.²²⁰ SSİK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Gnkur. Bşk., İçişleri ve MSB'den meydana gelen bir yapılanmadır. Kurulun görevleri, ihtiyaç olan modern silah, araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek ve SSM'ye talimat vermek, kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile savunmaya yönelik üretim tesisleri kurma imkânlarını araştırmak, yönlendirmek ve tahakkuk planlarını takip etmek, bu gibi tesislerin kuruluşuna gerektiğinde devletin iştiraki için prensip kararı almaktır.²²¹

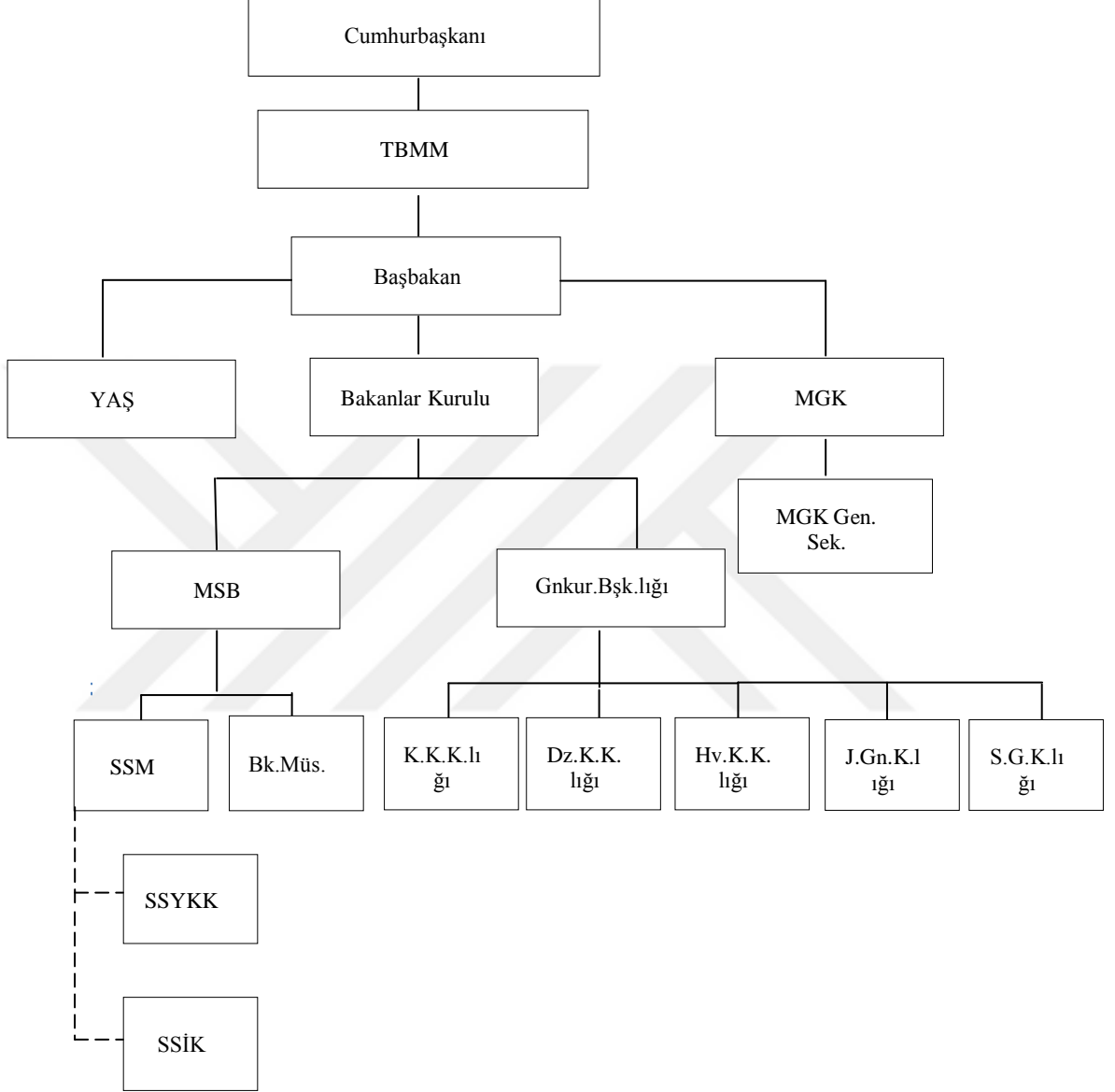
Bu dönemde, 1982 Anayasası ve 3238 sayılı Kanunla savunma yapısında yapılan bu değişiklikler ve kurulan yeni mekanizmalar milli savunma sanayiinin geliştirilmesi ve TSK'nın modernizasyonunun sağlanması adına atılan en önemli adımlardır. Artık bir önceki dönemlerin aksine, savunma sanayii politikalarının oluşturulmasında planlı bir döneme geçilmiştir. Planlı dönemde, savunma sanayii alanında karar verici mekanizmalar; Cumhurbaşkanı, TBMM, Başbakan, Bakanlar Kurulu, Gnkur. Bşk., MSB, YAŞ, MGK ve milli savunma sanayiinin teşkil edilmesi amacıyla kurulan SSM, SSKK ve SSİK'dir.

---

²²⁰ Kalyon, a.g.e., s. 233.

²²¹ 7 Kasım 1985 gün ve 3238 sayılı, "Savunma Sanayii Müsteşarlığının Kurulması" ve 11 Temmuz 1939 tarih ve 3670 sayılı "Milli Piyango Teşkiline Dair Kanun" ile 25 Ekim 1984 Tarih ve 3065 sayılı "Katma Değer Vergisi Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", RG: 13.11.1985, 18927.

Şekil-5: 1982 Anayasası ve 3238 Sayılı Kanun İle Savunma Sanayii Mekanizmalarında Yapılan Düzenlemeler

Diğer taraftan, hükümet programlarında uzun yıllardır “milli savunma sanayii”ne ilişkin kapsamlı ifadeler yer verilmemiştir. Buna istinaden, 1974 yılından itibaren kurulan hükümetlerin programlarını incelemenin, bu alanda yürütmeyi hedefledikleri politikaları analiz edebilmek adına önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

26.01.1974 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, I. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Kıbrıs Harekâtı döneminde iktidar olan Ecevit Hükümeti'nin programında savunma sanayiine ilişkin olarak yer alan ifadeler şu şekildedir:

(...) Silahlı Kuvvetlerimizin yapısını ve vurucu gücünün eşsiz tarihi ve geleneği ile mütenasip ve gelişen ilim ve teknoloji icaplarına uygun bir seviyede olmak temel hedefimizdir. Milli güvenliğimiz ve savunmamız için yalnız ortak sistemlerle yetinilmeyecek kendi milli savunma politikamız, stratejimiz ve imkânlarımızda geliştirilecektir.²²²

19.11.1974 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, Irmak Hükümeti kurulmuştur. Irmak Hükümeti programında savunma sanayii ile ilgili olarak, “Harp silah vasıtaları tedarikindeki güvensizlikler, dış yardım kaynaklarında beliren tehdit ve dış ödemelerin dengelenmesi zorunluluğu göz önünde bulundurularak milli harp sanayii sektörünün tahakkuku öncelikle ele alınacaktır” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca TSK'nın modernizasyonu ve Kıbrıs Barış Harekâtı süreci de hükümet programında değerlendirilmiştir.²²³

01.04.1975 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, IV. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel Hükümeti programında milli savunma sanayiinin teşkiline ilişkin, “Yurt savunması her şeyden evvel mili meseledir. Milletler savunma için öncelikle kendi güçlerine dayanmaya mecburdurlar. Bu sebeple savunma politikamızı harp sanayiine yöneltmek ve ordumuzun ihtiyacı olan harp silah, araç ve gereçlerinin büyük bir kısmını yurt içinden sağlamak gereklidir” açıklamaları yer almıştır.²²⁴

21.06.1977 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, II. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. II. Ecevit Hükümeti programında bölgesel ve ulusal silahlanma yarışı karşısında, Türkiye'nin alması gereken önlemler belirtilmiştir. Bağımsız savunma politikaları izlenmesinin gerekliliği,

²²² TBMM, 37. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP37.htm>, 28.03.2018.

²²³ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980, ...**, Cilt: II, s. 313.

²²⁴ TBMM, 39. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm>, 28.03.2018.

“Dünyanın en hassas bölgesinde bulunan Türkiye, kendi ulusal savunmasını başka ülkelerin kararlarına ve karasızlığına bağlı tutamaz” ifadesiyle vurgulanmıştır.²²⁵

05.01.1978 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, V. Demirel Hükümeti kurulmuştur. V. Demirel Hükümeti programında, Silahlı Kuvvetler ve milli savunma konularına ilişkin kapsamlı ifadeler yer verilmiştir:

Milli varlığımızın ve becamızın en büyük teminatı olan Silahlı Kuvvetlerimizin tam bir verimlilik içerisinde çalışabilmesi amacıyla, günün şartlarına uygun olarak her türlü manevi ve maddi tedbirlerin alınması gereğine inanmakta ve bunu asli bir görev olarak kabul etmekteyiz. (...) Türkiye'nin savunmasını başka devletlerin irade ve kararına bırakmayacağız. Savunma ihtiyaçlarımızı yalnız bir kaynaktan değil, başta kendi milli kaynaklarımız olmak üzere, her imkân ve kaynaktan yararlanarak karşılamak kararındayız. Milli harp sanayiinin en kısa zamanda geliştirilmesine özel önem göstereceğiz.²²⁶

05.01.1978 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, III. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Türkiye'nin siyasi açıdan kritik günler yaşadığı bu dönemde hükümet programında ulusal savunma ve güvenlik kavramlarına yer verilmiştir. TSK'nin ulusal kaynakları kullanmasının önemi vurgulanmış ancak savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik bir politikadan bahsedilmemiştir.²²⁷

12.11.1979 tarihinde, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından onaylanarak, VI. Demirel Hükümeti kurulmuştur. VI. Demirel Hükümeti programında, “1979’da milli savunmamızın ihtiyaçları yeterli ölçüde karşılanmaktan uzaktır” şeklinde açıklama yapıldıktan sonra, “Harp sanayii tesisleri ikmal edilerek ülkemizin savunması için ilk planda zaruri ihtiyaçlarını kendi karşılar hale getirilecektir. RE-MO planının işletilmesi sağlanacak, tespit edilen hedefler için tedbirler alınmasındaki gecikmeler telafi edilecektir” denmektedir.²²⁸

²²⁵ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, ..., Cilt: II, s. 375.

²²⁶ Dağlı, Aktürk, **Hükümetler ve Programları 1960-1980**, ..., Cilt: II, s. 405.

²²⁷ TBMM, 42. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm>, 27.03.2018.

²²⁸ TBMM, 43. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm>, 27.03.2018.

Bu noktada belirtilmesi gereken husus, Türkiye’de 12 Eylül 1980 tarihinde, devlet iradesine yapılan askeri darbenin demokrasiye ciddi zararlar verdiğidir. Darbe sonrasında, ülke genelinde demokratik yapının yeniden teşkil edilmesine yönelik girişimler başlatılmıştır. Bülent Ulusu Başbakanlığında, hükümet oluşturulmuştur. Hükümet 21.09.1980 tarihinde, Cumhurbaşkanı, Gnkur.Bşk. ve MGK Konsey Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından onaylanmıştır. Bülent Ulusu Hükümeti programında savunma sanayii ile alakalı olarak şu ifadeler yer almıştır:

(...) Ulusal güvenliğimizi dışa bağımlılıktan kurtaracak sanayilere ve özellikle savunma sanayiine önem verilecektir. Savunmamızın ihtiyaçları, geliştirmekte olduğumuz milli savunma sanayi tesislerimizden ve dış imkânlardan karşılanırken; harp sanayimizin savunma ihtiyaçlarımızı karşılar hale getirilmesindeki çabalarımız da özenle sürdürülecektir.²²⁹

13.12.1983 tarihinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak, I. Özal Hükümeti kurulmuştur. Özal Hükümeti programında, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve modernizasyonu konularına geniş yer verilmiştir. Akabinde “Silahlı Kuvvetlerin araç, silah, gereç ihtiyaçlarının daha büyük oranda yurt içinden temin edilmesi için, mali ve kanuni hususlar ile teşkilatlanma dâhil, gerekli bütün imkânlar sağlanacak ve bu konularda yapılan çalışmalara hızla devam edilecektir” denmiştir.²³⁰

21.12.1987 tarihinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak, II. Özal Hükümeti kurulmuştur. II. Özal Hükümeti programında, TSK’nin güçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen projelere programda geniş yer verilerek, “(...) Ordumuzun en mükemmel şekilde eğitilmesi, modern silah, araç ve gereçlerle teçhiz edilmesi ve güçlendirilmesi maksadıyla gerekli imkânların sağlanmasını zorunlu görüyoruz. Bu maksatla Savunma Sanayiini Geliştirme Fonunu kurduk. Savunma Fonu ile Silahlı

²²⁹ TBMM, 44. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP44.htm>, 15.02.2018.

²³⁰ TBMM, 45. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, 15.02.2018.

Kuvvetlerin ihtiyaçlarının büyük bir bölümü yurt içinde üretilebilecektir” denmiştir.²³¹

Özal Hükümetlerinin programlarından, Türkiye’de artık savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik somut adımların atıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde, Savunma Sanayii Geliştirme Fonu (SSGF)’nun teşkil edilmesi milli kaynakların kullanılması önceliğini desteklemiştir.

09.11.1989 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, Akbulut Hükümeti kurulmuştur. Akbulut Hükümeti programında, “Silahlı Kuvvetlerin, dışa bağımlılığını azaltmak ve savunmamızı yeterli hale getirebilmek amacıyla, savunma sanayiinin geliştirilmesine öncelik verilecek ve bu konudaki gayret ve çabalarımız arttırılacaktır” ifadelerine yer verilerek, savunma sanayiinin ihmal edilmeyeceğinin üzerinde durulmuştur.²³²

17.06.1991 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, I. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. Yılmaz Hükümeti programında, savunma sanayinde atılan adımlardan bahsedilerek bu kapsamda, “Türkiye’de yapılan ilk F-16 uçağı 1987’de uçmuştur. Bugün 70 F-16 uçağı hizmete sokulmuştur. Ayrıca bu uçakların ihracatı da söz konusudur” denmektedir.²³³

20.11.1991 tarihinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanarak, VII. Demirel Hükümeti kurulmuştur. VII Demirel Hükümeti programında, savunma, savunma sanayii ve TSK’ya yönelik dönemin en ayrıntılı ifadelerine yer verilmiştir:

(...) Milli savunma politikasının, milli refahı artırma hedefleri ile çelişmeyeceğine inanılmaktadır. Bu inançla, milli savunma politikası, milli kalkınma politikasıyla birlikte ele alınarak, beka ve refah dengesinin en rasyonel biçimde kurulmasına ve korunmasına özel itina gösterilecektir. Bu dengede TSK’ya caydırıcılık ve savunma niteliğinin kazandırılması ve bu niteliğin idame ettirilmesi hedefi daima göz önünde bulundurulacaktır. (...) Milli istihbarat ve milli savunma

²³¹ TBMM, 46. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, 15.02.2018.

²³² TBMM, 47. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, 16.02.2018.

²³³ TBMM, 48. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP48.htm>, 16.02.2018.

politikaları birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alacaktır. (...) Diğer taraftan, 1970'li yılların başlarından itibaren kurulmasına başlanan ve geliştirilmesine çalışılan yerli savunma sanayiinin, Silahlı Kuvvetlerin çağdaş ihtiyaçlarına cevap verebilecek yüksek teknoloji ürünü silah ve malzeme sistemlerini ve teçhizatı üretebilecek düzeye çıkarılması ve böylece dışa bağımlılığı giderek azaltma yönündeki gayretlerin artırılması da, savunma politikamızın önemli bir unsurunu teşkil edecektir.²³⁴

25.06.1993 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, I. Çiller Hükümeti kurulmuştur. Çiller Hükümeti, milli savunma sanayii alanında bir önceki hükümetle aynı çizgide ilerlemiştir. Hükümet programlarında da bu alanla ilgili hedef ve amaçları benzer şekilde ifade ettikleri görülmektedir:

TSK'ya caydırıcılık ve savunma niteliğinin kazandırılması ve bu niteliğin idame ettirilmesi hedefi daima göz önünde bulundurulacaktır. Hükümetimiz TSK'nın modernizasyon çalışmalarına hız verecektir. 1970'li yılların başlarından itibaren kurulmasına başlanan ve geliştirilmesine çalışılan yerli savunma sanayiinin TSK'nın çağdaş ihtiyaçlarına cevap verebilecek yüksek teknoloji ürünü silah ve malzeme sistemlerini ve teçhizatı üretebilecek düzeye çıkarılması yaşamsal bir önem taşımaktadır.²³⁵

Bu yıllarda yaşanan, PKK saldırıları, irtica tartışmaları ve ekonomik krizin ağır tahribatı hükümet krizini de beraberinde getirmiştir. Siyasetin kaos ortamında yürütüldüğü bu dönemde istikrarsız hükümetlerin kurulması, birçok alanda olduğu gibi savunma sanayii alanında da yürütülen politikaları da sekteye uğratmıştır. I. Çiller Hükümeti savunma sanayiinin gelişimi ve TSK'nın modernizasyonunu benimseyen politikalar gütsede, 05.10.1995 ve 30.10.1995 yıllarında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak kurulan, II. ve III Çiller Hükümetleri programlarında, milli savunma sanayii ile alakalı herhangi bir söyleme yer verilmemiştir.

²³⁴ TBMM, 49. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, 16.02.2018.

²³⁵ TBMM, 50. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm>, 16.02.2018.

03.06.1996 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, II. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. II. Yılmaz Hükümeti programında, tehdit ve risk kavramlarının üzerinde durularak milli savunma sanayiinin sürekliliğinin zaruri olduğu vurgulanmıştır. Konuyla alakalı olarak, “TSK’nın her türlü ortamda harekât yürütebilecek, yeterli komuta ve kontrol sistemlerine sahip, yüksek teknolojiyi kullanabilecek imkân ve kabiliyetlere kavuşturulması elzemdir. Bu itibarla, savunma sanayii geliştirilecek, ordumuzun gücü artırılacak, asker sayısı azaltılırken, personelin eğitimi için gerekli kaynak ve imkânlar sağlanacaktır” şeklinde açıklama yapılmıştır.²³⁶

28.06.1996 tarihinde, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, Erbakan Hükümeti kurulmuştur. Erbakan Hükümeti programında, TSK’nın modernizasyonu amacına yönelik olarak başlatılmış bulunan çalışmaların, hızlandırılarak devam ettirileceği vurgulanmıştır.²³⁷

30.06.1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanarak, III. Yılmaz Hükümeti kurulmuştur. III. Yılmaz Hükümeti, programında savunma sanayii ile alakalı şu açıklamalara yer verilmiştir:

Savunma sanayii politika ve strateji dokümanı en kısa zamanda hazırlanacak ve savunma sanayiinde dışa bağımlılığın azaltılması hususunda her türlü faaliyet desteklenecektir. Bu maksatla, yerli ve yabancı özel sektöre açık, dünya piyasaları ile rekabet gücüne ve ihracat potansiyeline sahip, yeni teknolojilere süratle uyabilen, kendini yenileme kabiliyeti olan, dost ve müttefik ülkelerle dengeli işbirliğini mümkün kılan bir milli savunma sanayiinin oluşturulması vazgeçilmez hedefimiz olacaktır.²³⁸

²³⁶ TBMM, 53. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm>, 16.02.2018.

²³⁷ TBMM, 54. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>, 17.02.2018.

²³⁸ TBMM, 55. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, 17.02.2018.

4.3. SAVUNMA SANAYİİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR

Bu bölümde, 1974-1998 arası dönemde kurulmuş olan, belli başlı savunma sanayii firma, kurum ve kuruluşlarına yer verilmiştir.

4.3.1. Askeri Elektronik Sanayii (ASELSAN)

ASELSAN, Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın öncülüğünde 1975 yılında kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı; TSK'nın haberleşme ihtiyaçlarını milli ve özgün kaynaklarla karşılamak, elektronik teçhizat bazında dışa bağımlılığı minimize etmek olarak belirlenmiştir.²³⁹

Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında TSK'nın haberleşme sistemlerinin temini, bakımı ve onarımı konularında büyük problemler yaşamış olduğu bir gerçektir. Bu kapsamda ASELSAN'ın kurulması, ordunun ihtiyacı olan teçhizatların milli ve özgün imkânlarla karşılanması açısından önemli bir adımdır. ASELSAN; Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri, Mikro Elektronik Güdüm ve Elektro-Optik Radar ve Elektronik Harp Sistemleri, Savunma Sistem Teknolojileri, Ulaşım, Güvenlik, Enerji ve Otomasyon Sistemleri Sektör Başkanlıkları şeklinde teşkilatlanmıştır.²⁴⁰

4.3.2. Nurol Makina Sanayii Anonim Şirketi (A.Ş.)

Nurol Makina, Nurol Holding bünyesinde faaliyet gösteren bir şirket olarak; endüstriyel tesisler kurmak, çelik konstrüksiyon ve makina imalatı alanlarında taahhüt işleri gerçekleştirmek amacıyla 1976 yılında kurulmuştur. Şirket, SSM'nin kurulmasının ardından, savunma sanayi alanında da faaliyetlere başlamıştır. Şirketin amacı, savunma ve yurt güvenliği alanlarında, TSK'nın ve Emniyet Genel

²³⁹ ASELSAN, 2012 Şirket Raporu, s. 2.

²⁴⁰ ASELSAN, Şirket Profili, Erişim: <http://www.aselsan.com.tr/tr-tr/hakkimizda/sirket-profil/Sayfalar/Default.aspx>, 13.02.2018.

Müdürlüğü (EGM)'nün ihtiyaçlarını özgün tasarım ve üretim modelleri ile karşılamaktır. Nurol Makina; Zırhlı Muharebe Aracı (ZMA), Zırhlı Personel Taşıyıcı ve Özel Amaçlı Platformlar, Zırhlı Araçlar için Silah Kulesi, Civatalanabilir İlave Zırh Çelikleri, Komuta ve Nişancı Kupolaları, Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) alanlarında faaliyet göstermektedir.²⁴¹

4.3.3. İşbir Elektrik Sanayii A.Ş.

İŞBİR Elektrik, 16 Temmuz 1978 yılında, yurt dışında çalışan Türk İşçilerin dövizli tasarrufları sayesinde kurulmuştur. Firma, 1981 tarihinde TSKGV'ye bağlanarak faaliyetlerine devam etmiştir. Alternatör, jeneratör, konvektör, elektrojen grupları, elektrik panoları ile aydınlatma setlerinin vb. tasarımı, geliştirilmesi, üretimi, test ve kalifikasyon faaliyetleri, fabrikanın başlıca çalışma alanlarıdır.²⁴²

4.3.4. Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Asil Çelik, 1974'te kurulmuş ve 1979 yılında yatırım harcamalarının büyük bir kısmı devlet tarafından karşılanmak üzere fabrikada üretim başlamıştır. Fabrika, başta otomotiv ve otomotiv yan sanayi olmak üzere, makina imalat sanayi ve savunma sanayii için ihtiyaç duyulan çeliği üreten bir kuruluştur. Asil Çelik, 1982 yılında devlet bünyesine alınmıştır.²⁴³

4.3.5. Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş.

Barış Elektrik, epoksi reçine ve toz silikadan üretilen ölçü transformatörü imalatı amacıyla 1979 yılında kurulmuştur. 1986 yılından itibaren savunma

²⁴¹ Nurol Makine ve Sanayii A.Ş., Kurumsal, Erişim: <http://www.nurolmakina.com.tr/tr/kurumsal>, 14.02.2018.

²⁴² İŞBİR, Tarihçe, Erişim: <http://www.isbirelektrik.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce>, 14.02.2018.

²⁴³ Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Şirketimiz Hakkında, Erişim: <http://www.asilcelik.com.tr/>, 13.02.2018.

sanayiine hizmet vermeye başlamıştır. Şirket, TÜBİTAK, ASELSAN ve MKEK için özgün kompozit ürünler üretmektedir.²⁴⁴

4.3.6. Dearsen Tersanesi

Dearsen Tersanesi, muhtelif tipte gemilerin üretimini yapmak ve bu sayede Türk Gemi İnşa Endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla 1980 yılında kurulmuştur. Tersanenin faaliyet alanını; Korvet Sınıfı, Çok Amaçlı Arama Kurtarma, Hidrografik ve Oşinografik Araştırma, Açık Deniz Destek, Açık Deniz Karakol, Mayın Avlama ve Mayın Tarama, Çıkarma Gemileri ile Hızlı Müdahale, Hücum, Silahlı Hızlı Karakol botlarının tasarım ve üretim çalışmaları oluşturmaktadır.²⁴⁵

4.3.7. Askeri Pil Sanayii ve Ticaret A.Ş (ASPİLSAN Enerji)

ASPİLSAN, 21 Mayıs 1981 tarihinde -ABD Ambargosunun uygulandığı dönemde-, Kayserili vatandaşların yaptıkları bağışlarla kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı, TSK'nın şarjlı nikel kadmiyum batarya ihtiyacının karşılanmasıdır. Nitekim Kıbrıs Barış Harekâtı'nda, TSK'nın problem yaşadığı alanlardan biri de muhtelif muharebe araçları ve onların bataryaları olmuştur. Şirket, sırt-el telsizleri, savaş araç gereçleri, uçak ve helikopterler için komple aküler ve muhtelif bataryalar üreterek, bu alanda ordunun dışa olan bağımlılığını sonlandırmıştır.²⁴⁶

4.3.8. Hava Elektronik Sanayii (HAVELSAN)

HAVELSAN, Türk milletinin öz sermayesi ile TSK'nın yazılım mühendisliği ihtiyaçlarının gidermek amacıyla, 1982 yılında kurulmuştur. Şirket,

---

²⁴⁴ Barış Savunma Endüstrisi, Hakkımızda, Erişim: <http://www.bariselektrik.com.tr/hakkimizda/>, 14.02.2018.

²⁴⁵ DEARSEN Tersanesi, Hakkımızda, Erişim: <http://www.dearsan.com/hakkimizda.html>, 14.02.2018.

²⁴⁶ ASPİLSAN, Firma Profili, Erişim: <http://www.aspilsan.com/icerik.asp?id=43>, 13.02.2018.

TSK'nın ambargo döneminde, komuta kontrol, simülâtör ve muhtelif savunma teknolojilerine ulaşabilme alanında yaşamış olduğu problemleri yerli ve milli kaynaklarla en aza indirmeyi hedeflemiştir. 1984 yılında TSKGV'ye ait olan bir kuruluş haline gelen HAVELSAN; Komuta Kontrol Savunma Teknolojileri, Eğitim ve Simülasyon Teknolojileri, Ülke ve Siber Güvenlik Çözümleri Yönetim Bilgi Sistemleri alanlarında aktif olarak faaliyet göstermektedir.²⁴⁷

4.3.9. Savunma Donatım Hizmetleri Genel Müdürlüğü

1983 yılında KHK²⁴⁸ ile TSK'nın ihtiyacı olan; her türlü mühimmat, harp silah araç ve gereç, teçhizat makina, cihaz ve sistemleri ile bunların yapım, bakım ve onarımlarında kullanılacak yedek parça, hammadde, malzeme, ilaç ve ilaç hammaddeleri üretmek, seri halde yenilemek, büyük tadilat işlerini yapmak veya tedarik etmek amacıyla, Savunma Donatım Hizmetleri Genel Müdürlüğü teşkil edilmiştir.

4.3.10. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAŞ-TAI)

TUSAŞ'ın yönetimi altında, 1984 yılında Türk Ticaret Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu gereğince TAI kurulmuştur.²⁴⁹ Şirketin amacı, Hava Kuvvetlerine katkıda bulunarak, uçak sanayiisi alanında dışa bağımlılığı azaltmaktır. “Kendi uçağını kendin yap” sloganını ilke edinen fabrika, havacılık alanında özgün tasarım ve üretim faaliyetlerine 1987 yılında başlamıştır.²⁵⁰ TAI; Uçak, Helikopter, İnsansız Hava Aracı (İHA) Sistemleri, Uzay Sistemleri ve Milli Muharip Uçak (MMU) alanlarında tasarım, üretim ve modernizasyon faaliyetleri yürütmektedir.²⁵¹

²⁴⁷ HAVELSAN, Kurumsal, Erişim: <http://www.havelsan.com.tr/tr/kurumsal>, 14.02.2018.

²⁴⁸ 18 Kasım 1983 gün ve 18225 sayılı “Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, Karar Numarası: KHK/101, RG: 18.11.1983.

²⁴⁹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 338.

²⁵⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 203.

²⁵¹ TAI, Hakkımızda, Erişim: <https://www.tai.com.tr/kurumsal/hakkimizda>, 14.02.2018.

4.3.11. ETA Elektronik Tasarım Sanayii ve Ticaret A.Ş.

ETA, 1984 yılında savunma alanında elektronik tasarım ve yazılım sistemlerini geliştirme amacıyla kurulmuştur. Şirketin faaliyet alanını; Eğitim Simülatörleri, Otomatik Test ve Geçiş Kontrol Sistemleri, Test Program Setleri, Atış Poligonları, Gerçek Zamanlı Kontrol ve Sürücü Yazılımlarının üretim ve geliştirme çalışmaları kapsamaktadır.²⁵²

4.3.12. TUSAŞ Motor Sanayii (TEI)

TEI 1985 yılında; TAI, General Electric (GE), TSKGV ve THK'nın ortak girişimiyle kurulmuş bir şirkettir. Şirketin amacı, havacılık ve uzay sanayiinin teknolojik alt yapısını teşkil ederek, Türkiye'de sürdürülebilir uçak motor sanayii oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda TEI, Türkiye'nin dışa olan bağımlılığını ve bundan dolayı muharebe alanında yaşanan problemleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. TEI, Parça ve Modül Üretimi, Motor Montaj ve Test, Motor Bakım, Onarım ve Revizyon, Motor Tasarım ve Ürün Geliştirme alanlarında faaliyet göstermektedir.²⁵³

4.3.13. Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret A.Ş. (MİKES)

MİKES 1987 yılında, TSK'nın modernizasyon ihtiyaçları doğrultusunda kurulmuştur. Şirketin başat olarak faaliyet gösterdiği alanlar; savunma elektroniği ve elektronik harp sistemleri, hava ve deniz platformları için elektronik destek sistemleri, elektronik taarruz sistemleri, sinyal üreteçlerinin tasarım, geliştirme ve entegrasyon çalışmalarıdır.²⁵⁴

---

²⁵²ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş., Kurumsal, Erişim: http://www.etaint.com/tr/company_g_tr.htm, 14.02.2018.

²⁵³TEI, Genel Bilgiler, Erişim: <https://www.tei.com.tr/detay/genel-bilgiler>, 14.02.2018.

²⁵⁴MİKES Mikrodalga Elektronik Sistemler San. ve Tic. A.Ş., Mükemmeliyet Ağları, Erişim: <http://sanayilesme.ssm.gov.tr/ARGE/MUKNET/Sayfalar/Kurumlar/Ozel/Mikes1.aspx>, 15.02.2018.

4.3.14. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)

TSKGV, 1987 yılında çıkarılan 3388 sayılı Kanun kapsamında; milli harp sanayiinin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp teçhizatlarının temininde dışa olan bağımlılığın azaltılması gayesiyle, TSK'nın muharebe gücünün artırılmasına katkıda bulunmak üzere kurulmuştur. Aynı kanunla, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları, TSKGV çatısı altında birleştirilmişlerdir.²⁵⁵

4.3.15. FMC- NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS)

FNSS, FMC ile Nurol Holding ortaklığıyla 1 Temmuz 1987 tarihinde imzalanan “Ortak Girişim Anlaşması” ile kurulmuştur. FNSS, Türkiye'nin ilk özel savunma sanayii şirkettir.²⁵⁶ Şirketin ana faaliyet alanını; Paletli ve Tekerlekli Zırhlı Araçlar (TZA), İstihkâm Araçları ile Silah Sistemlerinin tasarım, üretim, geliştirme ve modernizasyon çalışmaları oluşturmaktadır.²⁵⁷

4.3.16. Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş. (ROKETSAN)

ROKETSAN, SSİK kararı ile ulusal roket ve füze tasarımı, geliştirilmesi ve üretimi yapılması amacı ile 1988 yılında kurulmuştur. TSKGV bünyesinde faaliyet gösteren ROKETSAN'ın faaliyet alanı; Kara Sistemleri, Satıhtan Satıha Roket/Füze Sistemleri, Hava Savunma Sistemleri, Deniz Sistemleri, Hassas Gdümlü Füzeler, Hassas Gdümlü Mühimmatlar, Balistik Koruma Sistemleri ve Tapa Sistemlerinin tasarım, üretim ve entegrasyon çalışmalarından oluşmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁵ 17 Haziran 1987 gün ve 19498 sayılı “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu”, Kanun Numarası: 3388, RG: 25.6.1987.

²⁵⁶ FNSS, **25 Yılın Hikâyesi** (1990-2015), Ankara 2015, ss. 23-24.

²⁵⁷ FNSS, Ürünlerimiz, Erişim: <http://www.fnss.com.tr/urunlerimiz>, 15.02.2018.

²⁵⁸ ROKETSAN, Kurumsal, Erişim: <http://www.roketsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda/>, 15.02.2018.

4.3.17. Savunma Sanayii Derneği (SaSaD)

SaSaD, 1990 yılında MSB'nin öncülüğünde kurulmuştur. Dernek, Türk Savunma ve Havacılık Sanayiinin ulusal ve uluslararası alanda gelişimine, güçlenmesine ve rekabet yeteneğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda SaSaD, üyesi olan firmaların faaliyetlerini kaliteli çalışma ortamında yapabilmeleri için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca SaSaD, Avrupa Havacılık, Uzay ve Savunma, Güvenlik Teşkilatı'nın (ASD) aktif bir üyesidir. Kurum bu sayede, sektörün görüş, talep ve önerilerinin Avrupa Birliği (AB) Komisyonlarına iletilmesi sürecine de katkıda bulunmaktadır.²⁵⁹

4.3.18. HAVELSAN Teknoloji Radar Sanayi ve Ticaret A.Ş. (HTR)

HTR, 1990 yılında Türk-Fransız ortak girişimi olarak kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı, TRS 22XX Uzun Menzilli Mobil Hava Arama Radarlarının Türkiye'de üretimini yapmaktır. HTR'nin faaliyet alanı; Radar Sistemleri, Kablo Tasarım ve Üretim, Yazılım Geliştirme ve Ağ Destekli Güvenlik Sistemlerinin tasarım, üretim ve geliştirme çalışmalarından oluşmaktadır.²⁶⁰

4.3.19. Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM)

STM, SSİK kararı ile 1991 yılında kurulmuştur. STM; TSK ve SSM'nin sistem mühendisliği, teknik destek, proje yönetimi, teknoloji transferi alanlarında ihtiyaçlarını karşılama amacı gütmektedir. Kuruluş bu kapsamda; milli ve uluslararası deniz projelerinde su üstü ve denizaltı gemileri ile askeri tesislere yönelik inşa, modernizasyon, bakım/onarım faaliyetleri ve hava platformlarına yönelik tasarım çalışmaları yürütmektedir.²⁶¹

²⁵⁹ SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu, 2016.

²⁶⁰ HTR, Hakkımızda, Erişim: <http://www.htr.com.tr/sayfa.aspx?pid=3&Lang=TR&Cid=2&M=A>, 15.02.2018.

²⁶¹ STM, Şirket Profili/Deniz/Hava Platformları, <https://www.stm.com.tr/tr/hakkimizda/sirket-profil>, Erişim: <https://www.stm.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/muhendislik/yetkinlikler/deniz-platformlari>, <https://www.stm.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/muhendislik/yetkinlikler/hava-platformlari>, 15.02.2018.

4.3.20. TÜBİTAK Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü (TÜBİTAK UEKAE)

TSK'nın TAFICS²⁶² ağının güvenliğinin sağlanması, güvenli veri haberleşmesini sağlamak amacıyla 1998'de, TÜBİTAK bünyesinde UEKAE teşkil edilmiştir. UEKAE, bilgi güvenliği kapsamında teknolojik dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla cihazların tasarım, üretim ve geliştirme faaliyetlerini milli kaynaklarla gerçekleştirmektedir.²⁶³

4.3.21. Hava Elektronik Harp Sistemleri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (HAVELSAN EHSİM)

HAVELSAN-EHSİM; elektronik harp, taktik komuta kontrol sistemleri alanlarında faaliyet göstermek üzere 1998 yılında kurulmuştur. Firma; tehdit analizi ve değerlendirme, gelişmiş karşı tedbir teknikleri ve taktikleri, elektronik taarruz ve karşı tedbir sistemleri, elektronik destek sistemleri, radar ikaz alıcıları, sinyal işleme, bistatic ve pasif radar sistemleri, füze ikaz sistemleri ve taktik komuta kontrol sistemleri alanlarında özgün çözümler ortaya koymaktadır.²⁶⁴

Bu dönemde ana faaliyet alanı savunma sanayiine yönelik olmasa da bu sektörde de faaliyet gösteren belli başlı firmalar vardır. Bu firmalar Tablo-5'de gösterilmiştir.

Tablo-5: 1974-1998 Arası Dönemde Savunma Sanayii Alanında Faaliyet Gösteren Diğer Firmalar

1986	MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş.
1986	STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.
1986	KAREL A.Ş.
1986	Med-Marine Tekne Elektrik ve Elektronik Servisi
1986	Savronik Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

²⁶² Entegre Muharebe Sistemi.

²⁶³ TÜBİTAK, Kurumsal, Erişim: <http://uekae.bilgem.tubitak.gov.tr/>, 02.05.2018.

²⁶⁴ HAVELSAN EHSİM, Tarihçe/Bakış/Görev, Erişim: <http://ehsim.com.tr/tarihce>, <http://ehsim.com.tr/vizyon-misyon>, 15.02.2018.

1986	Yonca-Onuk Adi Ortaklığı
1986	Akgün Bilgisayar Program ve Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
1987	Anadolu Metalurji Şti.
1987	İş Güvenliği Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.
1988	TRANSVARO Elektronik Aletleri Sanayii ve Ticaret A.Ş.
1989	SELEX Es Elektronik Turkey Anonim Şirketi
1990	Aydın Yazılım ve Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (AYESAŞ)
1990	MTU Motor Türbin Sanayi ve Ticaret A.Ş.
1990	AKANA Mühendislik ve Ticaret Ltd. Şti.
1990	FİGES Fizik A.Ş.
1990	Zirve Elektromekanik İnş. Taah. San. Tic. Ltd. Şti.
1993	TİSAŞ Trabzon Silah Sanayii A.Ş.
1994	Girsan Silah Sanayii
1994	İNFOTRON Elektronik ve Bilgisayar Sistemleri Üretim ve Tic. A.Ş.
1994	YOLBAK Ltd. Şti.
1997	MAKEL Uluslararası Yalıtım Enerji ve Savunma
1998	Alp Havacılık
1998	Milsoft Yazılım Teknolojileri A.Ş.
1998	Altay Kolektif Şirketi
1998	AVS Saraciye Şti.
1998	Samsun Yurt Savunma Sanayii ve Ticaret A.Ş. (SYS)

Kaynak: Tablo-5'teki bilgiler, TASAM tarafından yayımlanan, "Türk Savunma Sanayiinin Geleceği: Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat için Strateji Raporu-1"den faydalanılarak hazırlanmıştır.

4.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ

Bu bölümde, 1974-1998 arası dönemde üretilen, belli başlı savunma sanayii ürünlerine verilmiştir.

4.4.1. Kara Araçları

FNSS öncülüğünde, K.K.K.lığının kara muharebe platformu ihtiyacına yönelik olarak, Zırhlı Muharebe Aracı (ZMA) geliştirme faaliyetleri bu dönemde başlatılmıştır. 1990 yılında ilk ZMA'nın üretimi tamamlanmıştır. FNSS, 1997

yılında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'ne 133 adet ZMA'nın ihracatını gerçekleştirmiştir. Bu satış ile Türkiye ilk defa bir başka ülkeye ana sistem bazında bir savunma ürünü ihraç etmiştir.²⁶⁵

4.4.2. Hava Araçları

1970'li yıllarda ABD envanterine giren F-16 savaş uçakları, Türkiye'nin muharebe alanında ihtiyaç duyduğu bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle TUSAŞ öncülüğünde F-16 uçaklarının üretimi için; Öncel I, Öncel II Projeleri ve Mısır F-16 Programı geliştirilmiştir.²⁶⁶ Öncel I Projesi, 160 adet F-16 uçağının üretimini kapsamaktadır. 1987-1995 tarihleri arasında TUSAŞ tarafından, Blok 30 ve Blok 40 konfigürasyonunda, 152 adet F-16 C/D imal edilerek Hv.K.K.lığına teslim edilmiştir. Firma proje süresince, uçak gövdesinin %70'ini yerli imkânlarla imal etmiştir.²⁶⁷ Öncel II Projesi, ilk projenin devamı niteliğindedir. TUSAŞ, 1995-1999 yılları arasında Hv.K.K.lığı için, Blok 50 konfigürasyonunda 80 adet F-16 uçağı daha üretmiştir. Bu projede firmanın yerli gövde imalat oranı, %80'lere ulaşmıştır.²⁶⁸ Mısır F-16 Programı ile TUSAŞ, Türk, ABD ve Mısır Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma gereğince, 1993-1995 yılları arasında Mısır Hava Kuvvetleri için, 46 adet F-16 uçağı üretmiştir.²⁶⁹

Öte yandan yine TUSAŞ öncülüğünde, Hv.K.K.lığının eğitim uçağı ihtiyacını karşılamak üzere, 1991-1993 yılları arasında SF-260D kodlamalı eğitim uçağı üretilmiştir. Üretilen 34 adet SF-260D uçağının, tali montaj, nihai montaj, boya, uçuş işlemleri uçak teslim faaliyetlerinin tüm aşamaları TUSAŞ tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷⁰ Akabinde aynı tesislerde 50 adet CN-235 hafif nakliye uçağı üretilerek, Hv.K.K.lığına teslim edilmiştir. Proje kapsamında firmanın gövde imalat oranı, %92'ye ulaşmıştır.²⁷¹

²⁶⁵ FNSS, Tarihçe, Erişim: <http://www.fnss.com.tr/kurumsal/hakkimizda/tarihcemiz>, 16.02.2018.

²⁶⁶ Yalçın, a.g.e., s. 348.

²⁶⁷ TUSAŞ, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/f-16-oncel-i>, 06.02.2018.

²⁶⁸ TUSAŞ, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/f16-oncel-ii>, 16.02.2018.

²⁶⁹ TUSAŞ, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/misir-f-16-programi>, 16.02.2018.

²⁷⁰ Yalçın, a.g.e., s. 349.

²⁷¹ Yalçın, a.g.e., s. 349.

Müteakiben 1995 yılında yine TUSAŞ tarafından, Hedef Uçak Sistemi geliştirme amacıyla Ar-Ge projesi başlatılmıştır. Projenin amacı K.K.K.lığı ve Hv.K.K.lığının ihtiyaçlarına uygun olarak, düşük maliyetle yüksek hızlı hedef uçak sistemlerinin geliştirilmesi ve üretilmesidir. Ar-Ge faaliyetlerinin sonucunda, Atış Hedef Uçağı “Turna”, Takip Hedef Uçağı “Keklik” ve ilgili yer sistemleri tasarlanıp üretilmiştir. İlk yerli üretim hedef uçak olan Turna ve Keklik, TSK tarafından eğitim platformu olarak kullanılmıştır.²⁷²

4.4.3. Deniz Araçları

1980’den itibaren, Deniz Kuvvetlerini geliştirme çalışmaları ivme kazanmıştır. Söz konusu yıllarda, muhtelif modernizasyon projelerinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu plan doğrultusunda, Deniz Kuvvetlerinin çeşitli harp teçhizatlarında kaynak çeşitliliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 1980 yılında Gölcük Tersanesi’nde inşa edilmiş olan 1000 tonluk AY Sınıfı denizaltı, Türk Deniz Kuvvetleri’nin gelişim sürecinde mihenk taşıdır. Yine Gölcük’te 1988 yılında inşa edilen ve ilk modern fırkateyn olma özelliğine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Gemisi (TCG) Fatih (F-242), Türkiye’nin uluslararası sularda ki saygınlığını arttırmıştır.²⁷³

4.4.4. İHA Sistemleri

Türkiye’de İHA sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, 1980’li yılların sonunda TUSAŞ öncülüğünde başlamıştır. 1990 yılında TUSAŞ tarafından İHA-X1 Şahit Sistemi geliştirme faaliyetleri hız kazanmıştır. 1992 yılında iki adet üretilen X-1 Şahit, ilk yerli İHA’dır. Ancak projedeki teknik aksaklıklar ve bütçe sıkıntıları nedeniyle seri üretim aşamasına geçilememiştir.²⁷⁴

²⁷² Yalçın, a.g.e., s. 362.

²⁷³ Türk Deniz Kuvvetleri, Tarihçe, Erişim: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11, 01.07.2018.

²⁷⁴ Cengiz Karaağaç, “İHA Sistemleri Yol Haritası: Geleceğin Hava Kuvvetleri (2016-2050)”, **STM**, s. 25.

4.4.5. Roket, Füze ve Muhtelif Mühimmat

ROKETSAN öncülüğünde; R-107 Roketi ile 40 km menzilli TR-122 Roketi ve T-122 Sakarya Çok Namlulu Roketatar (ÇNRA) Silah Sistemi geliştirilmiştir. ÇNRA, gece ve gündüz her türlü hava ve arazi şartlarında, yüksek öncelikli hedefler üzerine ateş saçarak, manevra birliklerine etkin ateş desteği sağlayan bir silah sistemidir. Bu silah sistemi ve roketlerin 1996 yılında envantere alınması, Türk savunma sanayiinde mihenk taşıdır.²⁷⁵

4.4.6. Muharebe, Radar-Sensör ve Komuta-Kontrol Sistemleri

ASELSAN öncülüğünde; TSK'nın haberleşme ihtiyacını karşılamak üzere 1980 yılında ilk sırt ve tank telsizleri üretilmiştir. Müteakiben el telsizlerinin tasarım ve üretim faaliyetlerine başlanılmıştır. Akabinde 1982-1985 arasında ASELSAN üretimi, Sahra Telefonları, Bilgisayar Denetimli Merkezi Sistemler ve Lazer Mesafe Ölçme Cihazları envantere girmiştir. Müteakiben 1986'da, yine ASELSAN'ın geliştirdiği Elektronik Harp ve Data Terminal cihazları TSK'nın harp alanında güvenli veri erişimini kolaylaştırma mahiyetindedir.

Diğer taraftan ASELSAN, 1988 yılında TUSAŞ'ın geliştirmiş olduğu F-16 programı için ilk aviyonik cihazın üretimini yapmıştır. Bununla birlikte ASELSAN bünyesinde 1991 yılında Radar Teknoloji Merkezi, 1992 yılında Elektro-Optik Teknoloji Merkezi kurulmuştur. Şirket böylelikle 1995 yılından itibaren; Hibrit Mikro Elektronik, Ataletsel Seyrüsefer, Kızılötesi Güdüm, Lazer Güdüm, Termal Görüntüleme Sensörleri, Pasif Görüntü Yoğunlaştırıcılar, Lazer Üreteçler ve Ring Lazer Jiroskoplu INS alanlarında üretim faaliyetleri gerçekleştirmiştir.²⁷⁶

²⁷⁵ ROKETSAN, Ürünler, Erişim: <http://www.roketsan.com.tr/urunler-hizmetler/kara-sistemleri/>, 16.02.2018.

²⁷⁶ ASELSAN, Hakkımızda, Erişim: <http://www.asel.san.com.tr/trtr/hakkimizda/Sayfalar/Tarihce.aspx>, 16.02.2018.

MİKES Savunma öncülüğünde; savunma elektroniği alanında “F-16 Kendini Koruma EH Sistemi” ve “F-4 Radar İkaz Alıcısı Sistemi” geliştirilmiştir.²⁷⁷

İŞBİR Elektrik tarafından; dizel elektrojen grupları, senkron alternatör, statik ve dinamik frekans konvertörü, askeri ve sivil maksatlı mobil dual setleri, Sahil Güvenlik botlarında ve römorkörlerde kullanılan gemi tipi dizel jeneratör setleri üretilmiştir.²⁷⁸

ASPİLSAN tarafından; TSK'nın ihtiyacı olan Ni-Cd şarj edilebilir pil, F-16, CASA CN-235 ve Cougar AS 532 genel maksat helikopterlerine ait akü hücresi ve aküler üretilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki 1990 itibarıyla; K.K.K.lığı, Hv.K.K.lığı, Dz.K.K.lığı, J.Gn.K.lığı ve EGM'nin elektronik ve optronik sistemleri için şarj edilebilir pil/batarya blokları ASPİLSAN üretimleri ile karşılanmaktadır.²⁷⁹

HAVELSAN öncülüğünde; TSK'nın Havadan Erken İhbar ve Deniz Karakol Uçaklarının, Suüstü ve Sualtı Deniz Platformlarının, Stratejik, Taktik ve Operasyonel Seviyede Karada Konuşlu Karargâh ve Birliklerin görev sistemi yazılımları, savaş yönetim sistemleri ve komuta kontrol ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla muhtelif sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemler şunlardır: Hava Kuvvetleri Bilgi Sistemi (HVBS) Projesi, Sahil Gözetleme Radar Sistemi (SGRS), Taktik DATA Link Yönetimi, Müşterek Komuta Kontrol Sistemi (DOOB), Meskûn Mahal Komuta Kontrol Sistemi (MMKKS), Tactical Map (TMAP), Hava Komuta Kontrol Sistemleri, Su Üstü ve Su Altı Komuta Kontrol ve Savaş Sistemleri.²⁸⁰

1976 yılında MSB Ar-Ge Daire Başkanı'nın onayı ile milli çevrimiçi kripto cihazının karakteristikleri, Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü'ne (MBEAE, bugünkü adıyla Marmara Araştırma Merkezi) teslim edilerek 4 adet prototip cihaz geliştirilmesi istenmiştir. 1978 tarihinde MİLON-1 adı verilen, ilk

²⁷⁷

MİKES,

Kurumsal,

Erişim:

<http://sanayilesme.ssm.gov.tr/ARGE/MUKNET/Sayfalar/Kurumlar/Ozel/Mikes1.aspx>, 16.02.2018.

²⁷⁸ İŞBİR, Tarihçe, Erişim: <http://www.isbirelektrik.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce>, 16.02.2018.

²⁷⁹ Kayseri Sanayi Odası, Erişim: <http://www.kayso.org.tr/sayfa/36/aspilsan.html>, 06.02.2018.

²⁸⁰ HAVELSAN, Ana sayfa, Erişim: <http://www.havelsan.com.tr/tr/komuta-kontrol-savunma-teknolojileri-hava-kuvvetleri-bilgi-sistemi-hvbs-projesi>, 16.02.2018.

milli kriptu cihazı üretilmiştir. 1983'de üretilen 77 adet MİLON-1, TSK envanterine girmiştir. 1997'de TÜBİTAK bünyesinde UEKAE Kriptoanaliz Merkezi faaliyete geçmiştir. UEKAE, TAFICS ağının güvenliğinin sağlanması için 2 megabit/saat (Mbit/s) hızında çalışan kriptu cihazı MİLON-5'i geliştirerek üretimini sağlamıştır. Akabinde 1999 yılında ise, UEKAE Yarıiletken Teknolojileri Araştırma Laboratuvarı (YİTAL)'nda ilk milli kriptu tüm devresi üretilmiştir.²⁸¹

4.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1974-1998 arası dönem, savunma sanayii alanında milli üretim bilincinin oluşmaya başladığı yılları kapsamaktadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve uygulanan ABD ambargosu Türkiye'yi savunma teçhizatlarının temini konusunda çıkmaza sürüklemiştir. Yaşanan bu olaylar, savunma sanayiinin milli kaynaklarla geliştirilmesi ve bu alanda dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması fikrini perçinlemiştir. Nitekim Türk savunma sanayiine genel olarak bakıldığında; Atatürk döneminde söz konusu alanda önemli tesislerin teşkil edildiği, 2. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan askeri yardımlar nedeniyle bu alanda gerileme yaşandığı, Johnson mektubu ve akabinde Kıbrıs Harekâtı esnasında yaşanan ambargo neticesinde ise milli savunma sanayii alanında tekrar bir canlanma sürecinin başladığı değerlendirilmektedir.

24 Ocak 1980 Kararları gereğince benimsenen serbest piyasa koşulları, savunma sanayii faaliyetlerinde yabancı sermayeye açık politikalar izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum ambargo sonunda oluşan milli savunma sanayii bilinci ile çelişmektedir. Ancak yine de, Türkiye'de savunma sanayii alt yapısı için gerekli olan tesislerin bu dönemde devlet veya özel teşebbüs tarafından oluşturulduğu görülmektedir. 1985 yılında teşkil edilen SSM ve ilgili birimleri, modern savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik atılan önemli adımlardandır. SSM, bu dönemde milli savunma sanayiisinin alt yapısının oluşturulmasına yönelik

---

²⁸¹ TÜBİTAK, Tarihçe, Erişim: <http://uekae.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce>, 16.02.2018.

politikalar üreten ve bu politikaların uygulanmasını sağlayan en önemli mekanizmadır.

Bu dönemde TSK'nın hava savunma kabiliyetlerini geliştirme kapsamında, ABD ve Hollanda hükümetlerinden Güney Kanat Yardımı adı altında, savunma teçhizatları tedarik ettiği görülmektedir. Öte yandan bir önceki dönemde başlayan Alman askeri yardımları, bu dönemde de kabul edilmiştir. Ayrıca Almanya 1979-1991 yılları arasında dönem tutarı 1.040 milyon DM olan ve envanterinden çıkarmış olduğu malzemeleri Türkiye'ye göndermiştir. Diğer taraftan 1986 yılında başlayan Kanada yardımları kapsamında, 1986-1888 yılları arasında 50 adet CF-104 uçağı, TSK envanterine dâhil olmuştur. 1989 yılına kadar, bu uçakların bakım ve onarım masrafları Kanada Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Ayrıca aynı yıl içerisinde Türkiye, Hollanda'dan da 40 milyon florin değerinde bir askeri yardım almıştır.²⁸²

Genel olarak dönemin savunma sanayii değerlendirilmesi yapıldığında Türkiye'nin, 1985 yılında SSM'nin kurulması ile planlı ve modern savunma sanayiine geçiş çalışmalarına hız kazandırdığının yadsınamaz bir gerçek olduğunu belirtmek gerekir. SSM ile birlikte Türkiye, söz konusu alanda "alıcı" konumundan çıkmaya başlamıştır. Bu durum Türk savunma sanayiinde tabiri caizse "uyanış dönemi" olarak nitelendirilebilir. Nitekim Türkiye, dönemin sonlarına doğru, kademeli olarak yerli sanayii alt yapısını oluşturmaya ve bundan azami ölçüde yararlanmaya başlamıştır.

---

²⁸² Kalyon, **a.g.e.**, s. 196.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1998-2018 DÖNEMİ

5.1. SİYASİ-EKONOMİK DURUM VE GÜVENLİK ORTAMI

1998-2018 arası dönem, TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasıyla başlayıp günümüze kadar geçen süreci kapsamaktadır.

Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren ard arda ekonomik ve siyasi krizler yaşamıştır. Bu dönemin en ciddi krizi, 19 Şubat 2001 yılında MGK toplantısında patlak vermiştir. Söz konusu toplantıda, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında “Anayasayı Fırlatma Krizi” meydana gelmiştir. Yaşanan bu olay sonucunda toplantı sonlandırılmıştır. Akabinde yaşananların medya ile paylaşılması ekonomik ve siyasi dengelerin alt üst olmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda alınan erken seçim kararı ile 3 Kasım 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), oyların %34’ünü elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. Türkiye’nin 1990’lardan itibaren yaşamış olduğu siyasi istikrarsızlık dönemi, 18.11.2002 tarihinde 58. Hükümetin Abdullah Gül tarafından kurulmasıyla son bulmuştur.²⁸³

2002-2018 arası dönemde, Türk iç politikasında AK Parti’nin ve bürokratlarının egemenliği söz konusudur. Bu dönemde iç politikada en çok tartışılan belli başlı konular şunlardır: Birincisi, askeri ve yargı vesayetidir. AK Parti iktidara geldiği 2002 yılından itibaren, vesayetle mücadele kapsamında bir dizi reformu hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak 2003 yılında MGK Sekreterliği sivilleştirilmiştir. Müteakiben 2004’te Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)’nin işlevselliğine son verilmiştir. 2010’da Emniyet Asayiş

---

²⁸³ Oran, “11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu” “**Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)**”, Cilt: III, İletişim Yayıncılık, 2013, s. 80-81.

Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü²⁸⁴ kaldırılmıştır. Yine aynı yıl içerisinde çıkarılan 5982 sayılı KHK ile askeri yargının alanı sınırlandırılmıştır. 2013’de ise YAŞ kararlarına yargı yolu açılarak, askeri otoritenin kendine has oluşturmuş olduğu nüfuz alanı daraltılmıştır. İkincisi, siyasi tecritin kaldırılmasına yönelik girişimlerdir. Bu girişimler, 2008’de başörtüsü yasağının kaldırılmasına yönelik çalışmalar, 2013’te dini derslerin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) müfredatına girmesi ve devam eden yıllarda kamu sektörünün tamamında başörtü serbestisinin gelmesidir. Üçüncüsü, etnik politikalar. AK Parti döneminde, Türkiye’de yaşayan fakat ana dili Türkçe olmayan azınlıkların, özgün dil ve kültürlerinin tanınmasına yönelik talepleri doğrultusunda politikalar geliştirilmiştir. 2009’da TRT 6’nın Kürtçe yayına açılması, 2015 itibariyle ise Kürtçe, Zazaca, Lazca, Adıgeyce, Abazaca, Gürcüce dillerinin seçmeli ders olarak müfredata girmesi bu politikalara örnektir.²⁸⁵ Dördüncüsü, siyasal sistem değişikliğidir. Siyasal sistem değişikliği, AK Parti’nin demokrasi standartını yükseltmek ve darbelerin önüne geçmenin en etkin yolu olduğu iddiasıyla, 16 Nisan 2017 yılında yapılan reformla birlikte hayata geçirilmiştir. Referandum sonucunda, Türkiye parlamenter sistemden, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yapmıştır.²⁸⁶

Yakın dönem hariç AK Parti iktidarlarının dış politika tercihleri, Ahmet Davutoğlu’nun belirlemiş olduğu, metodolojik ve operasyonel ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Metodolojik ilkelerin birincisi, dış politikanın belirli bir vizyonunun olmasıdır. İkincisi, bölgesel ve küresel alanlarda tutarlı ve sistematik politikaların izlenmesidir. Üçüncüsü, Türkiye’nin gelişmesine paralel olarak oluşacak olan, “yumuşak gücün” bölgede yayılmasını sağlayacak olan bir diplomasinin tesis edilmesidir. Bu ilkelerin sürdürülebilirlik kazanması amacıyla belirlenen operasyonel ilkeler ise şunlardır; güvenlik ve demokrasi dengesinin sağlam bir zemin üzerine inşa edilmesi, sınır komşularına yönelik sıfır sorun politikasının yürütülmesi, öngörü sahibi diplomasinin teşkil edilmesi, küresel ortamın şartlarına uyum sağlayabilecek çok yönlü dış politikanın sürdürülmesi ve ritmik

²⁸⁴ EMESYA, mülki amirlerin talebi dışında yerel bölgelerdeki komutanların toplumsal olaylara müdahale inisiyatifi kullanabilmesine imkân tanımaktadır.

²⁸⁵ Nebi Miş, Ali Aslan, **AK Parti’nin 15 Yılı: Siyaset**, (Ed. Mehmet Akif Memmi, SETA Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 304.

²⁸⁶ Miş, Aslan, **a.g.e.**, s. 178.

müzakerelerin küresel düzeyde uygulanabilirliğinin arttırılmasıdır.²⁸⁷ Belirlenen bu ilkeler doğrultusunda dış politikadaki gelişmeleri değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu gelişmeler genel itibariyle şunlardır: İlk olarak, ABD'nin Irak işgalinde, Türkiye'ye karşı sergilediği tutum sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerde istikrar sağlanamamıştır. Şöyle ki, 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin dünya devletlerine karşı olan politikaları değişmiştir. Yönünü Ortadoğu'ya çeviren ABD, Türkiye'yi bölgenin itici gücü olarak konumlandırmıştır. Bu sebeple ABD, Irak'ı fiilen işgal etmek amacıyla Türkiye'yi bir üs olarak kullanmak istenmiştir. Lakin 1 Mart 2003'te iki ülke arasında yaşanan tezkere krizi, hem Türk kamuoyunda hem de mecliste tepkiyle karşılanan bir dış politika sorunu olmuştur.²⁸⁸ İkincisi, 2005 yılı itibariyle AB ile fiili müzakerelerin başlamasıdır. Bu müzakereler, Türkiye'nin NATO'ya girişinin ardından ilk defa Batı merkezli başka bir kuruma kısmen de olsa dâhil olması açısından önemlidir. Üçüncüsü, Ermenistan sınırına ilişkin olaylar ve soykırım tasarılarıdır. Dördüncüsü ise, Türkiye'nin bu dönemde izlemiş olduğu İslami eğilimli dış politikalarıdır. Bu politikalar Türkiye'nin Suriye, Irak, İran gibi Ortadoğu ülkeleri ile işbirliği geliştirmesini sağlamıştır.²⁸⁹ Türkiye bilhassa Afrika ve Latin Amerika gibi ihmal edilen bölgelerde, başta Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) olmak üzere diğer kurumlarla kamu diplomasisi uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin, Orta Doğu'da kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunarak eksen ülke rolünü üstlendiği değerlendirilmektedir. Bu durum Batı tarafından Türkiye'ye, "Eksen mi değiştiriyorsunuz?" itirazlarının yöneltilmesine neden olmuştur.²⁹⁰

2002-2018 arası dönemin iktisadi süreci incelendiğinde, AK Parti Hükümetleri, bir önceki dönemlerde yaşanan ekonomik sarsıntıların tekrarlanmaması için, üretimin artırılmasına ve zararları büyük olan kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesine öncelik vermiştir. Ekonomide benimsenen neo-liberal politikalar, ülkeye yönelik sermaye akışını hızlandırmıştır. 2003 itibariyle

²⁸⁷ Oran, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu" ..., Cilt: III, s. 139.

²⁸⁸ Oran, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu" ..., Cilt: III, s. 145.

²⁸⁹ Uzgel, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, Cilt: III, İletişim Yayınları, (3.Baskı), s. 264.

²⁹⁰ Oran, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu", ..., Cilt: III, s. 194.

hükümet, istikrar ve bütçe disiplininin etkin bir şekilde sağlanmasına özen göstermiştir. Buna istinaden, bütçe açıkları, borç oranları, enflasyon ve reel faiz oranlarının düşürülmesine yönelik politikalar ekonomiyi 90'ların zararlarından arındırmak adına önem taşımaktadır. Diğer taraftan, AB uyum politikaları ile Türkiye'ye giriş yapan küresel sermaye, yatırım ve tüketim eğilimlerinde artışa sebep olmuştur. Bu bağlamda 2001 krizi sonucunda Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) içinde %62,2'lik bir orana sahip kamu borcu, bu dönemde %40'a çekilmiştir. 2003 yılında %8,8 olan bütçe açığı, hızlı büyümenin etkisiyle 2005 itibariyle %2'nin altında seyretmiştir. Ekonomide ki bu büyümenin dengesiz olması, bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Büyüme hızı, cari açık ve GSYH arasındaki dengenin gözetilmemesi, cari açığın artmasına neden olmuştur. Öyle ki, cari açık 2003 yılında 8 milyar dolar civarında iken, 2008'de 42 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda iktisadi dalgalanmaların yaşanmasına neden olmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise iktisadi büyüme, %8,5 civarında gerçekleşmiştir. Buna istinaden cari açık, milli gelirin %10'nunun üzerine çıkmıştır. Akabinde ekonomik önlemler alınarak, büyümenin kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Nitekim bir sonraki yıl büyüme hızı kontrol altına alınmıştır. Böylece cari açık %7,5 seviyesine çekilmiştir.²⁹¹ 2016-2018 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'da (OVP) büyüme hedefi 2017 yılı için % 5,5 olarak belirlenmiştir.²⁹² 2017 yılında ise büyüme, % 7,4 oranında gerçekleşmiştir.²⁹³

2002-2018 arası dönem, Türkiye'nin yoğun güvenlik gündemine sahip olduğu yıllardır. Bu dönemde Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden muhtelif olaylar yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, PKK terör örgütünün Türkiye'nin bütünlüğüne zarar vermek suretiyle gerçekleştirmiş olduğu eylemlerdir. Örgütün sürekli misyon değiştiren eylemleri, Türkiye'nin güvenlik endişelerini perçinlemiştir. Bu dönemde, Türkiye PKK ile siyasi uzlaşma araçları geliştirmiş olsa da olumlu sonuçlar alamamıştır. Son olarak, 2015 itibariyle örgütün "hendek terörü" olarak

²⁹¹ Seyfettin Gürsel, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)**, Cilt: III, ..., ss. 56-57-58-59-60.

²⁹² Kalkınma Bakanlığı, Orta Vadeli Program (2018-2020), Ekim 2017, s.11.

²⁹³ TÜİK, Temel Ekonomik Büyüklükler (2000-2018), Erişim: <http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2018.html>, 24.02.2018.

adlandırılan girişimleri, Türkiye'nin etkin terör stratejisi geliştirmesini zorunlu kılmıştır. İkincisi, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) öncülüğünde 15 Temmuz 2016 tarihinde başlatılan darbe girişimidir. Darbe girişimi, 16 Temmuz 2016'da güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınarak bastırılmıştır. Çok geçmeden öncelikli olarak TSK, yargı ve akademi içerisine sızmayı başaran FETÖ yapılanmasına yönelik operasyonlar başlatılmıştır. Operasyonlar neticesinde, bir yılda on binlerce kişi görevden alınmıştır. Üçüncüsü ise, PKK uzantılarının sınır bölgesinde gerçekleştirdikleri terör eylemleridir. Bu eylemler, Türkiye'nin sınır ötesi etkin ve sürdürülebilir güvenlik politikaları uygulamasını gerekli kılmıştır. Bu eylemlere istinaden Türkiye, sınır-ötesi askeri operasyonlar başlatmıştır. İlk olarak, 24 Ağustos 2016 tarihinde Suriye'de gerçekleşen terör saldırılarını engellemek ve ülkenin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, "Fırat Kalkanı" olarak adlandırılan harekât gerçekleştirilmiştir. 20 Ocak 2018'de ise yine Suriye'nin Afrin bölgesinde, PYD/YPG/PKK/KCK ve DAESH'e mensup teröristleri etkisiz hale getirmek, ülkenin, bölgenin ve Türkiye sınırının güvenliğini sağlamak amacıyla "Zeytin Dalı" ismi verilen harekât başlatılmıştır.

1998-2002 arası dönemin, siyasi, ekonomik ve güvenlik ortamından genel olarak yukarıda bahsedilmiştir. Dönemin savunma harcamaları kapsamında yorumlanmasının, Türkiye'nin mevcut durumunun analiz edilebilmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, Tablo-6'da Türkiye'nin 1974-1998 arası yıllarda yapmış olduğu savunma harcamaları verilmiştir.

Tablo-6: 1998-2018 Arası Dönemde Yapılan Savunma Harcamaları

Yıllar	Milyon TL
1998	2.289
1999	4.168
2000	6.248
2001	8.843
2002	13.641
2003	15.426
2004	15.568
2005	16.232

2006	19.089
2007	19.960
2008	22.292
2009	25.345
2010	26.960
2011	28.985
2012	32.253
2013	35.529
2014	38.895
2015	43.196
2016	44.716
2017	44.240

Kaynak: Tablo-6’da ki veriler, “SIPRI, Data for all countries from 1988–2016 in local currency” ile “Data for all countries 1949–2016” belgelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-6 incelendiğinde, savunma harcamalarının her geçen yıl yükseldiği görülmektedir. Bunun sebebi, Türkiye’nin jeo-stratejik olarak sahip olduğu konumdur. Türkiye bu dönemde “komşularla sıfır sorun” politikası yürütmüştür. Buna istinaden savunma harcamalarında bir azalma beklenebilir. Ancak Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit edecek olaylarla karşı karşıya kalması bunu mümkün kılmamıştır. Özellikle 2000’li yıllarda başlatılan terörle etkin mücadele, yeni nesil savunma sistem ve teçhizatlarının tedarik edilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum, Türkiye’nin savunma alanına daha fazla kaynak ayırmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan, Türkiye ABD’den 2000’li yıllar itibariyle iki yöntemle savunma teçhizatı almıştır. Birinci yöntem, teçhizat ve sistemlerin ABD’nin sağlamış olduğu krediler yoluyla teminidir. İkinci yöntem, Türkiye’nin, ABD’de bulunan herhangi bir savunma şirketi ile yapılan anlaşma kapsamında söz konusu askeri ihtiyaçları temin etmesidir.²⁹⁴ Bu alımların, bir önceki dönemlerde verilen yardımlardan farkı ise, savunma sistemlerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan anlaşma isterlerine uygun şekilde Türkiye’ye girmesidir.

²⁹⁴ Uzgel, “11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: ABD ve NATO’yla İlişkiler”, ..., Cilt: III, ss. 327-329-330.

Son olarak, bu dönemde Adalar Denizi'nde Yunanistan ile yaşanan anlaşmazlıklar iki ülkeyi sık sık karşı karşıya getirmiştir. Bu durum da Türkiye'nin sürekli olarak silahlanmasını mecburi kılmaktadır. Diğer taraftan Doğu Akdeniz'de yaşanan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)'in belirlenmesine ilişkin çıkan uyuşmazlıklar ve bölgedeki zengin enerji rezervlerine yönelik sürdürülen politikalar, Türkiye'nin caydırıcı bir şekilde silahlanmasını gerektirmektedir.

5.2.SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKASI: AKTÖRLER VE UYGULAMALAR

1998-2018 arası dönemde önceki yılların aksine savunma sanayiinde milli üretim bilinci, faaliyetlere yansımaya başlamıştır. Bu dönemde, MSB öncülüğünde hazırlanan, TSSPSE belgesi yürürlüğe konulmuştur. TSSPSE, bir önceki dönemde, savunma sanayii alanında geliştirme ve üretim faaliyetlerinde elde edinilen deneyimlerin ışığında hazırlanmıştır. Belge, 20 Haziran 1998 günü Resmi Gazete (RG)'de yayımlanmıştır. Türkiye TSSPSE'nin yayımlanmasıyla savunma sanayii alanında yeni bir döneme giriş yapmıştır.

Yeni dönemde savunma sanayii politikası; yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık, ihracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânlarına sahip, dinamik, teknoloji üretebilen ve gerekli durumlarda yeni teknolojilere adapte olabilen, ihtiyaca uygun olarak kendini yenileme kabiliyetine sahip olan, Türkiye ile dost ve müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayii işbirliğini mümkün kılan ve bu süreçte politik gelişmelerden asgari düzeyde etkilenen, mevcut imkânları azami ölçüde kullanabilen, entegre olmuş ve tekrar yatırımlarından arınmış, gerekli görüldüğünde sivil amaçlara yönelik de üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanlarına sahip, Türkiye'nin güvenlik politikaları meyanında gözetmiş olduğu vecibe ve önceliklerini destekleyen savunma sanayii alt yapısının teşkil edilmesini öngörmektedir.²⁹⁵

²⁹⁵ 11173 sayılı "Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) Belgesi", RG: 20.6.1998, s. 15.

Doküman ile belirlenen savunma sanayii stratejisinin temelini, ülke güvenliğinin sağlanması kapsamında; TSK'nın ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı olarak karşılanması, bu amaç doğrultusunda yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurt içinde üretiminin sağlanması ve öncesinde kurulmuş olan ulusal savunma sanayii tesislerinin teşvik ve desteklenmesinin sağlanması oluşturmaktadır.²⁹⁶ TSSPSE'de, TSK'nın ihtiyacı olan savunma araştırma ve teknolojisi ile ilgili hususlar üç ana grupta toplanmıştır: Birincisi, milli olması zorunlu sistemler/teknolojilerdir. Bu sistemlerin uzun vadede de muhakkak yurt içinde geliştirilmesi hedeflenmiştir. İkincisi, kritik sistemler/teknolojilerdir. Bu sistemlerin, üretim faaliyetlerinin yurt içinde yapılması öngörölmüş ancak gerekli göröldüğü takdirde ortak üretim çalışmalarının yapılabileceği belirtilmiştir. Üçüncüsü, diğere sistemler/teknolojilerdir.²⁹⁷

TSSPSE'nin Türk savunma sanayiinin gelişimi açısından önemli bir adım olduğuna şüphe yoktur. Ne var ki uygulamadan kaynaklanan sorunlar dokümanın tam anlamıyla işlevsel kılınmasını engellemiş, bu durum çok geçmeden durağan bir tablo ortaya çıkarmıştır. İşte, bu durağan tablonun aşılmasında 14 Mayıs 2004 tarihli SSİK toplantısı kilit rol oynamıştır. Toplantıda, tedarik modelleriyle ilgili belli başlı kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde SSM'nin, ihtiyaç duyulan alt sistemlerin, malzeme ve hizmetlerin tedarik edilmesinde öncül konuma getirilmesi ve proje faaliyetlerinde yetkili kılınmasına karar verilmiştir.²⁹⁸ 2004 yılında Savunma Sanayii Müsteşarı olan Faruk Özlü, SSİK toplantısında alınan kararların önemini şu şekilde ifade etmiştir:

(....) Bu son dönem, aynı zamanda yabancı şirketlerin ana yükleniciliğinden yerli şirketlerin ana yükleniciliğine geçtiğimiz bir dönem olmuştur. Bu dönüşümden önce, uluslararası ihale yapıyor, doğal olarak ihaleyi kazanan firmaya da işi veriyorduk. O yabancı firmaya da "Sen bu ihaleyi kazandın ama sen bizim yerli şirketlerimize buradan iş payı ver, onları alt yüklenici yap" diyorduk. Yani kendi işimizi önce yabancıya veriyor, sonra da ana işi verdiğimiz firmadan bizimkilere iş payı vermesini istiyorduk. 15 Mayıs 2004'teki o toplantı bu

---

²⁹⁶ TSSPSE, ss. 15-16.

²⁹⁷ TSSPSE, s.16.

²⁹⁸ Örnek, a.g.e., s. 115.

sistem tersine döndürülmesinin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra yapabilecekleri her işte yurtiçi firmaları ana yüklenici olarak seçtik. Bu defa yabancı şirketler bizim firmalarımızdan iş isteme, alt yüklenici olma durumunda oldular. Bu sayede son 10 yılda savunma sistemlerinin yurt içinden karşılanma oranı yüzde 55'ler seviyesine çıktı (...).²⁹⁹

SSİK toplantısının akabinde, 2006 yılında yayınlanan 9. Kalkınma Planı (2007-2013)'nda da, savunma sanayiinde ulaşılmak istenen nokta şu şekilde belirtilmiştir:

Savunma sanayiinde; ihtiyaçları güvenli ve istikrarlı bir biçimde milli imkânlarla karşılamak üzere rekabetçi, kendine yeten, esnek, ülke sanayii ile bütünleşmiş, ortak üretim-tasarım ve Ar-Ge alanlarında uluslararası işbirliği çalışmalarına etkin katılım sağlayan bir yapıda üretimin geliştirilmesi ve bunun için gerekli altyapı ile teknolojik ve yönetsel kabiliyetlerin kazanılması temel hedeftir.³⁰⁰

Yine 2006 tarihli “Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013” ile sektörün temel vizyonu, “Ulusal savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını yurt içinde etkin çözümler geliştirerek karşılayabilen, uluslararası rekabet gücüne sahip bir savunma sanayii altyapısına erişilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.³⁰¹

Bu dönemin kuşkusuz en önemli aktörlerinden biri olan SSM 2000'li yıllarda; Türkiye'nin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik olarak, teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunan, uluslararası pazara entegre ve rekabetçi, savunma sanayiine yön veren uzman tedarik kurumu olmayı hedeflemiştir.³⁰² Bu kapsamda Müsteşarlık tarafından 2007-2011, 2012-2016 ve 2017-2021 yıllarını kapsayan stratejik planlar hazırlanarak, savunma sanayiinin temel strateji ve hedefleri belirlenmiştir.

²⁹⁹ *Hürriyet Gazetesi*, Faruk Özlü'den Al Jazeera'ye Önemli Açıklamalar!, 27.01.2016.

³⁰⁰ SSM, Tarihçe, Erişim: <https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>, 25.05.2018.

³⁰¹ T.C Başbakanlık, DPT, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007, s. 74.

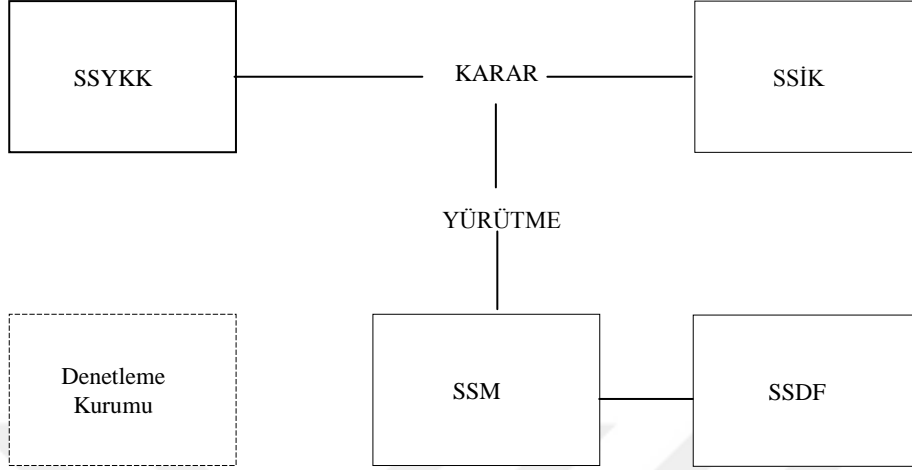
³⁰² SSM, Tarihçe, Erişim: <https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>, 02.03.2018.

“2007-2011 Stratejik Planı” ile savunma sanayiinin ilkeleri belirlenerek, hedef ve amaç tespitleri yapılmıştır. Dönemin SSM Müsteşarı Murad Bayar stratejik planın sunuş bölümünde, “Bu plan savunma sanayii sektörü için yol gösterici olacaktır” diyerek planın önemini vurgulamıştır. 2007-2011 Stratejik Planı Türk Savunma Sanayiinin millileştirilmesi adına atılan en kritik adımlardan biridir. Planda “ulusal” kelimesinin kullanılması, TSSPSE’de uygulanması öngörülen milli ve kritik üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Savunma sanayiinin alt yapısının makul ölçülerde tamamlandığı 2012 yılı itibariyle, “2012-2016 Stratejik Planı” yayımlanmıştır. Bu plan bir önceki döneme nazaran daha sonuç odaklı olma özelliğini taşımaktadır. Bunun sebebi, Türk Savunma Sanayii’nin belirli bir ivme yakalaması ve yurt içi üretim faaliyetlerinin hız kazanmasıdır. Ayrıca bu planla birlikte yayımlanan, her yıla ilişkin performans programları, amaç ve hedefler doğrultusunda savunma sanayiinin gelmiş olduğu durumu analiz etmek açısından önem taşımaktadır.

“2017-2021 Stratejik Planı” ise, Türk Savunma Sanayii’nin geleceğine yöneliktir. Bu planda yer alan stratejik amaç ve hedefler, savunma sanayiini sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya kavuşturmak gayesiyle belirlenmiştir. Savunma ve güvenlik teknolojilerinin muhabere ortamındaki önemini vurgulayan plan, Türk savunma sanayiinin bu yetkinliklere ulaşması için yapılan ve yapılması gereken faaliyetlere dikkat çekmektedir.

Yukarıda bahsedilen planlar çerçevesinde SSM, Türkiye’nin stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunmayı hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik olarak kurum, bu yıllarda bünyesindeki mekanizmalarla birlikte, esnek ve etkin işleyen bir sisteme dönüşmüştür. Bu kapsamda Şekil-6’da, SSM ve ilgili mekanizmaların oluşturmuş olduğu sistem değerlendirilmiştir.

Şekil-6: SSM Sistemi

Kaynak: Şekil-6'da ki bilgiler, MSB'nin web sayfasından faydalanılarak hazırlanmıştır. Erişim: MSB, SSM, <http://sanayilesme.ssm.gov.tr/SSM/Sayfalar/default.aspx>, 13.03.2018.

1998 yılı itibariyle tedarik ve üretim faaliyetlerine yönelik ilkeler tespit edilmiştir. Bu kapsamda, savunma sanayiinde teçhizat ve hizmetlerin sağlanması konusunda ihale yöntemi benimsenmiş ve ihalenin nasıl yapılacağı 2386 sayılı Devlet İhale Kanunu³⁰³ çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kanunun 2000'li yıllarda teknolojiye paralel olarak değişen ihtiyaçlara karşılık vermemesi sonucunda, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu³⁰⁴ yürürlüğe konmuştur.³⁰⁵

Diğer taraftan 15 Temmuz 2016 sonrasında çıkartılan KHK'ler ile savunma yönetimi yapısında yine birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler şöyledir: 27 Temmuz 2016'da 668 sayılı KHK ile J.Gn.K.lığı ve S.G.K.lığı, İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Aynı KHK ile YAŞ'ın da üye yapısı sivil ağırlıklı olmak üzere değiştirilmiştir.³⁰⁶ Müteakiben 31 Temmuz 2016 itibariyle çıkarılan 669 sayılı KHK ile "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun"un içeriğinde

³⁰³ 8 Eylül 1983 gün ve 18161 sayılı "Devlet İhale Kanunu", Kanun Numarası: 2886, RG:10.9.1983.

"Genel, bütçeye dâhil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri aynı hak tesisi ve taşıma işleri bu Kanunda yazılı hükümlere göre yürütülür."

³⁰⁴ 4 Ocak 2002 gün ve 24648 sayılı "Kamu İhale Kanunu", Kanun Numarası: 4734, RG: 22.1.2002.

³⁰⁵ Kalyon, **a.g.e.**, ss. 238-239.

³⁰⁶ 668 Sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", RG: 27.07.2017.

de bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu KHK kapsamında, Gnkur.Bşk.lığı teşkilatı kendi kuruluş ve kadrolarıyla gösterilmekle beraber, Kuvvet Komutanlıkları bu teşkilatlanma dışında bırakılarak, MSB bünyesinde gösterilmiştir.³⁰⁷ Müteakiben 2017’de çıkartılan 696 sayılı KHK ile SSM, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.³⁰⁸

Bu dönemde Türkiye’nin ulusal savunma sanayii ve güvenlik stratejisi politikaları, MGK tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi (MGSB) temel alınarak oluşturulmuştur. “Kırmızı Kitap” olarak da bilinen MGSB, beş yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. MGSB hazırlandıktan sonra, Bakanlar Kurulu tarafından incelenmektedir ve uygun görüldüğü takdirde kabul edilmektedir. Akabinde MSGB Başbakanlık Uygulama Direktifi ile yürürlüğe konulmaktadır.³⁰⁹ MGSB, Gnkur.Bşk.lığı ve Kuvvet Komutanlıklarının kendi görev ve yetki alanlarına ilişkin strateji dokümanlarının temelini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Gnkur. Bşk. tarafından, Türkiye’nin Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS) dokümanı hazırlanmaktadır. TÜMAS gereğince kuvvet komutanlıkları, Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) kapsamında, harekât alanında ihtiyaç duyulan savunma teçhizatlarını belirlemektedirler. Belirlenen ihtiyaçlar, Harekât İhtiyaç Planı (HİP)’ni oluşturmaktadır. HİP’te yer alan ihtiyaç kalemlerine yönelik Stratejik Hedef Planı (SHP) hazırlanmaktadır. Söz konusu ihtiyaçlar SHP’de öncelik sırasına göre düzenlenmektedir. Düzenleme işleminin sonrasında TÜMAS’a uygun olarak On Yıllık Tedarik Planı (OYTEP) hazırlanmaktadır.³¹⁰ Tüm bu sürecin sonucunda, OYTEP kapsamında ihtiyaçların bütçelenmesi yapılmaktadır ve müteakiben tedarik edilmektedir. Bu çerçevede Şekil-7’de, savunma sanayii politikalarının oluşumunda karar verici mekanizmalar ve süreçteki rolleri değerlendirilmektedir.

---

³⁰⁷ 1 Temmuz 1970 gün ve 1324 sayılı “Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, RG: 7.8.1970, 13572, Değişik: 25.7.2016-KHK-669/33 Md.; Değiştirilerek kabul: 9.11.2016-6756/33 Md.

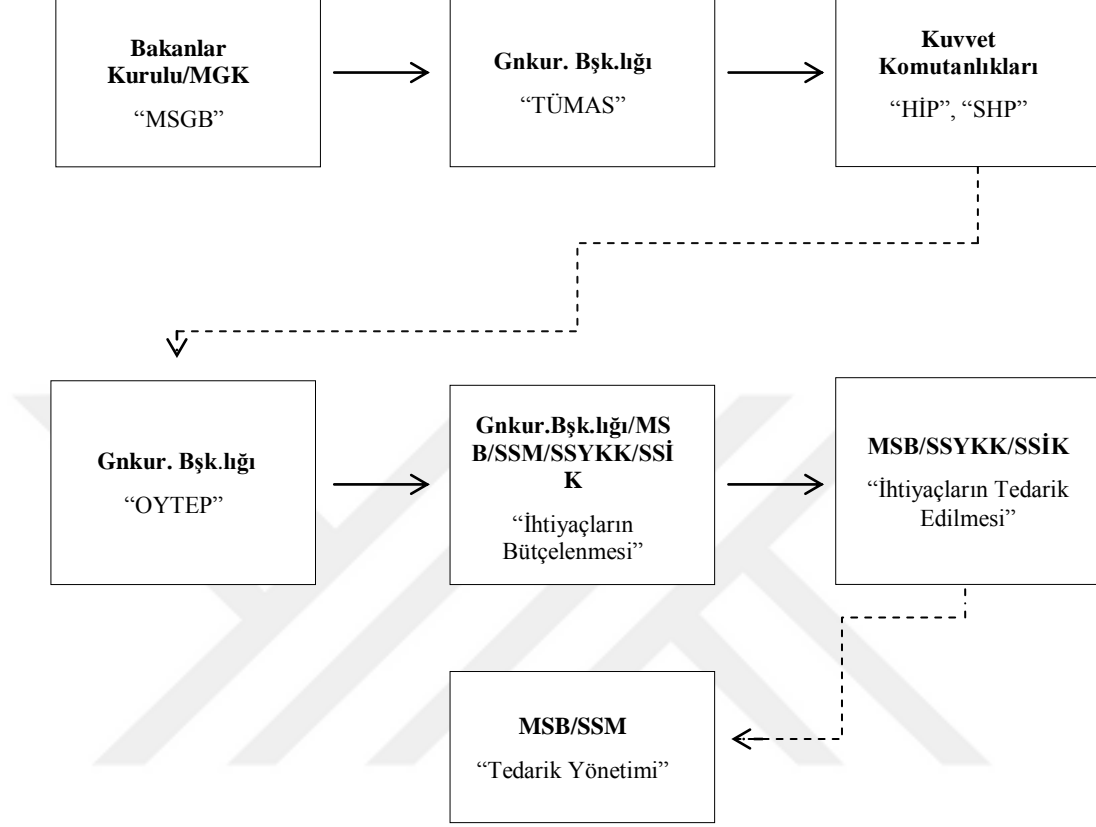
³⁰⁸ 696 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, RG: 27.12.2017.

³⁰⁹ Atilla Sandıklı, **Milli Güvenlik Sistemi ve Milli Güvenlik Siyasetinin Tespiti ve Vasıtaları**, BİLGESAM, 2013.

³¹⁰ Arda Mevlütoğlu, “Türkiye’nin Savunma Reformu Tespit ve Öneriler”, **SETA Analiz**, Sayı: 164, 2016, s. 18.

Şekil-7: Savunma Sanayii Politikalarının Oluşum Süreci ve Bu Süreçte Yer Alan Aktörler

Yukarıda anlatıldığı üzere, savunma sanayii alanında kurumsal ve planlı işleyişe bu dönemde geçilmiştir. Buna rağmen, 2007 yılına değin hükümetlerin programlarında savunma ve güvenlik konularına değindikleri, lakin savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik açıklamalara yer vermedikleri değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 2007 sonrası kurulan hükümetlerin, savunma sanayii kuruluşlarından, bunların üretimlerinden ve hedeflerinden ayrıntılı olarak bahsettikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda dönemin hükümet programlarını incelemenin, Türk savunma sanayii politikalarının gelişimi ve mevcut durumunu analiz edebilmek adına önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1999-2002 yılları arasında iktidarda olan V. Ecevit Hükümeti programında, milli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir ifade yer almamıştır.³¹¹

18.11.2002 tarihinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanarak, Gül Hükümeti kurulmuştur. Gül Hükümeti programında, bölgesel ve küresel terör faaliyetlerine karşı alınması gereken tedbirlerden bahsedilmiştir. Sonrasında TSK'nın; NATO, BM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesindeki faaliyetlerinde devamlılığın sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Ancak savunma sanayii adına kapsamlı bir ifadeye yer verilmemiştir.³¹²

14.03.2003 tarihinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanarak, I. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. Erdoğan Hükümeti programında, Türkiye'nin coğrafi konumu ve bölgede meydana gelen gelişmelere dikkat çekilerek güvenlik ve savunma konularına ağırlık verileceği ifade edilmiştir. Bu konuyla alakalı Hükümet programında, "Güvenliğimiz ve savunmamız neyi gerektiriyorsa, bu konuda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacaktır" ifadesi yer almıştır.³¹³

29.08.2007 tarihinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak, II. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. II. Erdoğan Hükümeti programında savunma sanayiinde bu dönemde yaşanan gelişmelere paralel olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh." ilkesine uygun olarak ve ülkemizin tarihî ve stratejik konumu gereği Türkiye'nin güçlü bir millî savunma sistemine sahip olması temel politikamız olmuştur. İktidarımız döneminde yapılan çalışmalarla, 2002 yılında yüzde 25 olan Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma payı bugün yüzde 50'ye yaklaşmıştır. Savunma sanayimizin uluslararası etkinliği de artırılmış, askerî hücumbot ve gemiler, silah, diğer

³¹¹ TBMM, 57. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, 06.03.2018.

³¹² TBMM, 58. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, 06.03.2018.

³¹³ TBMM, 59. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, 06.03.2018.

savunma araç gereçleri ile komuta kontrol ve elektronik harp sistemleri ihracatımız 350 milyon dolara çıkarılmıştır.³¹⁴

06.07.2011 tarihinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak, III. Erdoğan Hükümeti kurulmuştur. III. Erdoğan Hükümeti programında, milli savunma alanında geliştirilen projelerden ve bu alandaki hedeflerden bahsedilmiştir. Ardından TAI ve ASELSAN gibi Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii kuruluşlarının üretim hedeflerine değinilmiştir. III. Erdoğan Hükümeti programı, bu açıdan diğer hükümet programlarından farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili olarak ifade edilen söylemler şu şekildedir:

Savunma sanayiinde bu güne kadar önemli bir aşama kaydettik. Sektörün ihracatını 1 milyar dolara, cirosunu 2,3 milyar dolara ulaştırdık. TSK'nın silah ve teçhizat ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranını yüzde 50'ye çıkardık. Savunma sanayiinde yürüttüğümüz projelerle 2023'te kendi milli tüfeğini, topunu, tankını, helikopterini, uçağını, insansız hava araçlarını, uydularını tasarlayan, üreten ve ihraç eden bir Türkiye hedeflemekteyiz.³¹⁵

01.09.2014 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, Davutoğlu Hükümeti kurulmuştur. Davutoğlu Hükümeti programında, savunma sanayii konularına kapsamlı yer verilmiştir. Programda, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi hedeflenen projeler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu bağlamda, ALTAY AMT, ANKA BAYRAKTAR ve KARAYEL İHA Sistemleri, ilk savaş gemisi MİLGEM, Milli Piyade Tüfeği (MPT), zırhlı araç projesi olan KİRPİ, ilk Türk tasarım eğitim uçağı olan HÜRKUŞ, ATAK helikopter, SOM füzesi, obüs ve roket üretimlerinden bahsedilmiştir.³¹⁶

25.11.2015 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, II. Davutoğlu Hükümeti kurulmuştur. II. Davutoğlu Hükümet programında, savunma sanayii alanında Ar-Ge faaliyetlerinin önemi vurgulanmıştır. Akabinde geliştirme çalışmaları devam eden projelerden bahsedilmiş ve müteakiben, "Savunma sanayii alanında projelerin gerçekleşmesiyle

³¹⁴ TBMM, 60. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>, 06.03.2018.

³¹⁵ TBMM, 61. Hükümet Programı, Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>, 06.03.2018.

³¹⁶ T.C. Başbakanlık, 62. Hükümet Programı, 01.09.2014, ss. 137-138.

sadece milli ihtiyaçlarımızı temin etmekle kalmayacak, savunma sanayii ihracatında da küresel düzeyde önemli bir aktör haline geleceğiz” şeklinde açıklamalar yapılmıştır.³¹⁷

25.02.2016 tarihinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanarak, Yıldırım Hükümeti kurulmuştur. Yıldırım Hükümeti programında savunma sanayii ile alakalı yer alan ifadeler, II. Davutoğlu Hükümeti programının devamı mahiyetindedir.³¹⁸

Sonuç olarak, 1998-2018 arası dönemde, savunma sanayii politikalarını oluşturan, yöneten ve yönlendiren aktörler şunlardır: TBMM, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu, Gnkur.Bşk.lığı, J.Gn.K.lığı, S.G.K.lığı, Hv.K.K.lığı Dz.K.K.lığı, MGK, MSB, SSM, SSİK, SSYKK, YAŞ.

5.3. SAVUNMA SANAYİİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMA, KURUM VE KURULUŞLAR

Bu bölümde, 1998-2018 arası dönemde kurulan, savunma sanayii alanında faaliyet gösteren belli başlı firma, kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir.

5.3.1. ODTÜ-TEKNOKENT

ODTÜ-TEKNOKENT, 2000 yılı itibariyle hizmet vermeye başlamıştır. TEKNOKENT’in kuruluş amacı; Türkiye’nin rekabet gücünü artıracak teknolojileri geliştiren ve üreten firmalara, araştırmacılara ve akademisyenlere modern alt ve üst yapı imkânları sunmaktır.

2010 yılında, ODTÜ TEKNOKENT bünyesinde, Teknokent Savunma Sanayii Kümelenmesi (TSSK) adı altında, savunma sanayii alanında faaliyet gösteren firmalar toplanmıştır. Bu firmalar, birbirlerini tamamlayıcı ve birbirlerinin

³¹⁷ T.C. Başbakanlık, 64. Hükümet Programı, 25.11.2015, s. 114.

³¹⁸ T.C. Başbakanlık, 65. Hükümet Programı, 25.2.2016, s. 81.

kabiliyetlerine katma değer ekleyen, Ar-Ge faaliyetlerini süreklilik ilkesi kapsamında sürdüren, savunma, havacılık ve güvenlik alanları için yeni ürün ve hizmetler geliştiren çeşitli uzmanlıklara sahiptirler. Bu dönemde kurulup TEKNOKENT bünyesinde faaliyet gösteren bazı savunma sanayii kuruluşları Tablo- 7’de etkinlik alanları baz alınarak sıralanmıştır.

Tablo-7: 2000’li yıllarda TEKNOKENT Bünyesinde Kurulan ve Savunma Sanayii Alanında Faaliyet Gösteren Belli Başlı Firmalar

Firma	Faaliyet Alanı
AEROMS Mühendislik A.Ş.	Yazılım, Tasarım
AEROTİM	Yazılım, Tasarım
ANDAR Elektromekanik	Elektrik-Elektronik
ANKETECH	Elektrik-Elektronik, Tasarım
ANOVA Proje	Makine
ARDIC Labs	Elektrik-Elektronik, Yazılım
ARGENÇ Elektronik Sistemler	Elektrik-Elektronik,
ARGUS Araştırma	Ar-Ge
AY Yazılım Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik
BBT Bilişim	Yazılım
BEAM Teknoloji A.Ş.	Yazılım
BİAS Mühendislik Makine Grubu	Makine
BİLGİ A.Ş.	Yazılım
BÜYÜTECH Yazılım Bilişim	Elektrik-Elektronik, Yazılım
DARKBLUE Telekomünikasyon Sistemleri A.Ş.	Elektrik-Elektronik, Tasarım, Yazılım
DESİSTEK Savunma	Elektrik-Elektronik
EDA Tasarım	Yazılım, Makine, Tasarım
EDEL Mühendislik	Elektrik-Elektronik, Tasarım, Yazılım, Makine
EMEK Ar-Ge	Elektrik-Elektronik, Tasarım, İleri Malzeme, Makine
ENOVAS Müh. Dan. Bilg. San Ve Tic. Ltd. Şti	Elektrik-Elektronik
ESEN Sistem Entegrasyon	Elektrik-Elektronik, Tasarım, Yazılım
ETC Türkiye	Yazılım
FiberLAST A.Ş.	İleri Malzeme, Elektrik-Elektronik, Nanoteknoloji
FİLKON Elektronik	Elektrik-Elektronik
FORUM Mühendislik Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik, Tasarım,
HAVELSAN- EHSİM A.Ş.	Elektrik-Elektronik, Yazılım
HG Mekanik Ar-Ge Müh. Şti.	Makine
INSIDER	Elektrik-Elektronik, Yazılım

ISSD Bilişim Elektronik Eğitim San. Tic. Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik, Yazılım
İNDES Mühendislik	Elektrik-Elektronik, Makine, Tasarım
İNVICTA Ar-Ge Ltd.	Elektrik-Elektronik, Yazılım
İPA Savunma Sistemleri	Elektrik-Elektronik
KİVİ Biyomedikal Müh. San. Tic. Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik, Tasarım, Yazılım
KOÇ Bilgi ve Savunma Teknolojileri	Elektrik-Elektronik, Yazılım
KUASOFT Bilişim Teknolojileri A.Ş.	Yazılım, Elektrik-Elektronik, Tasarım
LABRİS Networks	Elektrik-Elektronik
LEOPAR KOMPOZİT	İleri Malzeme
LETRA Elektronik Yazılım San. Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik
LİNERA Ar-Ge Ltd.	Elektrik-Elektronik
M-D2 Mühendislik	İleri Malzeme, Makine, Tasarım
MEGAP Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik
MİKRO Tasarım Elektronik San. Tic. A.Ş.	Elektrik-Elektronik
MİLSOFT Yazılım Teknolojileri	Yazılım
MODESİS Makine Elektronik Bilişim Teknolojileri	Makine
NANOBİZ	Nanoteknoloji
NANOGRAFI	İleri Nano Malzeme
Nanovatif Malzeme Teknolojileri	İleri Malzeme, Nano Teknoloji
OGEM Otomoasyon Gereçleri ve Elektromenaknik Sanayi	Elektrik-Elektronik
PARGE A.Ş.	Makine
RFTR Elektronik	Elektrik-Elektronik
SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri A.Ş.	Elektrik-Elektronik
SİGUN Bilgi Teknolojileri ve Danışmanlık A.Ş.	Elektrik-Elektronik, Yazılım, Makine, Tasarım
SİGNALTON Teknoloji	Elektrik-Elektronik, Yazılım, Tasarım
SimBT Simülasyon Bilim ve Teknolojileri Ltd. Şti.	Yazılım
SİMSOFT Bilgisayar Teknolojileri Ltd. Şti.	Yazılım
SPARK KALİBRASYON	Elektrik-Elektronik
SST	Makine
TEKNOLUS	Makine
TUALCOM	Elektrik-Elektronik
TULPAR Ar-Ge	İleri Malzeme, Nanoteknoloji
TURBOTEK Ltd. Şti.	Tasarım
UDEA	Elektrik-Elektronik
Ulusal Makine	Makine, Tasarım
UMG Elektronik Ltd. Şti.	Elektrik-Elektronik
UTRLAB	Diğer (Kimya vb.)
VİSRATEK Savunma ve Bilgi Teknolojileri	Elektrik-Elektronik, Yazılım

YAZAR Yazılım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.	Yazılım
YD Yazılım	Elektrik-Elektronik, Yazılım

Kaynak: Tablo-7’de ki bilgiler, ODTÜ TEKNOKENT web sayfasından yararlanılarak hazırlanmıştır. Erişim: <http://odtuteknokent.com.tr/tr>, 20.03.2018.

5.3.2. BAYKAR Makina

BAYKAR Makina, 1984 yılında kurulmuş olup, 2000’li yıllarda savunma sanayii sektörüne giriş yapmıştır. BAYKAR bilhassa, İHA teknolojileri geliştirmeye odaklı olarak milli tasarım, üretim ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında; tasarım/analiz, kompozit imalatı, çok eksenli CNC imalatı, Elektronik donanım imalatı, kabljaj, elektronik test ve entegrasyon, elektronik donanım/tasarım, gömülü yazılım çalışmaları yapmaktadır.³¹⁹ Şirketin amacı; hava aracı sistemleri sektöründe, öncü sistemler ve alt sistemleri milli kaynaklarla üreterek savunma sanayiine katkıda bulunmaktadır.

5.3.3. BİTES Savunma Şirketi

BİTES, 2001 yılında kurulmuş olup, 2005 yılı itibari ile faaliyet alanını savunma sanayii olarak belirleyerek sektöre resmi olarak giriş yapmıştır. Şirketin amacı; dünya standartlarında kurumlara yönelik özel, fonksiyonel, kullanıcı dostu, fark yaratan yüksek kaliteli bilişim hizmet ve çözümleri sunmaktır. BİTES’in faaliyet alanını; eğitim ve simülasyon teknolojileri, sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaları, yazılım geliştirme ve coğrafi bilgi sistemleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda şirket, özgün tasarım ve üretimleriyle, TSK’nın harbe hazırlık aşamasında muhtelif ihtiyaçlarını karşılamaktadır.³²⁰

³¹⁹ BAYKAR Makina, Hakkımızda, Erişim: <http://baykarmakina.com/hakkimizda/vizyon/>, Kabiliyetler, <http://baykarmakina.com/kabiliyetler/>, 02.03.2018.

³²⁰ BİTES, Hakkımızda, Erişim: <http://www.bites.com.tr/tr/sirket-profil/>, 02.03.2018.

5.3.4. VESTEL Savunma

VESTEL Savunma, 2003 yılında kurulmuştur. Şirketin faaliyet alanını; İHA sistemleri, sistem entegrasyonu, hidrojen ve yakıt pili teknolojileri alanlarında yapılan geliştirme, tasarım ve üretim etkinlikleri oluşturmaktadır. VESTEL'in amacı bilhassa İHA sistemleri alanında, tamamen özgün sistemler geliştirmektir.³²¹

5.3.5. STD Uzay ve Savunma Teknolojileri A.Ş.

STD, 2005 yılında savunma elektroniği ve yazılım ürünlerini geliştirmek ve üretmek amacıyla kurulmuştur. Şirket; elektronik harp sinyal işleme ve analiz sistemleri, görüntü işleme ve analiz yazılımları, uydu yer istasyonları, uydu sinyal/veri işleme ve analiz sistemleri, hava platformları ve silah sistemleri elektronik/aviyonik sistemler, kara platformlarının elektronik üniteleri ve simülasyon ve eğitim sistemlerinin tasarım ve üretimi alanlarında faaliyet göstermektedir.³²²

5.3.6. TUSAŞ- Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.

2005 yılında TAI'nin yabancı hisselerinin Türk hissedarlar tarafından satın alınmasıyla TAI ve TUSAŞ birleşerek, TUSAŞ Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. çatısı altında faaliyetlerine devam etmişlerdir. TUSAŞ, TSK'nın havacılık ve uzay sanayi sistemleri alanlarında, modernizasyon ve sistem entegrasyonu ihtiyacını karşılamaktadır. Bu kapsamda TUSAŞ, Türkiye'nin havacılık ve uzay sanayisinin gelişimine öncülük eden bir yapılanmadır.³²³

³²¹ Vestel Savunma, Kurumsal, Erişim: <http://www.vestelsavunma.com/tr/kurumsal>, 02.03.2018.

³²² STD, Kurumsal, Erişim: <http://www.sdt.com.tr/tr/kurumsal/>, 02.03.2018.

³²³ TUSAŞ-Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş., Hakkımızda, Erişim: <https://www.tai.com.tr/kurumsal/hakkimizda>, 07.03.2018.

5.3.7. METEKSAN Savunma

METEKSAN Savunma, 2006 yılında Bilkent Holding çatısı altında kurulmuştur. Şirketin faaliyet alanını; taktik ve stratejik füze sistemlerinin veri bağları, haberleşme sistemleri, milimetre dalga radar sistemleri, lazer çözümleri, sualtı akustik sonar sistemleri ve eğitim simülatörleri oluşturmaktadır.³²⁴

SSM'nin, TSK'nın platform ve harekât ihtiyaçları doğrultusunda yapmış olduğu yönlendirmeleri temel alan METEKSAN, Türkiye'nin savunma sanayii alanında ihtiyaç duyduğu özgün alt sistemlerin, tasarım ve üretimini yapmaktadır. Geliştirilen bu sistemler, SSM'nin sanayileşme ve yerlileşme politikalarında ki etkinliğini yansıtmaktadır.³²⁵

5.3.8. Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatçıları Birliği (SSİ)

SSİ, 2011 yılında kurulmuştur. Birliğin kuruluş amacı; savunma sanayii sektörünü uluslararası pazara entegre etmek ve rekabet edebilir bir yapıya kavuşturarak sektör ihracatını artırmaktır. Bu amaç doğrultusunda savunma sanayii sektörünün SSİ çatısı altında, belirlenen amaca yönelik, etkin ve verimli bir şekilde ilerleyeceği düşünülmektedir.³²⁶

5.3.9. YEPSAN Savunma ve Havacılık Sanayii ve Ticaret A.Ş.

2011'de kurulan YEPSAN, TUSAŞ/TAI ile 2012 yılı sonunda alt yüklenici sözleşmesi imzalanmıştır. Şirket sözleşmenin akabinde savunma sanayii alanında üretim faaliyetlerine başlamıştır. YEPSAN, alt yüklenici olarak havacılık sektöründe ihtiyaç duyulan makine/teçhizat ve üretimde kullanılacak yazılım programlarının tasarım ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

³²⁴ METEKSAN Savunma, Kurumsal, Erişim: <http://www.meteksan.com/corporate>, 02.02.2018.

³²⁵ Ümit Bayraktar, K. Burak Codur, "Yerli Platformların Radar Altimetre İhtiyacını Meteksan Savunma Karşılacak", *MSİ Dergisi*, Ocak 2018, s. 94.

³²⁶ Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatçıları Birliği, Hakkımızda, Erişim: <http://www.turksavunmasanayi.gov.tr/tr/Hakkimizda>, 02.03.2018.

5.4. SAVUNMA SANAYİİ ÇÖZÜMLERİ

Bu bölümde, 1998-2018 arası dönemde üretilen, belli başlı savunma sanayii ürünlerine yer verilmiştir.

5.4.1. Kara Araçları

OTOKAR öncülüğünde; ALTAY AMT, KAYA ve KAYA II Zırhlı Araçları, TULPAR/TULPAR-S Tankları, ARMA 6x6/8x8 ZMA, COBRA I/COBRA II TZA üretilmiştir. ALTAY AMT, K.K.K.lığının modern ana muharebe tankı ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Ayrıca ALTAY dünyanın en modern ana muharebe tankı olmakla birlikte, Türkiye'nin en büyük milli kara sistemi projesidir.³²⁷ TULPAR/TULPAR-S tank sistemleri, yüksek balistik ve mayın koruması özelliğine sahip olarak tasarlanıp, üretilmiştir. Proje kapsamında geliştirme çalışmaları devam etmektedir. KAYA/KAYA II TZA, TSK'nın personel ve yük taşıma ihtiyacını karşılamak amacıyla üretilmiştir. ARMA 6x6/8x8, COBRA/COBRA II Tekerlekli ZMA, TSK'ya zorlu arazi ve iklim koşullarında etkin harekât kabiliyeti kazandırmak amacıyla tasarlanmışlardır.³²⁸

FNSS tarafından; AKINCI ZMA, PARS 6X6/8X8 Taktik Tekerlekli Zırhlı Araçları (TTZA), ILGAZ 4x4 TOMA ve Seyyar Hücum Köprüsü (SYHK), Amfibi Zırhlı Muharebe İstihkâm İş makinesi (AZMİM), Gizli Zırhlı Station Wagon üretilmiştir.

Nurol Holding öncülüğünde; EJDER YALÇIN 4x4/6x6 Tekerlekli ZMA, EJDER Toplumsal Müdahale Aracı (TOMA) üretilmiştir.³²⁹ AKINCI ZMA, Güney Doğu Asya ve Ortadoğu ülkelerinin Silahlı Kuvvetleri envanterinde görev yapmaktadır.³³⁰ PARS 6x6 ve 8x8 TTZA ise zorlu çevre koşullarında TSK'nın manevra imkân ve kabiliyetini arttırmak amacıyla tasarlanmıştır. EJDER YALÇIN

³²⁷ Mönch TR, "ALTAY, Dünyanın En Modern Ana Muharebe Tankı Konumunda!", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt: XXXI, Sayı: 179, 2017, ss. 70-71.

³²⁸ OTAKAR, Ürünler, Erişim: <https://www.otokar.com.tr/tr/urunler/cobra-ii-tekerlekli-zirhli-arac>, 03.03.2018.

³²⁹ SSM, Savunma Sanayii Ürünler Kataloğu (2015-2016), s. 17.

³³⁰ FNSS, **a.g.e.**, ss. 168-175.

4x4 ve 6x6, EJDER TOMA ise güvenlik güçlerinin toplumsal olaylara karşı hızlı ve etkin bir şekilde müdahale etmelerini sağlamaktadırlar. Ayrıca EJDER TOMA ve ILGAZ 4x4 Türkiye’de başta EGM ve J.Gn.K.lığı olmak üzere birçok kurum tarafından kullanılmaktadır. Bilhassa EJDER, bu alanda zırhlı olarak tasarlanıp üretilen ilk TOMA olması açısından önemlidir.³³¹

BMC tarafından ise; BMC-185-09 B(4x4), BMC-245-16 P(4x4), BMC-380-26 P(6x6) şeklinde adlandırılan Taktik Tekerlekli Araçlar (TTA), KİRPİ TZA üretilmiştir. Bu araçlar, askeri birliklerin muharebe alanındaki mayına ve balistik tehditlere karşı dayanıklılığını arttırmak amacıyla üretilmiştir.³³²

5.4.2. Hava Araçları

TUSAŞ öncülüğünde; TSK’nın taarruz helikopteri ihtiyacının karşılanması amacıyla T129 ATAK geliştirilmiştir. Ağır silah yükü ile zorlayıcı görevlere yönelik optimize edilmiş olan T129 ATAK, TSK’nın operasyonlarında aktif olarak görev icra etmektedir.³³³

Öte yandan bu dönemde SSM-TAI öncülüğünde, HÜRKUŞ projesi geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. HÜRKUŞ, Hv.K.K.lığının başlangıç ve temel eğitim uçağı alanındaki ihtiyacına yönelik olarak projelendirilmiştir. Proje kapsamında gece ve gündüz görev yapabilme kabiliyetine sahip olarak tasarlanan uçağın, HÜRKUŞ-A ve HÜRKUŞ-B olmak üzere iki ayrı konfigürasyonu geliştirilmektedir.³³⁴

³³¹ SSM, Savunma Sanayii Ürünler Kataloğu (2015-2016), s. 20.

³³² BMC, Savunma Sanayii, Erişim: <http://www.bmc.com.tr/savunma-sanayi/taktik-tekerlekli-araclar/bmc-245-16-p-4x4-5-ton-tta/>, 03.03.2018.

³³³ TAI, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/t129-atak>, 07.09.2018.

³³⁴ SSM, a.g.e., s. 43.

5.4.3. Deniz Araçları

Denizaltı Savunma Harbi ve Keşif Karakol Gemisi MİLGEM, bu dönemdeki en önemli tasarım ve üretim faaliyetlerindedir. MİLGEM, yerli tasarım ve milli üretim kabiliyetleri kullanılarak üretilen, modern korvet sınıfı gemilere verilen addır. MİLGEM sınıfı korvetlerin ilki TCG Heybeliada (F-511), ikincisi TCG Büyükada (F-512)'dir. Korvetler, Dz.K.K.lığının modern muharebe ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak azami yerlilik payı ile üretilmişlerdir.³³⁵

Süratli Amfibi Gemi (LCT), Anadolu Tersanesi-Furtrans iştiraki ve SSM ortaklığıyla tasarlanmıştır. LCT; zırhlı araç ve tank transferi, orduya denizden birlik intikalinin gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır. Çıkarma gemisi olarak da bilinen LCT, Dz.K.K.lığının harekât alanındaki kabiliyetini arttırmaktadır.³³⁶

Diğer taraftan bu dönemde, şahıs ve devlet tersanelerinde sahil güvenlik ve karakol botları üretimleri hız kazanmıştır. Üretilen sahil güvenlik ve karakol botları, Dz.K.K.lığının keşif, gözetleme ve muhtelif tehditlere karşı icra edecekleri görevler kapsamında aktif olarak kullanılmaktadır. Tasarlanıp üretilen sahil güvenlik ve karakol botları şunlardır:³³⁷

Dearsan Tersanesi'nde üretilen; Tuzla Sınıfı Yeni Tip Karakol Botu (YTKB).

Yonca-Onuk Tersanesi'nde üretilen; Ani Müdahale Botu Onuk MRTP 16-MRTP 20 ve Özel Harekât Botu Onuk MRTP 24/U, Süratli Hücum Botu MRTP 24 FAC, Süratli Karakol ve Hücum Botu MRTP 34.

İstanbul Tersanesi'nde üretilen; Hızlı Devriye Botu SNR-17

Selah Tersanesi'nde üretilen; Sualtı Taarruz Timleri İntikal Botu.

RMK Marine'de inşa edilen; 42M Süratli Hücum Teknesi (FAC), Sahil Güvenlik Arama Kurtarma Gemisi (SGAK).

³³⁵ Özden Örnek, *Milgem'in Öyküsü*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 232.

³³⁶ SSM, a.g.e., s. 27.

³³⁷ SSM, a.g.e., ss. 29-30-31-32-33.

Ares Tersanesi'nde üretilen; Çok Rollü Devriye Gemisi ARES 110 HERCULES, Süratli Hücumbot ARES 125 FAMB, Çoklu Görev Süratli Devriye Botu ARES 58 FPB, Özel Kuvvetler Destek Botu ARES 150 SOF, Süratli Devriye Botu KND 30 FAST PATROL, Modern Piket Bot ARES 42 HECTOR.

Bu dönemde Dz.K.K.lığının su altı/üstü muhtelif ihtiyaçlarına yönelik olarak tasarlanıp üretilen destek gemileri ise şunlardır:³³⁸

İstanbul Tersanesi'nde inşa edilen; Sismik Araştırma Gemisi MTA Turkuaz, Kurtarma ve Yedekleme Gemisi (KURYED), IŞIN A-583 ile AKIN A-584, Denizaltı Kurtarma Ana Gemisi (MOSHIP) ALEMDAR A-601.

Sedef Tersanesi'nde üretilen; TCG Yarbay Kudret Güngör (YKG) A-595.

ASELSAN öncülüğünde inşa edilen; İnsansız Suüstü Aracı LEVENT.

GATE Elektronik firması tarafından üretilen; Otonom Sualtı Gözlem Aracı GMK-C ve Milli AUV, Uzaktan Kumandalı Sualtı Gözlem Aracı GELİBOLU.

Global Teknik firması öncülüğünde üretilen; İnsansız Su üstü Aracı GLOBİDA.

5.4.4. İHA Sistemleri

TAI öncülüğünde; TSK'nın havadan keşif, gözetleme, hedef teşhis ve tespit ihtiyaçlarını karşılamak üzere ANKA İHA Sistemi, ŞİMŞEK Hedef Uçak Sistemi geliştirilmiştir. ANKA, Özgün Türk İnsansız Hava Aracı (TİHA) Projesi altında geliştirilmektedir. Sistem, iki farklı konfigürasyona sahiptir: Blok-A ve Blok-B.³³⁹ Geliştirilen bu sistemler 2016 tarihinden itibaren keşif ve gözetleme uçuşları yapmaktadırlar. Bu uçuşlar, terörle mücadele eden güvenlik güçlerine önemli

³³⁸ SSM, a.g.e., ss. 36-37.

³³⁹ İbrahim Sünnetci, "Türkiye'nin Güvenliğine Hizmet Veren İHA Sistemlerine Bir Bakış-II", Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, 2015, Cilt: XXIX, Sayı: 170, s. 80.

ölçüde istihbari bilgi sağlamaktadır.³⁴⁰ ŞİMŞEK Hedef Uçak Sistemi ise bir Ar-Ge projesidir. Hava savunma sistemleri kapsamında, izleme ve atış eğitimlerinde kullanılmak üzere geliştirilmektedir.³⁴¹

ASELSAN tarafından, ARI-1T Döner Kanatlı Mini İnsansız Uçan Sistem geliştirilmiştir. ARI-1T, TSK'nın keşif, gözetleme ve istihbarat görevlerinde faaliyet göstermektedir.³⁴²

Vestel Savunma öncülüğünde; KARAYEL Taktik İHA ve EFE Mini İHA, geliştirilmiştir. KARAYEL, TSK'nın kaputtan atış, paraşütle iniş Taktik İHA ihtiyacının karşılanması amacıyla geliştirilmiştir.³⁴³ Sistem, NATO'nun "Sivil Hava Sahasında Uçuşa Elverişlilik" Standardı STANAG-4671'e göre tasarlanıp, üretilmiş ilk ve tek Taktik İHA'dır.³⁴⁴ EFE Mini İHA ise güvenlik birimlerinin, muhtelif bölgelerdeki gözlem ihtiyacını karşılamaktadır.³⁴⁵

BAYKAR Makina tarafından, BAYRAKTAR TB2 Taktik İHA, BAYRAKTAR Mini İHA ve Malazgirt İHA geliştirilmiştir. Bayraktar TB2 Taktik İHA, %93 yerlilik ve %100 millilik oranı ile geliştirilen ileri teknoloji bir çözümdür.³⁴⁶ Dünyadaki muadil İHA çözümleri ile rekabet edebilecek yeteneklere sahip olan sistemin birçok özelliği, ihale şartnamesinde belirlenen yeteneklerin üzerindedir. Söz konusu sistem terörizmle mücadele kapsamında Güneydoğu'da ve Suriye sınırında aktif olarak kullanılmaktadır.³⁴⁷ Öte yandan, K.K.K.lığının yakın menzil gözetleme, keşif ve hedef tespiti faaliyetlerinde görev icra eden Mini İHA, Türkiye'nin ilk milli hava aracı olma özelliğine sahiptir.³⁴⁸ Malazgirt İHA ise, TSK'nın sınır bölgelerinde, gözetleme faaliyetlerinde ki etkinliğini arttırmak

³⁴⁰ İbrahim Sünnetci, "İHA Programlarında Yaşanan Son Gelişmeler", Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, 2016, Cilt: XXX, Sayı: 173, s. 118.

³⁴¹ SSM, a.g.e., s. 44.

³⁴² SSM, a.g.e., s. 45.

³⁴³ Mönch TR, "Taktik İHA'da İmzalar Atıldı", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, 2010, Cilt: XXIV, Sayı: 142, s. 91.

³⁴⁴ VESTEL Savunma, KARAYEL Taktik İHA Sistemi, Erişim: <http://www.vestelsavunma.com/tr/urun-insansiz-hava-araci-sistemleri>, 26.05.2017.

³⁴⁵ SSM, a.g.e., s. 45.

³⁴⁶ "Baykar Makina: Fabrika Ziyareti", **ST Otomasyon Dergisi**, Mayıs 2015, Sayı: 77, s. 64.

³⁴⁷ İbrahim Sünnetci, "İHA Programlarında Yaşanan Son Gelişmeler", Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, 2016, Cilt: XXX, Sayı: 176, s. 176.

³⁴⁸ BAYKAR Makina, Bayraktar Mini İHA, Erişim: www.baykarmakina.com, 20.05.2017.

amacıyla geliştirilmiştir. Malazgirt, dünyada ilk kez TSK tarafından envantere alınan mini robot helikopter sistemidir.³⁴⁹

5.4.5. Füze Sistemleri

ROKETSAN öncülüğünde; CİRİT 2.75 Lazer Güdümlü Füze, HİSAR-A/HİSAR-O, MIZRAK-O, MIZRAK-U, Satha Atılan Orta Menzilli Mühimmat (SOM) üretilmiştir. CİRİT 2.75 Lazer Güdümlü Füze, TSK'nın taarruz helikopterlerinden hafif zırhlı/zırhsız, sabit ve hareketli hedeflere karşı yürütmüş olduğu operasyonlarda kullanılmaktadır. Farklı platformlara entegre edilebilen CİRİT, Türkiye'nin ilk milli füzesidir.³⁵⁰ HİSAR-A ve HİSAR-O Hava Savunma Sistemleri; askeri üs, tesis, liman ve birliklerin havadan gelebilecek muhtelif tehdit unsurlarına karşı korunabilmeleri amacıyla geliştirilmiştir. MIZRAK-O Orta Menzilli Tanksavar Füze Sistemi, kara birliklerinin kullanımına uygun olarak üretilmiştir. Sistem, sadece sabit ve hareketli kara platformlarına entegre edilmektedir. MIZRAK-U Uzun Menzilli Tanksavar Füze Sistemi, muharebe ortamındaki zırhlı tehdit unsurlarına yönelik geliştirilmiştir. Sistem, hava araçlarına, kara ve deniz platformlarına entegre edilebilmektedir. SOM ise hava platformlarından, kara ve denizdeki muhasım unsurlara yönelik kullanılmaktadır. Ayrıca ROKETSAN ve TÜBİTAK ortaklığıyla geliştirilen SOM'un; SOM-A, SOM-B1, SOM-B2 olmak üzere farklı varyantlardan oluştuğunu belirtmek gerekir.³⁵¹

Öte yandan bu dönemde ASELSAN tarafından; Kaideye Monteli Hava Savunma Sistemi (KMS), Alçak İrtifa Hava Savunma Sistemi HİSAR-A ve HİSAR-O, Silah Sistemi Aracı KORKUT (KORKUT-SSA), Komuta Kontrol Aracı KORKUT (KORKUT-KKA) üretilmiştir.³⁵² KMS; sabit, değerli ve muharebe alanında yer alan zırhlı veya mekanize birlikleri hava saldırılarına karşı korumak

³⁴⁹ BAYKAR Makina, Malazgirt Döner Kanat İHA, Erişim: http://bayka_rmakina.com/sistemler-2/malazgirt-doner-kanat/, 20.09.2017.

³⁵⁰ ROKETSAN, Ürünler, Erişim: <http://www.roketsan.com.tr/urunler-hizmetler/hassas-gudumlu-fuzeler/cirit-275-lazer-gudumlu-fuze/>, 06.03.2018.

³⁵¹ SSM, a.g.e., ss. 94-95.

³⁵² SSM, a.g.e., s. 97.

amacıyla geliştirilmiştir. HİSAR-A ve HİSAR-O ise, harekât halindeki kritik birliklerin korunması amacıyla tasarlanmıştır. KORKUT-SSA ise, güncel hava tehditlerine karşı geliştirilmiş bir sistemdir. Bu sistemin komuta kontrolünü sağlamak amacıyla, KORKUT- KKA üretilmiştir.

5.4.6. Ağır Silah

MKEK öncülüğünde; 155 milimetre (mm) silah sistemi FIRTINA, 40 kilometre (km) menzilli topçu silahı PANTER, ALTAY Tankı Silah Sistemi, 40 mm Tamburlu ve Otomatik Bombaatar, 7.62 mm Fişek, 25 mm M791 APDS-T Mermisi, 2.75 Roket Kompleksi, 15 mm (MOD 274) OBÜS Mühimmatı üretilmiştir. Akabinde MKEK-TÜBİTAK girişimiyle, Nüfus Edici Bomba (NEB) geliştirilmiştir.

ASELSAN tarafından; Atış Kontrol Sistemi OBÜS ve 30 mm Uzaktan Komutalı Stabilize Silah Sistemi MUHAFAZ, 40 mm/76 mm Deniz Topu Atış Kontrol Sistemleri, Lazer Güdüm Kiti (LGK), Lumbar Motion Monitor (LMM) Füzesi Atıcı Sistem geliştirilmiştir. Müteakiben TÜBİTAK-ASELSAN ortaklığıyla; Hassas Güdüm Kiti (HGK), Kanatlı Güdüm Kiti (KGK) üretilmiştir.

FNSS öncülüğünde; Tek Kişilik Nişancı Kule, ASELSAN-FNSS ortaklığıyla 30 mm Uzaktan Komutalı Kule, Nurol Holding girişimiyle 20 mm Toplu/7.62 mm Kule Silah Sistemi üretilmiştir.

OTAKAR tarafından ise, zırhlı araçlar için MIZRAK-30 diye adlandırılan bir silah sistemi tasarlanmıştır.

ROKETSAN tarafından; Denizaltı Savunma Harbi (DSH) Roketi ve Alıcı Sistemi, Topçu Roketleri, Mini Akıllı Mühimmat, T-300/TR-122/T-107 ÇNRA geliştirilmiştir.

OTOKAR öncülüğünde; BOZOK 25 mm. Tek Kişilik Kapalı Kule, KESKİN Uzaktan Komutalı Silah Sistemi (UKKS), ÜÇOK/BAŞOK UKSS, BOZOK 12,7 mm Tek Kişilik Kapalı Silah Kulesi üretilmiştir.³⁵³

ASELSAN tarafından; Uzaktan Kumandalı Stabilize Otomatik Silah Sistemi STAMP, Uzaktan Komutalı Stabilize Silah Sistemi SARP, Uzaktan Kumandalı Stabilize Top Sistemi STOP ve Zırhlı Araç Termal Nişangâh Sistemi ATS10/20 üretilmiştir.³⁵⁴

MKEK öncülüğünde; Makinalı Tabanca MP5-A3, MP5-K, Keskin Nişancı Tüfeği BORA, Milli Piyade Tüfeği MPT-76, Yarı Otomatik Av Tüfeği T-41 ve 5.56 mm Fişek üretilmiştir.³⁵⁵

Sarsılmaz tarafından; Piyade Tüfeği SAR 223-C, Yarı Otomatik Av Tüfeği SA-X 700, Makinalı Tabanca TE54, Yarı Otomatik Tabanca KILINÇ 200 ve SR38-2.5/4/6 kodlamalı tabancalar üretilmiştir.³⁵⁶

Yüksel Savunma öncülüğünde; Uzaktan Komutalı Gözetleme/Atış Platformu NÖBETÇİ geliştirilmiştir.³⁵⁷

TİSAŞ tarafından; ZIG P 17, ZIG M 1911, ZİGANA T, ZİGANA SPORT olarak isimlendirilmiş tabancalar üretilmiştir.³⁵⁸

GİRSAN Silah Sanayi öncülüğünde; Standart tabanca, COMPACT MC, MC 27 ve Yarı Otomatik Av Tüfeği MC 312 geliştirilmiştir.³⁵⁹

Nurol Holding tarafından ise, Nişancı Kupolası ve Canik Silah tarafından TP9SA kodlamalı tabanca üretilmiştir.³⁶⁰

---

³⁵³ SSM, a.g.e., ss. 106-107.

³⁵⁴ SSM, a.g.e., ss. 106-108.

³⁵⁵ SSM, a.g.e., ss. 109-110.

³⁵⁶ SSM, a.g.e., ss.110-111.

³⁵⁷ SSM, a.g.e., ss.108.

³⁵⁸ SSM, a.g.e., s.112.

³⁵⁹ SSM, a.g.e., ss.110-112.

³⁶⁰ SSM, a.g.e., ss.108-113.

5.4.7. Radar-Sensör Sistemleri

Bu dönemde TSK'nın muhtelif radar ve sensör alanındaki ihtiyaçları, çoğunlukla ASELSAN üretimleriyle karşılanmıştır. ASELSAN'ın bu alanda milli kaynaklarla üretmiş olduğu belli başlı ürünler şunlardır:³⁶¹

Deniz platformları için; ARES 2N Deniz Platformu Radar Sistemi, SERDAR Sahil Gözetleme Radar, Sentetik Açıklıklı Radar, VATOZ Deniz Görev Yönetim Sistemi, SİLYON Seyir Kontrol Sistemi, Denizaltı Torpido Karşı Tedbir Sistemi ve HIZIR Suüstü Gemileri İçin Torpido Karşı Tedbir Sistemi geliştirilmiştir.

Kara platformları için; ŞAHİNGÖZÜ Kara Platformu Elektro-Optik Sistemi, A 940-A 960 Silah Nişangâhları, MATES Mayın Tespit Sonarı, KARTALGÖZÜ Termal Atış Kontrol Sistemi, KESKİNGÖZ Elektro-Optik Sensör Sistemi ve Keşif Gözetleme Sistemi, SAGER Tanksavar Termal Nişangâh üretilmiştir.

Hava platformları için; SERHAT Havan Tespit Radarı, KALKAN Hava Savunma Erken İkaz Radarı geliştirilmiştir.

5.5. SAVUNMA SANAYİİ POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de 1998-2018 arası dönemde, savunma sanayiinin hızlı bir gelişim içerisinde olduğu görülmektedir. 1998 yılında TSSPSE'nin yürürlüğe konulması, Türk savunma sanayii için kritik bir eşik olup, bu alandaki politikaların nitelik ve nicelik bakımından değişeceğinin ilk sinyalini vermiştir. Ancak TSSPSE'nin ciddi eksiklikleri olan bir doküman olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Ayrıca yerli ve millilik konusunda tam manasıyla istenileni vermekten de uzaktır. Bu tespitle, değişimin özgün ve milli çözümlere doğru evrilmesi 2004, bilhassa da 2007 sonrasındaki adımlarla gerçekleşmiştir. Nitekim bu süreçte, Mayıs 2004'teki SSİK

³⁶¹ SSM, a.g.e., ss. 116-...-136.

toplantısının ve ilerleyen süreçte hazırlanan Stratejik Planların önemli katkıları olduğunu söylemek gerekir.

Öncelikli olarak belirtilmesi gereken husus, bu dönemde savunma sanayiini yönlendiren en önemli aktörün SSM olduğudur. Savunma sanayiinin geliştirilmesi amacıyla kurulan SSM'nin, 2006 yılı öncesinde teknoloji edinme ve yahut üretme konusundaki misyonu farklılık göstermektedir. Şöyle ki, 2006 yılı öncesinde SSM, savunma teçhizatlarının temini konusunda, yabancı üreticilerden modern sistemlerin transfer edilmesini desteklemiştir. 2006 yılından itibaren ise, savunma sistem ve teçhizatlarının tedariklerinde “yerli ana yüklenici” kullanılmaya başlanılmıştır. TSK'nin ihtiyacı olan araç-gereç ve muhtelif teçhizatlar için SSM'nin öncülüğünde, Türk savunma sanayii kuruluşlarına yönelik ihaleler yapılmıştır. İhaleler sonucunda ihtiyaçların tedariki büyük ölçüde milli kaynaklarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayii faaliyetlerinde teknoloji yeteneğinin de gelişmesini sağlamıştır.

2010 tarihinden itibaren Türk savunma sanayiinde yerli ve milli üretim modelleri benimsenmiştir. Aslında Türkiye'de, önceki yıllarda da yerli ve milli üretime yönelik girişimler olmuştur. Ancak kalıcı modern savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik kayda değer gelişmeler ancak 2010 yılı itibariyle sağlanmıştır. Nitekim bugün Türk savunma sanayiinde milli ve yerli kabiliyetlerle geliştirilen ve üretilen, özgün tasarıma sahip araç-gereç ve teçhizatlar bunun göstergesidir. Bu süreçte SSM tarafından yayımlanan faaliyet raporlarında projelere sağlanan katkı oranları değerlendirilmektedir. Proje modellerinde yurtiçi geliştirmeye ağırlık verilmesi sayesinde, TSK'nın savunma sistem ve modernizasyon ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma oranı 2011 yılı itibariyle %54 seviyesine ulaşmıştır.³⁶² 2017 yılında yayımlanan 2016 Faaliyet Raporu, SSM projeleri kapsamında 2016 yılında yerli katkı oranının %68,5 olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca TSK'nın modernizasyon ihtiyacının da, %90'ı milli kaynaklardan karşılanmaktadır.³⁶³

---

³⁶² SSM, Performans Programı, 2016.

³⁶³ Türk Savunma Sanayiinin Geleceği: Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu-1, Rapor No: 71, 2015, s. 18.

Projelerdeki yerli katkı oranlarının yükselmesi, sektörün ihracat hacminin de genişlemesini sağlamıştır. Türk Savunma ve Havacılık Sanayii İhracatı, 2011’de 883 milyon 845 bin, 2012’de 1 milyar 260 milyon 810 bin, 2013’te 1 milyar 388 milyon 803 bin, 2014’te 1 milyar 647 milyon 799 bin, 2015’te 1 milyar 654 milyon 88 bin dolar seviyelerine ulaşmıştır.³⁶⁴

Öte yandan, 2016’da; 1.806.038.181 ABD\$ Sanayi Katılımı (SK), 649.406.637 ABD\$ ihracat, 176.259.701 ABD\$ teknolojik iş birliği kapsamında SK/Offset (SK/O) sözleşmesi yapılmıştır. SK/O sözleşmeleri ile yurt dışına kaynak çıkışının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan sözleşmeler Türkiye’de, çeşitli savunma sanayii faaliyetlerinin yürütülmesini gerekli kıldığından, bu alanda faaliyet gösteren kurumların istihdam alanları genişlemiştir.³⁶⁵

Diğer taraftan belirtmek gerekir ki, Türkiye’nin savunma sanayiinde hızlı bir gelişim içerisinde olmasına rağmen, temel üretim faaliyetlerinde verimsizlik, teknik alt yapı sorunları ve finansal kaynak yetersizlikleri yaşadığı göz ardı edilemez. Bu sorunlardan dolayı, bazı projelerde seri üretim aşamasına geçilememiştir. TSK’nın muharebe ortamında acil ihtiyaç duyduğu muhtelif harp teçhizatları dış alımlarla karşılanmaktadır. Söz konusu bu alımlar, savunma sanayiinde, “millilik” ilkesinin tam anlamıyla sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu noktada, Türkiye’nin öz kaynaklarla elde etmiş olduğu kazanımları koruması ve bu kazanımları teknolojiye paralel olarak sürdürülebilir kılması gerekmektedir.

---

³⁶⁴ Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu, 2013, s. 15.

³⁶⁵ Mönch TR, Savunma Sanayii Müsteşarlığı: Teknolojik Derinlik Küresel Etkinlik, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, ..., s. 12.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları” adlı bu çalışmada, Türk savunma sanayiinin gelişimi dönemsel perspektifle incelenmiştir. Bu kapsamda çalışma; savunma sanayii alanında etkili olan aktörler ve uyguladıkları politikalar ile söz konusu alanda faaliyet gösteren firma, kurum, kuruluşlar ve bunların üretim faaliyetleri ekseninde şekillenmiştir. Türk savunma sanayiinin gelişiminde, belli başlı kırılma noktaları esas alınarak hazırlanan çalışmada, “Türkiye’nin izlemiş olduğu savunma politikaları, savunma sanayiinin gelişimini nasıl etkilemiştir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan tespit ve öneriler şu şekildedir:

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma alanındaki faaliyetlerin arttırılmasını desteklenmiştir. Türk savunma sanayiinin yapıtaşları niteliğinde olan tesis ve işletmelerin sürdürülebilirliği devlet politikası olarak görülmüştür. Bu sebeple oluşturulan idari mekanizmalar, 1948’lere kadar Türkiye’nin savunma alanında, sürekli gelişme kaydetmesini ve bağımsız politikalar yürütmesini sağlamıştır. Ancak Türkiye’nin 1948’den sonra, başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden ekonomik-askeri yardımlar alması, akabinde 1952 yılında NATO’ya dâhil olması, savunma politikalarının planlı ve programlı bir şekilde geliştirilmesini engellemiştir. Bu yıllarda siyasi çevrelerde ve kamuoyunda oluşan, “Az maliyetli, hazır teçhizat alabiliyorken fabrika kurmaya ne gerek var?” düşüncesi, Türk savunma sanayiinin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’na kadar ihmal edilmesine sebep olmuştur.

1975-1978 yılları arasında, Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle, ABD’nin Türkiye’ye uygulamış olduğu silah ambargosu, savunma sanayiinin Cumhuriyet’in ilk yıllarında olduğu gibi bir devlet politikası olarak görülmesinin mecburiyetini gözler önüne sermiştir. Türk savunma sanayiinde millileşme fikrinin filizlendiği bu yıllarda, günümüzdeki tesislerin temeli sayılabilecek girişimler yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak Kıbrıs Barış Harekâtı’nda, TSK’nın batarya temini konusunda yaşamış olduğu sıkıntılara istinaden ASPİLSAN, muhtelif haberleşme ihtiyacına yönelik olarak ASELSAN ve uçak yedek parçalarının karşılanma sıkıntısına yönelik ise TUSAŞ kurulmuştur. Bu girişimler ilerleyen yıllarda savunma sanayii alanında kurulan şirketlere vizyon olmuştur. Öte yandan kamuoyunda “Kendi

Gemini Kendin Yap”, “Kendi Silahını Kendin Yap” kampanyaları başlatılmış olup, savunma alanında dışa bağımlılığın zararları ortaya koyulmuştur. Milli savunma sanayii bilincinin oluşmasıyla başta SSM olmak üzere, kurulan diğer mekanizmalar, ordunun ihtiyacı olan sistem ve teçhizatların önceliklendirilmesini sağlamışlardır. Lakin 1974’e kadar tamamen dışa bağımlı olan Türk savunma sanayiinin, imkân ve kabiliyetlerini kaybetmesi bu alandaki toparlanmanın kısa vadede gerçekleşmesini engellemiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu yıllarda kurulan istikrarsız hükümetler de, savunma sanayiinin milli bir politika olarak geliştirilmesini pek mümkün kılmamıştır.

Siyasi çevrelerde ve kamuoyunda oluşan milli savunma bilinci sayesinde yukarıda bahsi geçen şirketlerin kurulması, 1998 yılında TSSPSE belgesinin yürürlüğe konulmasını sağlamıştır. Bu belge ile devlet politikalarına resmi olarak giren “milli” kelimesinin, üretimde fiilen uygulanması öngörülmüştür. Böylece Türk savunma sanayiinde atılmakta geç kalınan adımlar 2000’li yıllar itibariyle gerçekleşmiştir. Bu kapsamda TSSPSE’nin, savunma sanayiinde bağımlılıktan, milli üretime geçişi sağlayan en etkin adımlardan biri olduğu değerlendirilmektedir.

TSSPSE, kuşkusuz Türk savunma sanayii için kritik bir dönüm noktasıdır. Ancak savunma sanayii alanında yapılan faaliyetler, dokümanın içeriğine uygun gerçekleştirilmemiştir. Bu durum, dokümanın hedeflenen işlevselliğe ulaşamamasına sebep olmuştur. Bu işlevsellik sorunu, 14 Mayıs 2004 tarihli SSIK toplantısında çözülmek üzere gündeme gelmiştir. Nitekim toplantıda alınan kararlar, savunma sanayiinin gelişiminde kilit rol oynamıştır. Akabinde Türkiye’nin söz konusu alandaki amaç ve hedeflerini belirlemek üzere SSM tarafından, 2007-2011, 2012-2016 ve 2017-2021 yıllarını kapsayan stratejik planlar hazırlanmıştır. Böylelikle Türk savunma sanayiinin, stratejik savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına yönelik olarak teknolojik gelişmeler doğrultusunda özgün yurt içi çözümler sunması hedeflenmiştir.

Nitekim bugün Türkiye, ihtiyacı olan platformları, sistem ve silahları tasarlayıp üretmektedir. Milli ve yerli imkânlarla geliştirilen ve üretilen, muharebe alanında TSK’nin kabiliyetini arttıran araç-gereç ve teçhizatlar bunun göstergesidir. Buna istinaden Türkiye, ülke içinde veya sınır ötesi operasyonlarda, kendi ürettiği

silah, araç ve mühimmatlarını kullanmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin savunma sanayii politikalarında bağımsızlığını arttırırken, şüphesiz muhasım unsurlara karşın da, TSK'nın etkin ve caydırıcı olmasını sağlamaktadır.

Öte yandan Türkiye, savunma sistem ve teçhizatlarının üretimi alanında çoğu ülke için geliştirme ve üretim partneri konumundadır. Bu kapsamda, 2016 yılında 1.806.038.181 ABD\$ Sanayi Katılımı, 176.259.701 ABD\$ Teknolojik İş Birliği kapsamında SK/O sözleşmesi yapıldığının altını çizmek gerekir.

Yukarıda söz konusu alanda elde edilen tespitler, "Türkiye'nin izlemiş olduğu savunma politikaları, savunma sanayiinin gelişimini nasıl etkilemiştir?" sorusunu yanıtlar niteliktedir. Türk savunma sanayiinin gelişimini ve Türkiye'nin bu alandaki bağımsızlığını sürekli kılmaya, TSK'nın muhasım unsurlara karşı caydırıcılığını arttırmaya yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır.

TSK'nın teknolojik gelişmelere paralel olarak donanımının artması ve Türk savunma sanayiinin küresel ortamda faaliyet gösterebilmesi, üretim sürecinde gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinin başarılı olmasına bağlıdır. Bu nedenle, savunma sanayiinde, tasarım ve üretim aşamalarında Ar-Ge faaliyetlerine önem verilerek, bu alandaki entelektüel eksikliğin doldurulması gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak, kurum, şirket, üniversite ve teknoloji platformları arasındaki etkileşim ve sinerji yaratacak insan sermayesinin niteliği arttırılmalıdır. Aksi takdirde, Türk savunma sanayiinde teknolojik yetkinliğin kaybedilmesi, bağımlı üretim modellerinin benimsenmesi ve bu nedenle caydırıcılık gücünün kaybedilmesi kuvvetle muhtemeldir.

2000'li yıllar itibariyle, Türk savunma sanayiinde faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşların sayısında ciddi bir artış olmuştur. Uluslararası rekabet gücü zayıf olan bu şirketlerin birçoğu yerel piyasa ihtiyaçlarına yönelmiştir. Bu durum ulusal sektörde elde edilen üretim başarısının, küresel düzeyde yakalanamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, geniş bir üretim yelpazesi oluşturan savunma sanayii şirketlerinin uyumlu ve koordineli çalışmaları, ihtiyaç ve tedarik konularında küresel sektöre uyum sağlayabilecek şekilde sınıflandırılmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarım ve üretim yapan bu aktörler,

ordunun küresel kabiliyetler kazanmasında katma değer oluşturmaktan uzak kalacaklardır.

Diğer taraftan, Türkiye’de son dönemde özgün ve milli somut üretimler yapılmaktadır. Geliştirilen projeler, hem TSK’nın modernizasyonu hem de milli savunma sanayimizin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede yakın dönemde birçok projenin hayata geçirildiği görülmektedir. ALTAY AMT, T129 ATAK Taarruz ve Taktik Keşif Helikopteri, MİLGEM, SOM Seyir Füzesi, MMU (TF-X) ve BAYRAKTAR Taktik ve Mini İHA’lar, Türkiye’nin savunma sanayisinin millileşmesi ve bu konuda dışarıya olan bağımlılığın azaltılması adına üretilen belli başlı projelerdir. İsmi geçen bu projelerin ve diğerlerinin, teknolojik yetkinlikleri ve kabiliyetleri yüksek olmasına karşın, Türk savunma sanayii dünya çapında markalaşmamıştır. Bir önceki paragrafta bahsedildiği üzere, savunma alanında kabarık bir şirket profiline sahip olan Türkiye, dünya çapında henüz askeri ekol-model oluşturamamıştır. Dünyanın en iyi savunma şirketlerinin sıralandığı, ABD merkezli askeri yayıncılık kuruluşu Defense News dergisi tarafından yayımlanan “Defense News Top 100” listesinde, Türkiye menşeli sadece üç şirket bulunmaktadır. Bu şirketler; ASELSAN, TAI/TUSAŞ ve ROKETSAN’dır. Türk savunma sanayii sektörünün küresel alanda daha çok temayüz etmesi için, sektörde yer alan ana ve alt yüklenicilerin uluslararası rekabetin gereklerine uygun olarak yapılandırılması gerekmektedir.

Öte yandan Türkiye’nin, jeo-stratejik önemi dolayısıyla belli başlı kriz bölgelerine yakın olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu durum karşısında Türkiye’nin öncelikli olarak güçlü bir orduya, ordunun da ihtiyaçlarının milli kaynaklarla üretildiği bir savunma sanayiine ihtiyacı olduğu su götürmez bir gerçektir. Ordu ile savunma sanayii arasında ki koordinasyon ise, savunma mekanizmalarının işlevselliği ile doğrudan bağlantılıdır. Bu noktada, MSB ile Gnkur.Bşk.lığının yetki, sorumluluk ve görev ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Akabinde bu kurumların dış politika ve güvenlik stratejileri ekseninde yapılandırılması, bu kapsamda kurumlar arası birlikte çalışabilirliğin artırılması gerekmektedir.

Son olarak belirtilmesi gereken husus ise, Türk savunma sanayiinin gelişmesi; Türkiye'nin savunma sanayiini, kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak görerek, buna yönelik tasarım ve üretim stratejileri belirlemesine bağlıdır. Bu kapsamda; kurumların koordineli çalışabilirliği arttırılmalı, söz konusu alana yönelik Ar-Ge çalışmalarının kapsamı genişletilmeli ve muhasım unsurların sektördeki gelişimi takip edilmelidir. Yukarıda bahsedilen noktaların hayata geçirilmesinde ise her koşulda, “özgün” ve “milli” üretim bilinciyle hareket edilmesi hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAP:

AKALIN, T. Zeynep, BIYIKOĞLU, Nadir, **Başarıya Giden Yolu Kendi Pusulası İle Bulmuş Bir Endüstrinin Gelişimi: Türk Savunma Sanayii Tarihi**, (Hazırlayan: T. Zeynep Akalın, Nadir Bıyıkoglu), MİLSOFT Yayınları, Ankara, (t.y.).

ANDERSON, James E., **Public Policymaking, Cengage Learning**, (8. Edition), USA 2015.

ARMANOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ARMANOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, I-II, Alkım Yayınevi, (11. Baskı), İstanbul, (t.y.).

ASELSAN, **Şirket Raporu**, 2012.

BAYIRBAĞ, Mustafa K., **Kamu Politikası Analizi İçin Bir Çerçeve Önerisi: Kamu Politikası Kuram ve Uygulama**, Adres Yayınları, Ankara 2013.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul 1995.

DAĞLI, Nuran, AKTÜRK, Belma, **Hükümetler ve Programları 1923-1960, I**, TBMM Basımevi, Ankara 1988.

DAĞLI, Nuran, AKTÜRK, Belma, **Hükümetler ve Programları 1960-1980, II**, TBMM Basımevi, Ankara 1988.

DYE, Thomas R., **Understanding Public Policy**, Pearson New International Edition, (14. Edition), USA 2014.

ERGUN, Turgay, **Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama**, TODAEİ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2015.

ERGUTAY, Fatih vd., **Siyaset Bilimi**, (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, (3. Baskı), Ankara 2012.

ERHAN, Çağrı, “ABD ve Nato’yla İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, I, İletişim Yayıncılık, (21. Baskı), ss. 522-575, İstanbul 2016.

FEDAYİ, Cemal, **Siyaset Bilimi**, Kadim Yayınları, Ankara 2011.

FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne: Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, I, İletişim Yayınları, (21. Baskı), ss. 716-167, İstanbul 2016.

FNSS, **25 Yıllık Hikâyesi (1990-2015)**, Ankara 2015.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN, Haluk, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Genel Durum”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, (Ed. Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik), Siyasal Kitabevi Yayıncılık, I, (10. Baskı), ss. 191-334, Ankara 2014.

GÖNLÜBOL, Mehmet, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “Cilt: II (1973-1983)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, (Ed. Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik), Siyasal Kitabevi Yayıncılık, II, (10. Baskı), ss. 543-608, Ankara 2014.

GÜRSEL, Seyfettin, “11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)**, II, İletişim Yayıncılık, (3. Baskı), ss. 14-70, İstanbul 2017.

HERDEM, Şafak, **Savunma Sanayii Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul 2017.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasetin Temel Kavramları**, (Çev. Hayrettin Özler), Adres Yayınları, Ankara 2011.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, (Çev. Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, (3. Baskı), Ankara 2016.

KALYON, Levent, **Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim?**, Nobel Yayıncılık, Ankara 2010.

KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, BB101 Yayınları, (52.Baskı), Ankara 2016.

KAPTI, Alican, **Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifleri Modeller ve Analiz Yöntemleri**, (Ed. Alican Kaptı), Seçkin Yayıncılık, (2. Baskı), 2013.

LASWELL, Harold, **Politics: Who gets what, when, how**, Meridian Books, New York 1958.

Milli Savunma Bakanlığı MSS 76-1, **Savunma Tedarik Terimleri Sözlüğü**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.

MİŞ, Nebi, ASLAN, Ali, **AK Parti'nin 15 Yılı: Siyaset**, (Ed. Mehmet Akif Memmi), SETA Yayıncılık, İstanbul 2018.

ORAN, Baskın, "1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), ss. 247-257, İstanbul 2016.

ORAN, Baskın, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2: Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), ss. 386-398, İstanbul 2016.

ORAN, Baskın, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), ss. 477-498, İstanbul 2016.

ORAN, Baskın, "1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-II", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler**,

Yorumlar (1980-2001), II, İletişim Yayınları, (15. Baskı), ss. 9-33, İstanbul 2015.

ORAN, Baskın, “11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu” (Ed. Baskın Oran) , **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)**, III, İletişim Yayıncılık, (3. Baskı), ss. 70-231, İstanbul 2017.

ORAN, Baskın, “1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu”, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)**”, II, İletişim Yayıncılık, (15. Baskı), ss. 203-242, İstanbul 2015.

ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi**, Cilt LI, Sayı I, 1996, ss. 353-370.

ÖRNEK, Özden, **Milgem’in Öyküsü**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2016.

ÖZÇELİK, Mücahit, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Şakir Batmaz), Serdar Sakin, Hükümdar Yayınları, İstanbul 2012.

ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 1997.

ÖZGEN, Cenk, **Rota: Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği**, Gece Kitaplığı Yayınevi, 2015.

PARSONS, Wayne, **Public Policy**, Edward Elgar Publishing Limited, Aldershot 1995.

SARAY, Mehmet, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu/Atatürk Araştırma Merkezi, (2. Baskı), Ankara 2000.

- SEVİM, Ali, ÖZTOPRAK, İzzet, TURAL, Akif, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, Ankara 2006.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **İki savaş Sırası ve Arasında: Türk Dış Politikası (1914-1945)**, DER Yayınları, İstanbul 2011.
- SSM, **Savunma Sanayii Ürünler Kataloğu (2015-2016)**, (t.y.)
- ŞENER, Bülent, **Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği (1923-2010): Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz**, Barış Kitabevi, Ankara 2013.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle: İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, (Ed. Tanıl Bora), I, İletişim Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2014.
- TÜBİTAK Yayınları, **Savunma Sanayii ve Tedarik**, 1998.
- UZGEL, İlhan, "1923-1939 Görelî Özerklik-I", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, I, İletişim Yayınları, (21.Baskı), ss. 292-319, İstanbul 2016.
- UZGEL, İlhan, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980**, III, İletişim Yayınları, (3.Baskı), ss. 249-335, İstanbul 2017.
- YALÇIN, Osman, **Türk Hava Harp Sanayii Tarihi**, (Ed. Şengün Kılıç Hristidis), Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- YAVUZ, İsmail, **Mustafa Kemal'in Uçakları: Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)**, (Ed. Şengün Kılıç Hristidis), Kültür Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2017.
- YAYLA, Atilla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, (5.Baskı), Ankara 2011.
- YILDIZ, Zekeriya, **Politika Sözlüğü**, Etkileşim Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2013.
- ZİYYLAN, Aytekin, "**Savunma Sanayii ve Tedarik**", TÜBİTAK Yayınları, 1998.

MAKALE:

BAYRAKTAR, Ümit, CODUR, K. Burak, “Yerli Platformların Radar Altimetre İhtiyacını Meteksan Savunma Karşılacak”, **MSI Dergisi**, Sayı CLIV, 2018, ss. 94-96.

DEMİR, Fatih, “Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fakülte Dergisi**, Sayı XXX, 2011, ss. 107-120.

AKSU, Fuat, “1997 S-300 Füzelelerinin Kıbrıs’a Yerleştirilmesi Bunalımı”, Erişim: <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/kibris/item/28-1997-s-300-fuezelerinin-k-br-s-a-yerlestirilmesi-bunal-m>, 17.12.2017.

GÜVEN, Atif, “Türkiye’de Savunma Konusu ve Problemleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl XCV, Sayı CLVIII, 1976, ss. 85-104.

KARAAĞAÇ, Cengiz, “İHA Sistemleri Yol Haritası: Geleceğin Hava Kuvvetleri (2016- 2050)”, **Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.**, (t.y.)

KÖSE, Salih, “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, 2002, ss. 119-128.

MEVLÜTOĞLU, Arda, “Türkiye’nin Savunma Reformu”, **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı (SETA)**, Sayı CLXIV, 2016.

MEVLÜTOĞLU, Arda, “Türkiye’nin Savunma Reformu Tespit ve Öneriler”, **SETA Analiz**, Sayı CLXIV, 2016, (s.y.).

Mönch TR, “Savunma Sanayi Müsteşarlığı: Teknolojik Derinlik Küresel Etkinlik”, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXX, Sayı CLXXVIII, 2016, ss. 10-24.

Mönch TR, “ALTAY, Dünyanın En Modern Ana Muharebe Tankı Konumunda!”, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXXI, Sayı CLXXIX, 2017, ss. 70-79.

Mönch TR, “Taktik İHA’da İmzalar Atıldı”, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXIV, Sayı CXLII, 2010, ss. 91-92.

ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi**, Cilt LI, Sayı I, 1996, ss. 353-370.

ÖZDEMİR, Ünal, “Tarihte Türk Denizcilik Faaliyetleri ve Günümüz Limanlarının Gelişim Sürecine Olan Etkisinin İncelenmesi”, **SOBİAD**, 2015, ss. 421-441.

SANDIKLI, Atilla, “Milli Güvenlik Sistemi ve Milli Güvenlik Siyasetinin Tespiti ve Vasıtaları”, **Bilge İnsanlar Araştırma Merkezi (BİLGESAM)**, 2013, (s.y.)

SEBATHIER, Paul A., **The Theories of the Policy Process**, Westview Press, 2007, akt., AKGÜL, Arif ve KAPTI, Alican, “Türkiye’nin Uyuşturucu İle Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi”, (t.y.).

ST Otomasyon, “Baykar Makina: Fabrika Ziyareti”, **ST Otomasyon Dergisi**, Sayı LXXVII, Mayıs 2015, ss. 58-68.

SÜNNETCİ, İbrahim, “Türkiye’nin Güvenliğine Hizmet Veren İHA Sistemlerine Bir Bakış- II”, Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXIX, Sayı CLXX, 2015, ss. 80-93.

SÜNNETCİ, İbrahim, “İHA Programlarında Yaşanan Son Gelişmeler”, Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXX, Sayı CLXXIII, 2016, ss. 118-121.

SÜNNETCİ, İbrahim, “İHA Programlarında Yaşanan Son Gelişmeler”, Mönch Türkiye Yayıncılık, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt XXX, Sayı CLXXVI, 2016, ss. 67-75.

ŞİMŞEK, Muammer, “Dünyadaki Yeni Gelişmeler ve Türkiye’nin Savunma Sanayi Stratejisi”, **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl XXIV, Sayı LXXXV, Ankara 1990, ss. 164-169.

SEMPOZYUM:

BAYKAL, Reşat, “Tersane-i Amire’nin Tarihçesi, İdari Yapısı ve Personeli”, **61. Yılında Gemi Mühendisleri Odası Meslek Alanımız Sempozyumu**, 2015.

KORALTÜRK, Murat, “Cumhuriyet Döneminde İnşa edilen İlk Gemiler: Gölcük Tankeri, Kocataş ve Sarıyer Vapurları”, **Gemi Mühendisliği ve Sanayimiz Sempozyumu**, 24-25 Aralık 2004, ss. 300-307.

TEZ:

KÖSEOĞLU, Ahmet M., “Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2010.

DÖLKELEŞ, Bekir, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD’nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri”, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2014.

RAPOR/PLAN:

ASELSAN, Şirket Raporu, 2012.

Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü, Stratejik Vizyon Raporu, 2014.

SaSaD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu, 2016.

Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu, 2013.

SIPRI, Data for all countries from 1988–2016 in local currency, (t.y.).

SIPRI, Data for all countries 1949–2016.

SSM, Performans Programı, 2016.

T.C. Cumhurbaşkanlığı DDK Denetleme Raporu, Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2010, 2011, 2012 Yıllarına İlişkin Faaliyet ve İşlemlerinin Denetimi, Sayı: 14, 14.02.2014.

Türk Savunma Sanayiinin Geleceği: Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu-1, Rapor No: 71, 2015.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Kalkınma Planı (1963-1967).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Orta Vadeli Program (2018-2020), Ekim 2017.

KANUN/KHK/KARAR:

29 Aralık 1340 gün "Bahriye Vekâleti Kanunu Hakkında Müzakere Edilen Mevad".

22 Nisan 1341 gün ve 636 sayılı "Yüksek Askeri Şura Kanunu", Kanun Numarası: 98, RG: 29.04.1341.

05 Eylül 1920 gün ve 18 sayılı "Nisab-ı Müzakere Kanunu", Kanun Numarası: 3, RG: 21.02.1337.

19 Kasım 1923 gün ve 385 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tabi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanun", Meclis Kavanin Mecmuası.

03 Mart 1924 gün ve 429 sayılı "Erkan-ı Harbiye Vekâleti'nin Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine Dönüşmesi Hakkında Kanun", Cilt II, Meclis Kavanin Mecmuası.

04 Haziran 1924 gün ve 539 sayılı “Bahriye Vekâleti Kanunu”, Kanun Numarası: 82, RG: 14.01.1341.

16 Ocak 1928 gün ve 119 sayılı “Müdafai Milliye Vekâleti Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 793, RG: 21.01.1928.

Amerikan Curtiss Wright Grubu ile Kayseri Tayyare Fabrikası arasında uçak ve motor yapımına dair Milli Müdafaa Vekâletine yetki verilmesine yönelik kararname”, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, 03.11.1931, Arşiv Sayı No: 11895.

18 Ocak 1940 gün ve 4417 sayılı “Milli Koruma Kanunu”, Kanun Numarası: 3780, RG: 26.01.1940.

11 Kasım 1942 gün ve 5255 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu”, Kanun Numarası: 4305, RG: 12.10.1942.

10 Ocak 1945 gün ve 5905 sayılı “1924 Anayasası”, Kanun Numarası: 4695, RG: 15.01.1945.

30 Mayıs 1949 gün ve 7223 sayılı “Milli Savunma Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 5398, RG: 03.06.1949.

30 Mayıs 1949 gün ve 7223 sayılı “Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu”, Kanun Numarası: 5399, RG: 03.06.1949.

11 Aralık 1962 gün ve 11286 sayılı “Milli Güvenlik Kurulu Kanunu”, Kanun Numarası: 129, RG: 19.12.1962.

1 Temmuz 1970 gün ve 1324 sayılı “Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, RG: 07.08.1970.

31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Genelkurmay Başkanı’nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, Kanun Numarası: 1324, RG: 07.08.1970.

31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Mili Savunma Bakanlığı’nın Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 1325, RG: 07.08.1970.

31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Genelkurmay Başkanı’nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun”, Kanun Numarası: 1324, RG: 07.08.1970.

31 Temmuz 1970 gün ve 13572 sayılı “Mili Savunma Bakanlığı’nın Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 1325, RG: 07.08.1970.

20 Eylül 1971 gün ve 1488 sayılı Kanun.

20 Eylül 1971 gün ve 1488 sayılı Kanun.

17 Temmuz 1972 gün ve 14257 sayılı “Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 1612, RG: 26.7.1972.

BM Enformasyon Merkezi UNIC, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) sayılı ve 1974 tarihli Kararı, 27.02.2012, Ankara.

9 Temmuz 1982 gün ve 17753 sayılı “Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu”, Kanun Numarası: 2629, RG: 13.7.1982.

18 Ekim 1982 gün 17863 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, Kanun Numarası: 2709, RG: 09.11.1982.

7 Kasım 1982 gün ve 17863 sayılı “T.C. Anayasası”, Kanun Numarası: 2709, RG: 20.10.1982.

10 Mart 1983 gün ve 17985 sayılı “Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu”, Kanun Numarası: 2803, RG: 12.03.1983.

8 Eylül 1983 gün ve 18161 sayılı “Devlet İhale Kanunu”, Kanun Numarası: 2886, RG:10.09.1983.

9 Kasım 1983 gün ve 18218 sayılı “MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu”, Kanun Numarası: 2945, RG: 11.11.1983.

18 Kasım 1983 gün ve 18225 sayılı “Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, Karar Numarası: KHK/101, RG: 18.11.1983.

7 Kasım 1985 gün ve 18927 sayılı, “Savunma Sanayii Müsteşarlığının Kurulması ve 11 Temmuz 1939 tarih ve 3670 sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanun ile 25 Ekim 1984 Tarih ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, Kanun Numarası: 3238, RG: 13.11.1985.

17 Haziran 1987 tarih ve 19498 sayılı “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu”, Kanun Numarası: 3388, RG: 25.6.1987.

11173 sayılı “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) Belgesi”, RG: 20.6.1998.

4 Ocak 2002 gün ve 24648 sayılı “Kamu İhale Kanunu”, Kanun Numarası: 4734, RG: 22.01.2002.

668 Sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, Karar Numarası: 29783, RG: 27.07.2017.

696 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, Karar Numarası: 30280, RG: 27.12.2017.

GAZETE:

Vatan Gazetesi (14.05.1946).

Cumhuriyet Gazetesi (14.05.1946).

Hürriyet Gazetesi (24.01.2016).

ELEKTRONİK KAYNAK:

Aljazeera (TURK) Haber Ajansı, Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/pkk-nasil-kuruldu-ve-guclendi>, 28.05.2018.

ASELSAN, Hakkımızda, Erişim:

<http://www.asel.san.com.tr/trtr/hakkimizda/Sayfalar/Tarihce.aspx>,
16.02.2018.

ASELSAN, Şirket Profili, Erişim: <http://www.aselsan.com.tr/tr-tr/hakkimizda/sirket-profil/Sayfalar/Default.aspx>, 13.02.2018.

Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Şirketimiz Hakkında, Erişim:

<http://www.asilcelik.com.tr/>, 13.02.2018.

ASPİLSAN, Firma Profili, Erişim: <http://www.aspilsan.com/icerik.asp?id=43>,
13.02.2018.

Barış Savunma Endüstrisi, Hakkımızda, Erişim:

<http://www.bariselektrik.com.tr/hakkimizda/>, 14.02.2018.

BAYKAR Makine, Hakkımızda, Erişim:

<http://baykarmakina.com/hakkimizda/vizyon/>, Kabiliyetler,
<http://baykarmakina.com/kabiliyetler/>, 02.03.2018.

BAYKAR Makina, Bayraktar Mini İHA, Erişim: www.baykarmakina.com,
20.05.2017.

BAYKAR Makina, Malazgirt Döner Kanat İHA, Erişim: <http://baykarmakina.com/sistemler-2/malazgirt-doner-kanat/>, 20.09.2017.

BİTES, Hakkımızda, Erişim: <http://www.bites.com.tr/tr/sirket-profil/>, 02.03.2018.

BMC, Savunma Sanayii, Erişim: <http://www.bmc.com.tr/savunma-sanayi/taktik-tekerlekli-araclar/bmc-245-16-p-4x4-5-ton-tta/>, 03.03.2018.

DEARSEN Tersanesi, Hakkımızda, Erişim:

<http://www.dearsan.com/hakkimizda.html>, 14.02.2018.

ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş., Kurumsal, Erişim:

http://www.etaint.com/tr/company_g_tr.htm, 14.02.2018.

FNSS, Tarihçe, Erişim: <http://www.fnss.com.tr/kurumsal/hakkimizda/tarihcemiz>,
16.02.2018.

FNSS, Ürünlerimiz, Erişim: <http://www.fnss.com.tr/urunlerimiz>, 15.02.2018.

HAVELSAN, Ana sayfa, Erişim: <http://www.havelsan.com.tr/tr/komuta-kontrol-savunma-teknolojileri-hava-kuvvetleri-bilgi-sistemi-hvbs-projesi>, 16.02.2018.

HAVELSAN EHSİM, Tarihçe/Bakış/Görev, Erişim: <http://ehsim.com.tr/tarihce>,
<http://ehsim.com.tr/vizyon-misyon>, 15.02.2018.

HAVELSAN, Kurumsal, Erişim: <http://www.havelsan.com.tr/tr/kurumsal>,
14.02.2018.

HTR, Hakkımızda, Erişim:
<http://www.htr.com.tr/sayfa.aspx?pid=3&Lang=TR&Cid=2&M=A>,
15.02.2018.

İŞBİR, Tarihçe, Erişim:
<http://www.isbirelektrik.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce>,14.02.2018.

Kayseri Sanayi Odası, Erişim: <http://www.kayso.org.tr/sayfa/36/aspilsan.html>,
16.02.2018.

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, MKEK Kurumun Tarihçesi, Erişim:
<http://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=13>, 18.12.2017.

METEKSAN Savunma, Kurumsal, Erişim: <http://www.meteksan.com/corporate>,
02.02.2018.

MİKES, Kurumsal, Erişim:
<http://sanayilesme.ssm.gov.tr/ARGE/MUKNET/Sayfalar/Kurumlar/Ozel/Mikes1.aspx>, 16.02.2018

MİKES, Mükemmeliyet Ağları, Erişim:
<http://sanayilesme.ssm.gov.tr/ARGE/MUKNET/Sayfalar/Kurumlar/Ozel/es1.aspx>, 15.02.2018.

Nurol Makine ve Sanayii A.Ş., Kurumsal, Erişim:

<http://www.nurolmakina.com.tr/tr/kurumsal>, 14.02.2018.

ODTÜ-TEKNOKENT, Hakkında, Erişim:

<http://odtuteknokent.com.tr/tr/hakkinda/odtu-teknokent-hakkinda-2>,
02.03.2018.

OTAKAR, Ürünler, Erişim: <https://www.otokar.com.tr/tr/urunler/cobra-ii-tekerlekli-zirhli-arac>, 03.03.2018.

ROKETSAN, Kurumsal, Erişim: <http://www.roketsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda/>,
15.02.2018.

ROKETSAN, Ürünler, Erişim: <http://www.roketsan.com.tr/urunler-hizmetler/kara-sistemleri/>,
<http://www.roketsan.com.tr/urunler-hizmetler/hassas-gudumlu-fuzeler/cirit-275-lazer-gudumlu-fuze/>, 06.03.2018.

Savunma ve Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği, Hakkımızda, Erişim:

<http://www.turksavunmasanayi.gov.tr/tr/Hakkimizda>, 02.03.2018.

Siyaset Haberleri Ajansı, Erişim: <http://www.haber7.com/siyaset/haber/912966-evrenin-darbe-yapacagim-dedigi-mektup>, 10.06.2018.

SSM, Tarihçe, Erişim:

<https://www.ssm.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>,
25.05.2018.

STD, Kurumsal, Erişim: <http://www.sdt.com.tr/tr/kurumsal/>, 02.03.2018.

STM, Şirket Profili/Deniz/Hava Platformları, Erişim:

<https://www.stm.com.tr/tr/hakkimizda/sirket-profil>,
<https://www.stm.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/muhendislik/yetkinlikler/deniz-platformlari>,
<https://www.stm.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/muhendislik/yetkinlikler/hava-platformlari>, 14.02.2018.

TAI, Hakkımızda, Erişim: <https://www.tai.com.tr/kurumsal/hakkimizda>, 14.02.2018.

TAI, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/t129-atak>, 07.09.2018.

TBMM, 3. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP3.htm>, 04.05.2018.

TBMM, 4., 5., 6., 7., 8., Hükümet Programı, Erişim:

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html,
14.04.2018.

TBMM, 9. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP9.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 11. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 13. ve 14. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>,
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 15. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 16. ve 17. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>,
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 18. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm>, 14.04.2018.

TBMM, 37. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP37.htm>, 28.03.2018.

TBMM, 39. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm>, 28.03.2018.

TBMM, 42. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm>, 27.03.2018.

TBMM, 43. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm>, 27.03.2018.

TBMM, 44.Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP44.htm>, 15.02.2018.

TBMM, 45. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, 15.02.2018.

TBMM, 46. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, 15.02.2018.

TBMM, 47. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, 16.02.2018.

TBMM, 48. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP48.htm>, 16.02.2018.

TBMM, 49. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm> , 16.02.2018.

TBMM, 50. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm>, 16.02.2018.

TBMM, 53. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm>, 16.02.2018.

TBMM, 54. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>, 17.02.2018.

TBMM, 55.Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, 17.02.2018.

TBMM, 57. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, 06.03.2018.

TBMM, 58. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, 06.03.2018.

TBMM, 59. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, 06.03.2018.

TBMM, 60. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>, 06.03.2018.

TBMM, 61. Hükümet Programı, Erişim:

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>, 06.03.2018.

T.C. Başbakanlık, 62. Hükümet Programı, Erişim:

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinet.aspx, 26.05.2018.

T.C. Başbakanlık, 64. Hükümet Programı, Erişim:

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinet.aspx, 26.05.2018.

T.C. Başbakanlık, 65. Hükümet Programı, Erişim:

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinet.aspx, 26.05.2018.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, GARANTİ ANTLAŞMASI (Zürich,11 Şubat 1959),

Erişim: http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa, 19.12.2017.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ege Denizi Başlıca Sorunlar, Erişim:

<http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>, 09.01.2018.

TDK, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59df6064701c68.20727481, 12.10.2017

TEI, Genel Bilgiler, Erişim: <https://www.tei.com.tr/detay/genel-bilgiler>, 14.02.2018.

TSKGV, Tarihçe, Erişim: <https://www.tskgv.org.tr/tarihce/>, 15.01.2018.

TUSAŞ, Hakkımızda, Erişim: <https://www.tai.com.tr/kurumsal/hakkimizda>,
07.03.2018.

TUSAŞ, Ürünler, Erişim: <https://www.tai.com.tr/urun/f-16-oncel-i>,
<https://www.tai.com.tr/urun/f16-oncel-ii>, <https://www.tai.com.tr/urun/misir-f-16-programi>, 16.02.2018.

TÜBİTAK, Tarihçe, Erişim: <http://uekae.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce>,
16.02.2018.

TÜİK, Temel Ekonomik Büyüklükler (2000-2018), Erişim:
<http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2018.html>, 24.02.2018.

Türk Deniz Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, Erişim:
https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11, 17.12.2017.

Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş., Tarihçe, Erişim: <http://www.tdi.gov.tr/tarihce/>,
15.01.2018.

VESTEL Savunma, KARAYEL Taktik İHA Sistemi, Erişim:
<http://www.vestelsavunma.com/tr/urun-insansiz-hava-araci-sistemleri>,
26.05.2017.

VESTEL Savunma, Kurumsal, Erişim: <http://www.vestelsavunma.com/tr/kurumsal>,
02.03.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Tansu AKIN

02.05.1994 yılında Trabzon'da doğdu. İlkokul ve Ortaokul eğitimini Trabzon Cumhuriyet İlkokulu'nda; 2008-2012 yılları arasında lise eğitimini Trabzon Fatih Lisesi'nde tamamladı. Akabinde 2012 yılında, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. Buradan 2016 yılında mezun oldu. Müteakiben aynı yıl içerisinde, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı. 2018 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı.

